T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SEYFÜDDEVLE HATİPLERİNDEN İBN NÜBÂTE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE CİHATLA İLGİLİ HUTBELERİNİN EDEBİ AÇIDAN TAHLİLİ

Mahmut CULFA

ŞANLIURFA - 2020

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SEYFÜDDEVLE HATİPLERİNDEN İBN NÜBÂTE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE CİHATLA İLGİLİ HUTBELERİNİN EDEBİ AÇIDAN TAHLİLİ

Mahmut CULFA

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yasin KAHYAOĞLU

ŞANLIURFA - 2020

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı 145230004 numaralı Mahmut CULFA'nın hazırladığı " SEYFÜDDEVLE HATİPLERİNDEN İBN NÜBÂTE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE CİHATLA İLGİLİ HUTBELERİNİN EDEBİ AÇIDAN TAHLİLİ" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 24/06/ 2020 tarihinde, saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

24/06/2020

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Yasin Kahyaoğlu	Başarılı	
Üye	Doç. Dr. Yaşar Acat	Başarılı	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Aslan	Başarılı	

Bu tezin ..... Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

……/…../201..

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek ☐Almıştır ☐Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı	Mahmut CULFA
Öğrenci Numarası	145230004
Enstitü Anabilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe)	Seyfüddevle Hatiplerinden İbn Nübâte'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Cihatla İlgili Hutbelerinin Edebi Açıdan Tahlili

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 126 sayfalık kısmına ilişkin, 14/02 /2020 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,

2- Kaynakça hariç

3- Alıntılar hariç/dâhil

4- 6 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

14/01/2020

Mahmut CULFA

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 14./01./2020

Dr. Öğr. Üyesi Yasin KAHYAOĞLU

ÖZET

SEYFÜDDEVLE HATİPLERİNDEN İBN NÜBÂTE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE CİHATLA İLGİLİ HUTBELERİNİN EDEBİ AÇIDAN TAHLİLİ

CULFA, Mahmut

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yasin KAHYAOĞLU

Ocak, 2020, 126 sayfa

Bu çalışmada Hamdanilerin (905-1004) Bizansla yaptığı savaşlarda insanları savaşa teşvik etmede etkili bir isim olan, "Hatibu'l Hutaba" diye isimlendirilen İbn Nübâte el-Hatibi'nin (ö. 927) hayatı, edebi kişiliği ve cihada çağrı için yaptığı hutbelerin edebi yönü ele alınmıştır. Nitekim şimdiye kadar ülkemizde ibn Nübâte el-Hatibi hakkında herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Bu durum beni böyle değerli ve akademik açıdan dikkate alınması gereken alimin hayatını, yaşadığı dönemi ve hutbelerini incelemeye, araştırmaya ve tahlil etmeye sevk etmiştir. Özellikle hatibin hutbelerinde, cihada çağrı için yaptığı hutbelerin önemi ve payı ağırlık kazanmaktadır.

Araştırmada İbn Nübâte el-Hatibi'nin hayatı ve edebi kişiliği incelenirken toplumsal olayların belirlenmesinde sosyolojik yöntem kullanılmıştır. Bu çalışmam giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, hatip İbn Nübâte'nin yaşadığı çevre ve yaşadığı dönem anlatılmıştır. Kısmen de bu dönemin siyasi ve kültürel yönlerine değinilmiştir. Ayrıca İbn Nübâte el-Hatibi'nin Hamdani devletinin güçlü liderlerinden olan Seyfüddevle ile yakın ilişkisine dikkat çekilmiştir. Hitabet kavramının tarihsel süreci incelenip, hitabet ve hutbenin İslâm tarihindeki gelişimi ve önemi etraflıca ela alınmıştır.

İkinci bölümde ise cihat kavramının ayet ve hadislerdeki karşılığı araştırılmış olup, cihadın tanımı ve İbn Nübâte el-Hatibi'nin cihada çağrı için yaptığı hutbelerinin edebi tahlili yapılmıştır. Hutbelerin daha kolay anlaşılmasını sağlamak adına öncelikle orijinal Arapça metin verilmiştir. Daha sonra her hutbenin altına Türkçe'ye tercümesi yapılarak hutbenin edebi ve sanatsal açıdan tahlili yapılmıştır. Hutbenin çevirisi yapılırken motamot bir çeviri değil de daha çok genel anlam gözetilerek serbest bir çeviri yapılmıştır. Hatibin cihat ile ilgili hutbeleri, İslâm'da gaza ve cihat anlayışının yansıması sonucu ortaya çıkmıştır.

Çalışmadan elde edilen çıkarımlar çalışmanın sonuç kısmında yer verilmiş olup, çalışma nihayete erdirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hitabet, Hutbe, Cihat, İbn Nübâte el-Hatibi.

ABSTRACT

LIFE OF IBN NUBAT AL-HATIBI OF SAYF AL-DAWLA, HIS LITERARY PERSONALITY AND ANALYSIS OF HIS JIHAD (HOLY WAR)-RELATED SERMONS

CULFA, Mahmut

Master Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Dr. Lecturer. Yasin KAHYAOĞLU

January, 2020 - 126 pages

Lifeof Ibn Nubat al-Hatibi (d. 927), also known as “Hatibu'l Hutaba” (The Best Preacher of the Preachers) who was an effective name in encouraging people to fight in the wars of the Hamdanis (905-1004) with Byzantium literary personality as well as his literary personality and the literary aspect of the sermons made by him for calling people to Jihad (Holy War). As a matter of fact, no academic studies have been made regarding Ibn Nubat al-Hatibi in our country until present. Particularly, the sermons he made for calling people to Jihad (Holy War) has great importance and high ratio in the sermons he has made.

Sociological method was utilized for determination of social events in the study, while examining the life and literary personality of Ibn Nubat al-Hatibi.

The environment and period in which orator Ibn Nubâte lived is narrated in the first chapter. Political and cultural aspects of this period are also mentioned in part. Furthermore, Ibn Nubat al-Hatibi’s close relation with Amir Sayf al-Dawla Ibn Hamdan, one of the strong leaders of the Hamdani state, is drawn attention. Moreover, historical process of oratory concept has been examined and the development and importance of oratory and sermons in Islamic history have been discussed in details.

Meaning of jihad in Holly Kuran's verses and hadiths are researched and the definition of the jihad and the literary analysis of the sermons given by Ibn Nubat al-Hatibi for calling people to Jihad (Holy War) are made in the second part. Original Arabic text was provided first in order to make the sermons easier to understand. Subsequently, the sermon was analyzed literally and artistically by translating them into Turkish and writing them under each sermon. A literatim translation was not made while translating the sermons but rather the general meaning was taken into consideration by making a free-style translation. The sermons of the orator regarding Jihad (Holy War) were produced as a result the reflection of the gaza (war) and jihad understanding in Islam.

In the conclusion part of the study, the inferences obtained from the study are provided and the study is finally concluded.

Keywords: Oratory, Sermon, Jihad, Ibn Nubat al-Hatibi .

SEYFÜDDEVLE HATİPLERİNDEN İBN NÜBÂTE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE CİHATLA İLGİLİ HUTBELERİNİN EDEBİ AÇIDAN TAHLİLİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI…….....…….……..II

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VIII

KISALTMALAR X

GİRİŞ 1

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN NÜBÂTE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE YETİŞTİĞİ ÇEVRE

1.1. İBN NÜBÂTE'NİN YETİŞTİĞİ ÇEVRE 2

1.1.1.Meyyâfarîkin (Silvan) Tarihi 2

1.1.2. Hamdani Devleti 8

1.1.3. Hamdani Hükümdarı Seyfüddevle 12

1.1.4. Seyfüddevle'nin İlim Adamlarına Verdiği Değer 14

İKİNCİ BÖLÜM

CİHAT İLE İLGİLİ HUTBELERİNİN TAHLİLİ

2.1. HİTABETİN TANIMI VE TARİHİ 22

2.2. ARAPLARDA HİTABET 24

2.3. İSLÂM TARİHİNDE HİTABET 26

2.4. CİHADIN TANIMI 33

2.5. İBN NÜBÂTE'NİN CİHADA TEŞVİK EDEN HUTBELERİ 35

2.5.1. Hutbe 35

2.5.2. Hutbe 39

2.5.3. Hutbe 44

2.5.4. Hutbe 48

2.5.5. Hutbe 53

2.5.6. Hutbe 58
2.5.7. Hutbe 62
2.5.8. Hutbe 67
2.5.9. Hutbe 71
2.5.10. Hutbe 74
2.5.11. Hutbe 79
2.5.12. Hutbe 83
2.5.13. Hutbe 86
2.5.14. Hutbe 91
2.5.15. Hutbe 94
2.6. İBN NÜBÂTE'NİN DİĞER KONULARDA İRAD ETTİĞİ BİR KAÇ HUTBESİ . 98
2.6.1. Dünyayı Yerme ile İlgili Hutbesi 98
2.6.2 Kıyameti Hatırlatma İle İlgili Hutbe 101
2.6.3. Kıyamet Gününe Hazırlanma İle İlgili Hutbesi 104
SONUÇ 108
KAYNAKÇA 111

KISALTMALAR

a.s : Aleyhi's-Selâm

b. : Bin/ bint

bs. : Baskı

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

c.c. : Celle Celâluhu

Çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

dğr. : Diğerleri

H., h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

m. : Miladi

m.ö :Mîlattan önce

ö. : Ölüm, ölüm tarihi

ts. : Tarihsiz

r.a. : Radiyallahuanhu/anha/anhum

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

v.s : Vesaire

t.f. : Te'lif

trc. : Tercüme

Thk. : Tahkik

vb. : Ve benzeri

v.dğr. : Ve diğerleri

yy. : yüzyıl

GİRİŞ

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER

Araştırmanın konusu

Onuncu yüzyılda Abbasilerin merkezi otoritesinin zayıfladığı dönemlerde Hamdaniler, merkezi Meyyâfarîkin olan bölgede askeri ve siyasi olarak güçlü durumdaydılar. Meyâfarîkin (Silvan) bölge olarak Bizans sınırlarına yakın olan bir bölgeydi. Bizans sürekli olarak bu bölgeye yönelik yıpratma girişimleinden geri durmuyordu. Rumlara karşı etkili mücadele veren Seyfüddevle, hem halkın hem ordunun manevi olarak güçlenmesinde ve cesaretlendirilmesinde büyük katkısı olan dönemin hatiplerinden İbn Nübâte el-Hatibi'yi kendine yakın tutmuştur. Bu tezimizin konusu Seyfüddevle hatiplerinden olan İbn Nübâte'nin cihada teşvik eden ve Arapça yazılan hutbelerinin muhteva ve edebi açıdan tahlil edilmesi olacaktır.

Araştırmanın önemi

Hamdanilerin önemli liderlerinden olan Seyfüddevle'nin döneminde yapılan cihatların gerçekleşmesinde askeri güç kadar o askerleri harekete geçirmede manevi desteği ve cihat aşkını anlatmada gayret eden din adamlarının önemi de bilinen bir gerçektir. Tezimizde cihat mücadelesinin asıl güç unsurlarından olan âlimlerin konuşmaları, konuşmalarının işlevi ve işlenişi vurgulanacaktır.

Araştırmanın yöntemi

Bu çalışmamız döküman araştırma ve incelemesi ile yürütülmüştür. Araştırmanın konusu ile ilgili yazılı kaynaklar, araştırmanın amacı doğrultusunda taranacaktır. Elde edilen veriler araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılarak çıkarımlarda bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN NÜBÂTE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE YETİŞTİĞİ ÇEVRE

1.1. İBN NÜBÂTE'NİN YETİŞTİĞİ ÇEVRE

1.1.1.Meyyâfarîkin (Silvan) Tarihi

Asurlar Zamanında kurulmuş olduğu söylenen Silvan, Diyarbakır ile ortak bir geçmişe sahiptir. Büyük Tigran tarafından kurulan Tigranokerta olarak bilinen Silvan, Helenistik Çağın en büyük ve en önemli kentlerinin başında gelmektedir. M.Ö 77 yılında 300 bin nüfusu ile bir imparatorluk başkenti olan Silvan'da 12 Yunan kentinin halkıyaşamaktaydı. M.S 410 yılında Mar Marutha tarafından İran hükümdarı II. Şapur tarafından katledilen Hristiyan askerleri arasında "Kırklar" diye bilinen 40 Hristiyan şehidinin kemiklerinin büyük bir merasimle getirtip inşa ettirttiği kalede yapılan kemerlere bu kemikleri gömdüğü için Bizanslılar şehre Matryropolis (Şehitler Şehri) adını vermişlerdir. VI. yy'da Bizans İmparatoru Justinanus'un Silvan Kalesini güçlendirip bu kale şehre kendi adını vererek, Justinianopolois'i Perslere karşı çok önemli bir garnizon olarak kullandı.[1]

Bilindiği üzere İslâm coğrafyasının genişlemesiyle beraber bu coğrafyanın değişik bölgelerinde çeşitli etkenler sebebiyle, İslâm siyasi ve kültrel bütünlüğü içerisinde fakat bölgesel özellikler taşıyan siyasi ve kültürel muhitler oluşmuştu. Irak, Suriye, Hicaz, Endülüs ve Mavaraünnehr gibi. Çoğu kez İslâm araltırmacıları tarafından pek dikkate alınmayan bazen Suriye bazen de Irak siyasi ve kültürel muhitleri içinde gösterilen gerçekte ise bunlardan ayrı olan ve kendine has özellikler taşıyan bir siyasi ve kültürel muhit de el-Cezîre muhitidir. [2]

VII.-XI. Yüzyıllar arasında ise Meyyafârikîn, siyasi, kültürel ve sosyal bakımdan el-Cezire bölgesinin önemli şehirlerinden biridir.

Siyasi merkez olarak uzun yıllar önemini koruduğu gibi, kültürel açıdan da önemli bir şehirdir. Bayındır bir şehir olan Meyyâfarîkin'in etrafında sağlam bir sur

[1] Silvan Tarihçesi/T.C. Silvan Belediyesi, *''https://www.Silvan.Bel.Tr/Silvan-Tarihçesi''* (erişim: 30/12/2018).
[2] Ahmet Aslan, *Bediî Sanatların Şairi El-Hasan b. el-Farikî'nin Hayatı ve Şairliği,* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012), 11.

bulunmaktadır.[3] Sonraki dönemlerde Hamdaniler (980-984), Mervaniler (984-1085), Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Artuklu Beyliği, Eyyubiler ve Anadolu Selçuklular'ın idaresinde kalan Silvan 1259 yılında Hülâgû önderliğindeki Moğollar tarafından zaptedilip, harabeye çevirilmiştir. Daha sonra İlhanlılar, Akkoyunlular (1375'e kadar), Karakoyunlular'ın eline geçiyor. Timur Döneminde ise (1397-1506) Silvan tekrar Akkoyunlulara veriliyor.

1506'da Safevilerin idaresine geçen Silvan, 1514 Çaldıran savaşı'ndan sonra 1524 senesinde Osmanlı Devleti'nin idaresine geçmiştir. Silvan sahip olduğu tarihle eşdeğer önemli tarihi eserlere sahiptir. Surlarla çevrili kalesi ve burçlarıyla yüksekliği 25 metreyi geçen ve dünyada dolgu sistemiyle yapılan tek kale-şehir olması; dünyanın en geniş taş kemerli köprüsü olan Malabadi Köprüsü, Kemuk Köprüsü; Bizans bazilikanı sütunlarında kullanmak suretiyle yapılan ve bölgenin büyük camilerinden olan Selahattin-i Eyyubi Camii (Ulu Camii), Karabehlülbey Camii, Kıldan Kilisesi (Belediye Camii), Eyyubi Camii (Kırık Minare), Boşat Kalesi, Helda Kalesi, Şemak Kalesi kalıntıları, Roma Eseri olan Başıka Kalesi; yine ilçe merkezinde bulunan Atatürk Evi Müzesi, Üstünlerin Evi, Azizoğullarının Evi, çeşmeler, türbeler; Temtemburg ve Hemido Mağarası, Paleolitik çağdan kalma buluntuların olduğu ve Ortaçağ'da Hristiyanlar tarafından iskan edilen, birbirine koridorlarla bağlı 300 adet odadan oluşan ve kapladığı alan itibariyle dünyada emsal teşkil eden Hasuni Mağaraları ve Hasuni Kilisesi; çok önemli tarihi miraslarımızdandır.

Bu Kale-Şehir, tarihin bütün dönemlerinde ayrı bir önem ve zenginlik kazanmıştır. Ayrıca Malabadi Köprüsü yakınlarında, Silvan-Kozluk İlçe sınırlarında bulunan ve Anadolu'nun ilk yerleşim yerlerinden olan Hallan Çemi Höyüğü'ndeki Neolitik Dönemden kalma buluntular da, Silvan'ın ve bölgenin tarihi geçmişine ışık tutmaktadır.[4] Silvan'ın sahip olduğu önemli tarihi eserlerin bir kısmını kısaca anlatacak olursak şöyle özetleyebiliriz: **Silvan Kalesi:** Kalenin yapımına, Roma İmparatoru I. Theodosios döneminse, Marusa'nın kerpiçten duvar ve kemerler inşa

[3] Demircan, Adnan. "Müslümanların Fethinden Mervanîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfârikîn", *İstem dergisi*, (Yıl: 9, Sayı: 17, 2011), 10.
[4] Silvan Tarihçesi/T.C. Silvan Belediyesi, *''https://www.Silvan.BelTtr/Silvan Tarihçesi''* (erişim: 30/12/2018).

ettirmesiyle başlanmıştır. İmparator Anastasios döneminde kalede sağlamlaştırma çalışmaları yapılmış; İmparator Iutinianos döneminde kale bugün halen izleri okunmakta olan temel niteliklerini kazanmıştır. Hamdaniler, Mervaniler ve Eyyübiler tarafından elden geçirilmiş; yeni burçlar inşa edilmiş, kapılar açılmıştır. Silvan kalesi, 500 metreye 600 metre ebatlarında dikdörtgen biçimli bir alana oturmaktadır. Birbirini çevreleyen iki sur hattından oluşmaktadır. Kalenin doğusunda ve batısında onar adet; güneyinde ve kuzeyinde on beşer adet burç yer almaktadır, burçların arasındaki mesafe 20 metreyi geçmemektedir. Burçların yüksekliği 25 metreden fazladır. Surların kalınlığı 4.5 metredir. Birinci sura göre daha alçak olan ikinci surun kalınlığı ise 2 metre civarındadır. Günümüzde kaleye girişi sağlayan iki adet kuzeye, üç adet batıya, iki adet doğuda iki adet güneyde olmak üzere toplamda dokuz adet kapının bulunduğu bilinmektedir.[5] Günümüzde kalenin çok küçük bir bölümü ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Kalenin kuzeybatı köşesinde, üzerine Üstünler Konağı inşa edilmiş olan Rabad Kapısı ve burçlar, kuzey sur duvarı üzerinde Mervani Burcu, doğu surları üzerinde Eyyubi döneminde açılmış olan Kulfa Kapısı ile Kulfa Kapısı'nın gerisinde Artuklu Burcu, Eyyubi döneminden kalma Aslanlı Burç (Eyyubi) Burcu günümüzde halen ayaktadır.[6]

Silvan Ulu Cami: İslâm dininin somut ifadesi olan camii ve diğer dini yapıların inşa edilmesi, şehrin fiziksel görünümünde kimliksel (dini anlamda) bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Meyyâfarikîn'deki Camilere ilişkin bilgilerin genel olarak Silvan Ulu Cami'nin tarihlendirilmesi kapsamında dikkate alındıkları ve değerlendirildikleri görülmektedir.[7] İslâm dönemine ait camilerle ilgili yazılı kaynaklarda fazla veriye sahip Silvan Ulu Camisi'dir. Yapımına tam olarak ne zaman başlandığı bilinmese de Artuklu hükümdarı Necmeddin Alpi döneminde yapılandırıldığı bilinmektedir. Ayrıca yapının yapılandırılması Eyyubiler döneminde de devam edilmiş ve kıble duvarında iki mihrap eklenmiştir. İbnü'l-Ezrak, Artuklu döneminde, 1152'de kubbesi yıkılmış bir caminin varlığından söz etmektedir. Bu yapının bugün şehrin merkezinde bulunan Silvan Ulu Camisi'dir. Caminin kubbe

[5] Başak Akan, *Diyarbakır Silvan Gazi İlkokulu (Bedri Bey Konağı) Koruma Önerisi*, (Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019), 15.
[6] Akan, *Diyarbakır Silvan Gazi İlkokulu (Bedri Bey Konağı) Koruma Önerisi*, (Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019), 16.
[7] Âmine Kaya, *Tarihsel Süreç İçerisinde Silvan (Meyyafarikin) Şehrinin Gelişimi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı, 2018), 58.

eteğinde, Necmeddin Alpi'nin adının geçtiği bir kitabe dolanmaktadır. Yapı enine gelişen dört sahanlı, mihrap önü kubbesi dikey yönde üç sahına oturmaktadır. Caminin güney ve kuzey yönde bulunan taç kapıları 1913'ten sonraki onarımlarla Mardinli ustalar tarafından düzenlenmiştir. Günümüzde yapı hala ilçenin Ulu Camisi konumundadır.[8]

Eyyubiler Cami Minaresi: İlçenin güneydoğusunda yer alan ve Eyyubiler Camii Minaresi, halk arsında kırık minare olarakta anılır. Minarenin, camii ile birlikte 1199-1244 tarihleri Eyyubiler döneminde inşa edildiğini üzerindeki kitabeden anlıyoruz. Camisi yıkılan minare günümüze ulaşmıştır.[9] Üç Eyyubi meliki tarafından yaptırılmış minarenin birinci, ikinci ve dördüncü katında meliklere ait kitabeleri bulunmaktadır. Minare geometrik ve bitkisel formlu bezeme öğeleriyle donatılmıştır.[10]

Karabehlül Cami: Günümüzde caminin inşa tarihini veren herhangi bir kitabe bulunmadığı için kesin bir tarih belirtmek zorlaşmaktadır. Bu konuda kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanarak bir tarihlendirme yapılmaya çalışılmış ve Bitlisli Şerefhan tarafında kaleme alınan 'şerefname' kitabından da yararlanılmıştır. Bölgenin genel idaresi hakkında önemli bilgiler veren eserde, İskender Paşa'nın valiliği sırasında (1562-1575) Kara Behlül Bey'in Silvan kazasının yöneticisi ve Beyi konumunda olduğu, bu nedenle yapının bu dönemde, 16. Yy. İkinci yarısında yapıldığı kabul edilmektedir. Cami bugün hala bu isimle anılmaktadır.[11]

Belediye Cami: İnşa tarihi bilinmemektedir. Kilise olarak inşa edilen yapı uzun yıllar kent sineması olarak kullanıldıktan sonra 1988'de Camiye dönüştürülmüştür. Yapıya kuzey ve batı cephelerinde bulunan iki ayrı kapıdan girilebilmektedir.[12]

---

[8] Kaya, *Tarihsel Süreç İçerisinde Silvan (Meyyafarikin) Şehrinin Gelişimi,* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı, 2018), 59, 60.

[9] Silvan Tarihçesi/T.C. Silvan Belediyesi, *''https://www.Silvan.Bel.Tr/Silvan-Tarihçesi''* (erişim: 30/12/2018).

[10] Akan, *Diyarbakır Silvan Gazi İlkokulu (Bedri Bey Konağı) Koruma Önerisi*, (Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, , 2019), 17.

[11] Kaya, *Tarihsel Süreç İçerisinde Silvan (Meyyafarikin) Şehrinin Gelişimi,* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı, 2018), 136, 137.

[12] Akan, *Diyarbakır Silvan Gazi İlkokulu (Bedri Bey Konağı) Koruma Önerisi*, (Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019), 18.

Hasuni Mağaraları: Hasuni mağaraları, Silvan'ın 7 km. doğusunda ve tarihi Malabadi Köprüsü ile Hasankeyf yol güzergâhında yer almaktadır. Anadolu'nun en eski mağara yerleşim yerlerinden bir olan Hasuni Mağaraları Mezolitik dönemde yerleşim görmüştür. Antik dönemde özellikle, Hristiyanlığın ilk yayıldığı dönemlerde ve orta çağda önemli yerleşim alanlarından biri olmuştur. Mağaraların aralarında kayalığın düzleştirilmesi ile yollar ve çıkış merdivenleri, sarnıçlar ve su arkları, kaya kiliseleri, dokuma atölyeleri gibi yerlşimin sosyal ve kültürel ihtiyacını karşılayacak yapıların yanı sıra Orta çağda inşa edilmiş bir kilise de bulunmkatdır.[13]

Hamdaniler Döneminde (292-394/905-1004) Meyyafârikîn: Hamdaniler döneminde Meyyâfarîkin'in siyasi önemi artarak devam etti. Nasırüddevle, Halife Muktedir tarafından Diyaru Rabia'nın batısı ile Nusaybin, Sincar, Habur, Meyyafârikîn ve Erzen'in yönetimiyle görevlendirildi (318/930). Halife Muktedir'in Munis tarafından öldürülmesinden sonra Kahir Billah'ın halife olması üzerine Musul valiliğine getirildi (320/932). Kısa süre sonra da görevinden azledildi (321/933). Halife Razi, önce Nasırüddevle'nin amcası Ebu'l-Ala Said'i Musul'a vali olarak tayin etmişse de daha sonra Nasırüddevle'yi vali olarak atamak zorunda kaldı (323/935). Nasırüddevle, 323/935'te Meyyâfarikîn ve Amid'in yönetimini kardeşi Seyfüddevle Ali'ye iktidarı (333-356/944-967) verdi. Hamdaniler, şehrin sekiz kapısından biri olan Babu'l-Ferah ve'l-Ğamm'ın yakınında kendileri için bir saray yaptırdılar.[14]

Bu dönemde bölge, sık sık Bizanslıların baskı ve yağmasına maruz kalıyordu. Düzenlenen saldırılar, ganimet toplama, taciz etme ve korkutma amacına yönelik olup kalıcı bir hâkimiyet tesis etme amacı taşımıyordu. Müslümanlar da benzer seferlerle bu saldırılara cevap veriyorlardı. Sıcak savaş bölgesi icinde bulunan şehir, ileride anlatacağımız gibi Mervaniler döneminde nispeten sükûn bulmuşsa da kalıcı bir istikrar yakalayamadığı icin sık sık göç vermiştir. 330/942'de Bizanslılar, Meyyâfarikîn ve Erzen'de birçok tahribat yaparak esirler aldılar. Seyfüddevle, Receb 345/Ekim 956'da Rum memleketleri üzerine sefere çıktı. Ganimetlerle döndüğü bu seferden sonra Bizanslılar Meyyâfarikîn'e saldırarak yağma ve tahribat yaptıktan

[13] Silvan Tarihçesi/T.C. Silvan Belediyesi, *''https://www.Silvan.Bel.Tr/Silvan-Tarihçesi''* (erişim: 30/12/2018).
[14] Demircan, Adnan. "Müslümanların Fethinden Mervanîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfârikîn", *İstem dergisi*, (Yıl: 9, Sayı: 17, 2011), 13.

sonra geri döndüler. Çok geçmeden Seyfüddevle saldırılara karşılık verdi (346/956-957). Rumlar da tekrar Meyyâfarikîn ve cevresine saldırarak yağma yaptılar. 348/959'da Bizanslılar Meyyafârikîn'e gelerek şehri bir süre kuşattılar; sonra buradan ayrılarak Amid'i kuşattılar. Ardından Diyaru Bekr'in diğer şehirlerine saldırarak tahrip ettiler. 354/965'te Amid ve etrafını talan ettikten sonra Meyyafârikîn üzerine yürüdüler. Seyfüddevle, bu Rum ordusunu mağlup ederek geri çekilmek zorunda bıraktı. Rumlar 355/966'da İmparator II. Nikephoros Phokas komutasında tekrar Diyaru Bekr bölgesine geldi. Amid'i alamayan İmparator, Dara, Nusaybin ve Meyyafârikîn çevresinde korku salarak bölgeden ayrıldı.

Muharrem 347/Mart-Nisan 958'de Nasırüddevle'nin iltizam parasını göndermemesi üzerine Büveyhi Emiri Muizzuddevle Musul üzerine harekete geçti. Buradan ayrılan Nasırüddevle Nusaybin'e, adamlarının çoğunun Muizzuddevle'den eman almaları üzerine Meyyâfarîkin'e, oradan da kardeşi Seyfüddevle'nin yanına Halep'e kaçtı. Seyfüddevle, kardeşi ile Muizzuddevle arasında tekrar barış tesis etmek icin Muizzuddevle'ye haber gönderdi ve Nasırüddevle'nin yıllık 2.900.000 dirhem vergi ödemesi koşuluyla Muizzuddevle ile anlaşma yaptı. 352/963 yılında Hamdanilerin mevalisinden Neca adlı biri Meyyafârikîn'de isyan çıkarttı; ancak 354/965 yılında öldürüldü.[15]

Seyfüddevle, Halep emiri olmasına rağmen Meyyâfarîkin'e çok ehemmiyet verirdi. Onun döneminde şehir önemli bir bilim ve kültür merkezi haline geldi. Bu dönemde şehre uğrayan âlim ve şairler arasında Abdurrahim b. Nübâte el-Hatibi ö. hicri/374, el-Mutenebbi ö. Hicri/354 ve Ebu Firas ö. Hicri/357 gibi kimseler zikredilebilir. Şehrin sekiz kapısından biri olan Meydan Kapısının Seyfüddevle tarafından açıldığı nakledilir. O, Ali b. Vehb Burcunun yanına Kasru'l-atik denen sarayı inşa ettirmiş; yıpranan şehrin surunu onarmıştır. Ayrıca şehrin su kanalları da Seyfüddevle tarafından yaptırılmıştır. Seyfüddevle'nin vefatından bir süre sonra kız kardeşi Cemile, onun yapılmasına karar verdiği şehrin etrafındaki su hendeğinin yapımına başlayarak (362/973) kısa sürede bitirdi. Babası Seyfüddevle öldüğünde Meyyâfarîkin'de bulunan Sa'düddevle Ebu'l-Meali Şerif el-Hamdani, babasını defnettikten sonra bey'at almak icin Haleb'e gitti. Ancak 357/968'de bir Haçlı birliği

[15] Demircan, Adnan. "Müslümanların Fethinden Mervanîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfârikîn", *İstem dergisi*, (Yıl: 9, Sayı: 17, 2011), 14.

Halep uzerine harekete geçince oradan ayrılarak Meyyâfarîkin'e döndü. Zilkade 358/Eylul-Ekim 969'da Nasırüddevle'nin oğlu Ebu'l-Berekat el-Hamdani, Meyyâfarîkin'i ele geçirmek icin harekete geçti. Seyfüddevle'nin hanımı şehrin kapılarını kapatarak şehre girmesini engelledi. Sonra da Ebu'l-Berekat'la 200.000 dirhem ve daha önce Seyfüddevle'nin elinde bulunan Nusaybin yakınlarındaki köyleri vermek suretiyle anlaştı.[16] Diyarbakır ile ortak ve eski bir geçmişe sahip olan Silvan, bugün keşfedilmeyi değil, keşfedilmişliğin parıltısının tekrar iadesini istiyor. Eskimeyi ve eskiyle buluşturan yeninin doğurgan gücü olmak istiyor. Batısında; Diyarbakır ve Hazro, Kuzeyinde; Lice ve Kulp ilçeleri, Doğusunda; Batman ili Güneyinde Diyarbakır'ın Bismil ilçesi bulunmaktadır.

1.1.2. Hamdani Devleti

Musul ve Halep civarında hüküm sürmüş olan adını büyük Tağlib kabilesine mensup Hamdan b. Hamdun et-Tağlibî'ye nisbet edilir. Hamdaniler Arap Tağlib kabilesinden, kuzey Arapları Adnaniler'e dayandırılır.[17] Hamdânilerin soy kütüğü kısaca şöyledir: Hamdan b. Hamdûn b. el-Hâris b. Nu'mân b. Râşid b. el-Müsenna b. Rafı' b. el-Hars b. Atıf b. Mahrebe b. Harise b. Mâlik b, Ubeyd b. Adiy b. Usâme b. Mâlik b. Bekr b. Habib b. Amr b. Ğanm b. Tağlib et-Tağlibî el-Adevî Adiy b. Rebi'a.[18]

Bölgenin tarihinde önemli rol oynayan Hamdânîler, Araplar'ın en büyük kâbilelerinden Rebîa'nın Tağlib koluna mensuptur. İslâmiyet'ten önce Hristiyan olan Tağlibîler Tihâme'den kuzeye göç etmiş, sonraları kendi adlarını alan Diyârırebîa ve Mavsıl bölgesine yerleşmişlerdi. Tağliboğulları sağlam, kuvvetli ve sayıca çoktular. Cahiliye döneminde büyük bir etkiye sahiptiler. Hamdânîler güler yüzlü, edip ve fasih dilli, cömert, ince zekâya sahip hükümdarlardı ve bu özellikleriyle temayüz etmişlerdi. Tağlibîler asabiyetlerine çok bağlıydılar ve bunu isimlerine de

[16] Demircan, Adnan. "Müslümanların Fethinden Mervanîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfârikîn", *İstem dergisi*, (Yıl: 9, Sayı: 17, 2011), 15.
[17] Edip Akyol, *Hamdâniler'de (905–1004) Dinî e Entelektüel Hayat*, İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi C: I, Sa: 1, 34.
[18] Edip Akyol, *Seyfûddevle ve Anadolu Seferleri, (*Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 15, 16.

yansıtmışlardı. Emirlerin isimleri kabileye nisbetle anılırdı. Ebû Zehir Mühelhel, Ebû Vâil Tağlîb, Ebû Tağlib b. Nasırüddevle gibi. Hamdan, aşiretiyle birlikte el-Cezire ve Mevsıl bölgesinde sürekli yer değiştiriyordu. Hamdan'ın ilk ortaya çıkışı el-Mu'tezz Billâh hilafetinin son zamanlarında hicri/255 (miladi/868-869) olmuştur. Halife'nin emirleri Haricilere karşı Hamdan'dan yardım istiyorlardı. Hamdan el-Cezire'nin bir kısım şehirlerini ve Mardin kalesini ele geçirdi. Her geçen gün güçlenen Hamdan böylece etkinliğini ve adını duyurmuş oldu. Gittikçe güçlenen Hamdan Halife Mu'tezz Billâh için kontrol edilemez bir tehlike oluşturma yolunda ilerliyordu. Hamdan Harici olan Harun eş-Şari'ye yakınlaşması ve halka karşı baskıcı bir tutum içerisinde olması Halifeyi harekete geçirdi. Halife Mu'tezz Billâh onun üzerine yürüdü ama muvaffak olamadı (279/892). Ordusunu toparlayıp ikinci bir sefer yapan Halife, Mardini ve Erdümüşt'ü Hamdan'dan aldı. Hamdan ise kaçtı. Hicri/282 (miladi/895-896) Yılında Hamdan'nın Mavsıl'a döndüğünün haberini alan Halife adamlarından Vasif Mevşkîr'i Hamdan'ın üzerine gönderdi. Hamdan mağlub olup Dicle nehrinden karşı tarafa gecerek yine kaçmayı başardı. Ancak Vasif onun peşine askerlerini gönderdi. Hamdan, Halife Mu'tezid'in yanında olan İshak b. Eyyub'un otağına sığındı. Daha sonra Mu'tezid'in huzuruna çıkarıldı. Mu'tezid onun tutuklanmasını emretti. Hamdan'ın yerine oğlu Hüseyin geçmişti. Hüseyin de halifeye karşı birtakım komplolara giriştiği için halife onu öldürtüyor (hicri/306-miladi/918). Hüseyin'in kardeşi Ebu Heyca dönemin halifelerine sadık kalmış ve bazı isyancı gurupları itaat altına almaya çalışmıştır. Tarîk-i Horosan ve Dinever valiliği görevi kendisine verildi. Kahir Billâh halifelikten uzaklaştırılıp Muktedir Billâh halife ilan edilince çıkan karışıklıklar esnasında öldü. (hicri/317-milad/929). Kendisinin ölümünden sora Hamdaniler Mavsıl kolu ve Halep kolu olarak iki kol halinde varlıklarını sürdürdüler.[19]

Mavsıl kolunun kurucusu Ebu Heycan'ın oğlu Nâsırüddevle Hasan'dır. Valilikleri yetmiş beş sene sürer. Bu dönem hicri/293-miladi906, hicri368-miladi//971 tarihleri arasıdır. Mavsıl kolunun son hükümdarı olan Gazanfer Büveyhi hükümdarına karşı girdiği savaşta yenildi ve Hamdani'lerin Mavsıl kolunun yıkılış süreci başlamış oldu ve kısa süre sonra da Hamdani'lerin Mavsıl valiliği son buldu.[20]

[19] Akyol, *Seyfûddevle ve Anadolu seferleri,* 16-19.
[20] Akyol, *Seyfûddevle ve Anadolu seferleri*, 21.

Halep kolunun başkenti Halep'tir. Hicri/333-miladi944 ile hicri/391-miladi/1000 tarihleri arasında varlıklarını sürdürmüşler. Valiliklerinin müddeti 58 yıldır. Bu valilerin ilki Seyfüddevle Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Heycâ Abdullah b. Hamdan b. Hamdûn'dur. O, hicri/333 senesine kadar bazen Bağdat'ta, bazen Vâsıt'ta, son olarak da Mavsıl'de kardeşi Nâsırüddevle'nin ve Halifelerin hizmetinde bulunmuş, daha sonra Halep'e giderek burayı ele geçirmişti. Nâsırüddevle Hasan, kardeşi Seyfüddevle Ali'yi Nusaybin'e vali tayin etmişti. Fakat Seyfüddevle daha büyük bir vilâyette bağımsız olarak hüküm sürmek istiyordu. Nâsırüddevle başlangıçta tereddüt gösterdiyse de daha sonra onun Halep'i ele geçirip orada bağımsız bir devlet kurmasına razı oldu. Halep o sırada Muhammed b. Tuğç el-İhşîdî'nin naibi Osman b. Saîd el-Kilâbî'nin idaresinde bulunuyordu.

Seyfüddevle, 8 Rebîülevvel 333/29 Ekim 944'te şehre girerek Halife Müstekfî-Billâh ve kendi kardeşi Nâsırüddevle adına hutbe okuttu; ardından Dımaşk'ı aldı (Ramazan 333/Mayıs 945).[21] İhşîdîler'le Hamdânîler arasındaki mücadele Muhammed b. Tuğç'un ölümünden (Zilhicce 334/Temmuz 946) sonra Kâfur döneminde de bir süre devam etti ve sonunda İhşîdîler yapılan anlaşma ile bütün Kuzey Sûriye'yi Hamdânîler'in tasarrufuna bıraktılar (Rebîülâhir 336/Kasım 947). Seyfüddevle bu tarihten sonra Bizans ile devamlı bir mücadeleye girdi ve asıl şöhretini Bizanslılarla yaptığı savaşlarla kazanmıştır. Başlangıçta başarılı olamadıysa da daha sonra birçok başarı elde etti, özellikle 953'ten itibaren önemli zaferler kazandı ve kumandan Bardas Phokas'ın oğlu Konstantinos'u esir aldı. Seyfüddevle Halep'te güçlü bir devlet kurmakla birlikte Nâsırüddevle'ye bağlılığını sürdürdü. Mavsıl Hamdânîleri Bağdat üzerinde hâkimiyet kurmaya, Halep Hamdânîleri ise önce İhşîdîler'e, sonra da Fâtımîler'e ve Bizans'a karşı topraklarını korumaya çalışmışlardır.[22]

Bizans saldırılarının önlenmesinde ve onlara karşı yapılan akınlarda Seyfüddevle'nin büyük emeği vardır. Hastalığı yüzünden son Bizans seferinden geri dönmek zorunda kalan Seyfüddevle Şeyzer'e çekildi ve 10 Safer veya 24 Safer 356 (25 Ocak veya 8 Şubat 967) tarihinde Halep'te öldü; cenazesi Meyyâfarîkin'de annesinin mezarının yanına defnedildi. Seyfüddevle'nin yerine geçen oğlu Ebü'l-

[21] Akyol, *Seyfüddevle ve Anadolu seferleri,* 22, 23.
[22] Akyol, *Seyfüddevle ve Anadolu seferleri,* 23.

Meâlî Sa'düddevle iç isyanlar ve Bizans saldırılarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Onun 381 Şevvalinde (Aralık 991) ölümü üzerine yerine Ebü'l-Fezâil Saîdüddevle geçti. Bu sırada Fâtımîler Halep'i kuşattılarsa da Bizans İmparatoru II. Basileios'un yardıma gelmesi üzerine geri çekildiler.[23] 392/1002 yılında, bir süreden beri Hamdânî tahtını ele geçirmeyi planlayan Hâcib Lü'lü' damadı Saîdüddevle'yi zehirleyerek ortadan kaldırdı ve iki yıl kadar onun oğulları adına devleti yönetti, Daha sonra onlardan Ebü'l-Hasan Ali ile Ebü'l-Meâlî Şerîf'i Mısır'a sürdü; diğer kardeşleri Ebü'l-Heycâ ise ülkeyi terk ederek Bizans imparatoruna sığındı (394/ 1004). Böylece Hamdânîler'in Halep koluna son veren Lü'lü idareyi tek başına ele geçirmiş oldu. Onun 399/1008 yılında ölümünden sonra oğlu Mansur yerini aldı ve Fatımî halifesinin adına hutbe okuttu; halife de ona "Murtazaddevle" lakabını verdi. XII. yüzyılda bir Hamdânî grubunun Sûriye'de Dürzîler arasında nüfuz ve itibar sahibi olduğu görülür; Osmanlılar zamanında ise Cebelidürûz'de emirlik yaptılar.

IV. (X.) yüzyılın en zengin İslâm hanedanları arasında yer alan Hamdânîler Arap edebiyatının hamileri olarak şöhret kazandılar. Özellikle Seyfüddevle ve Nâsırüddevle âlim, edip ve şairleri korur, onlara saygı gösterirlerdi. Yoğun savaşlarla dolu bir ömür geçirdiği halde Seyfüddevle'nin sarayı büyük şairlerle dolup taşardı. Seyfüddevle'nin ilgi ve himayesiyle şiir ve edebiyatta ciddi gelişmeler oldu. Fârâbî ö. Hicri/339, *Kitâbü'l-Eğânî* adlı eserini Seyfüddevle'ye takdim eden Ebü'l-Ferec el-Isfahânî ö. Hicri/356, saray hatibi İbn Nübâte el-Hatibi ö. Hicri/374, şair Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî ö. Hicri/354, şair Ebû Firâs el-Hamdânî ö. Hicri/354, şair Ebü'l-Alâ el-Maarrî ö. Hicri/449 ve Nâsırüddevle adına imamet hakkında bir risâle yazan *Kitâbü'l-İrşâd* müellifi Şeyh Müfîd ö. Hicri413, Seyfüddevle'nin amcası Hüseyin'in yakın dostlarından Hallâc-ı Mansûr ö. Hicri/309, Hamdânîler nezdinde ilgi ve itibar görmüş edip ve şairler arasında yer alır. Hamdânîler İmâmiyye Şiası'na mensup olmakla beraber Sünnîlere karşı hoşgörülü davranmışlardır.[24]

[23] Akyol, *Seyfûddevle ve Anadolu seferleri,* 23.
[24] Akyol, *Seyfûddevle ve Anadolu Seferleri, 24.*

1.1.3. Hamdani Hükümdarı Seyfüddevle

Hamdânî devletinin asıl kurucusu olarak kabul edilen Ebu'l-Heycâ Abdullah b. Hamdân'ın, 929 senesinde, ölümünden sonra Hamdânî emirliğini Ebu'l-Heycâ'nın çocukları Seyfüddevle Ali (944-967) ve Nâsırüddeve Hasan (929-967) devleti, iki şube halinde idareye koyuldular. Seyfüddevle Ali, Halep'e hâkim olarak yönünü gaza ve cihad amaçlı daha çok el-Cezire ve çevresine çevirdi.[25] Asıl adı Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah Ebû'l-Heycâ b. Hamdân b. Hamdun et-Tağlibî er Rabi'î dir.[26] Sa'lebî, Yetimetu'd-Dehr'de Hamdaniler hakkında şöyle der: "Hamdaniler güler yüzlü, edip ve fasih dilli, cömert ve ince zekâya sahip hükümdarlardı. Seyfüddevle onların en ileri gelen efendilerinden, ailenin bel kemiği olup devlet erkânının kendisini çok ziyaret ettiği birisiydi. Cömertlik kaynağı, umut kapısı, sarayı yolcuların konukevi durumundaydı. Ediplerin ve şairlerin sığınağıydı. Halifelerden sonra onun kapısına büyük şairlerin ve ulu kimselerin geldiği başka hükümdar olmamıştır."[27] Abbasi devletinin son zamanlarında ortaya çıkmış bağımsız hareket eden, Hamdanilerin en güçlü komutanlarından biri olan Seyfüddevle, Hamdanilerin Halep kolunun kurucusudur. İslâm topraklarına karşı sürekli yıpratma ve işgal girişiminde bulunan Bizans'a karşı önemli mücadele vermesiyle bilinen büyük bir şahsiyettir. Ebû'l-Hasan Ali'nin 17 zilhicce 303/22 Haziran 916, başka bir rivâyette de 301/913–914 yılında Meyyâfarîkin de doğmuştur. Seyfüddevle'nin çocukluğu hakkında fazla bir bilgi olmamakla birlikte onun, fakir bir evde değil, bilakis ufuklarında güneşin doğduğu, içinden güzel kokuların yayıldığı, aristokratlarınkini aratmayacak güzel bir evde dünyaya geldiği rivâyet olunmaktadır. Bu görkemli evde gerek annesi gerekse cariyeler tarafından el bebek gül bebek büyütülmüştür. Keyyâli, müsteşrik Andre Devens (Le Roman de L'Êmir Séif Paris 1935)'ten şu bilgiyi nakleder: *"Seyfüddevle yürümeye başladığında, insanların Hamdânoğulları arasında en güzel kişinin o olacağını öngörmüşlerdi. Güldüğü zaman yüzü, baharda açan yaseminler gibi olurdu, gözleri yıldız gibi parlardı. Tebessüm ettiği zaman, insanlar*

[25] Ömer Tokuş, *Halep Hamdanileri Sarayında Bulunan Filozof, İlim Adamları ve Şairler*, (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı dergisi, Sayı, 202., Şubat 2013), 171.
[26] Akyol, *Seyfüddevle ve Anadolu Seferleri, 25.*
[27] Ömer Tellioğlu, *Müneccimbaşı Ahmed B. Lutfüllah'in Cami'ü'd-düvel'inden Hamdaniler Kısmının Metin Neşri ve Tercümesi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), 82.

üzerinde, sabahları çiçeklerin açması gibi bir canlılık uyandırırdı. Çok zeki ve farklıydı. Bu nedenle babası, onun güzel yetişmesi için Mavsıl hâkimlerinin, âlimlerinin ve şairlerinin yanına vermişti. Çünkü onun bütün âlimleri geçecek bir ilme sahip olmasını istiyordu." Böylece Seyfüddevle hâkimlerin ve âlimlerin yanında hayatının ilk düğümünü atmış oluyordu. İleri düzeydeki zekâsı nedeniyle bu asırdaki ilimleri kolayca öğreniyordu adeta yutuyordu. Bütün ilimlerden bir şeyler alıyordu. Ancak en çok ilgisini çeken edebiyat ve şiiridi. Avlanmak, ata binmek ve ok atmak da ilgilendiği ve vaktini geçirdiği alanlardı. Ayrıca savaşlarla ilgili kıssalardan da hoşlanıyordu.

Gün geçtikçe büyüyen ve genç bir delikanlı olan Seyfüddevle, bazı savaşlarda ağabeyi (Nasırüddevle)'ne eşlik ediyor, savaş meydanında nadir olarak gösterilen bir cesaret ve sabır örneği ortaya koyuyordu. Böylece Mavsıl'da ve Cezîre bölgesinde ismi yayılmaya başlayan Seyfüddevle daha sonra Bağdat'a halife el-Muktedir'in yanına gitti ve onun sevgisini kazandı. Bağdat'ta bulunan Seyfüddevle, böylece babasının ölümü ile sonuçlanan çarpışmaları yakından müşahede etme imkânını buldu ve Halife el-Muktedir'in ona hil'at vermesiyle de özgüveni artmış oldu. Seyfüddevle mümtaz, cesur, atılgan ve idealistliği gözlerindeki pırıltıdan gözlemlenen bir genç oldu. Abbasî hilâfetinin bu fırtınalı ve sarsıntılı döneminde, omuzlarına büyük bir yükün yüklendiğini hissetti ve bu yükü taşımaktan çekinmedi, içine hiçbir korku düşmedi, zamana ve yazgısına adeta meydan okudu. Korkuyu zırh giyindi, kalbini iman ateşi ve heyecan doldurdu ve bütün olaylara büyük bir azimle göğüs germeyi başardı[28].

Seyfüddevle'nin derin ve geniş bir kültüre sahip olduğu, hanedana mensup diğer kişilerin aksine bedevilikten ve cahiliyeden uzak olduğu, ayrıca onun Arapça dışında başka dilleri de konuştuğu ve Yunancayı ve Yunan kültürünü de bildiği nakledilmektedir. Seyfüddevle hayatının bu ikinci baharında çalkantıların ve çarpışmaların karşısında nasıl duracağını, aşiretlerin, emirlerin nasıl itaat altına alınacağını ve yeni bir memleketin nasıl inşa edilebileceğini öğrenmişti. Tarihçiler Seyfüddevle'nin kişiliği hakkında çok farklı görüşler ortaya koydular ancak, onun cömertliği, cesareti konusunda hepsi ittifak halindedir.[29] 356 yılı Safer ayının

[28] Akyol, *Seyfüddevle ve Anadolu Seferleri,* 25, 26.
[29] Akyol, *Seyfüddevle ve Anadolu Seferleri, 26.*

çıkmasına beş gün kala (9 Şubat 967) Cuma günü, gündüz saat üçte Seyfüddevle Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Hamdan et-Tağlibî prostat hastalığından Halep'te öldü. Onun bir felç neticesinde öldüğü de söylenmektedir. Naaşı Meyâfarîkin'e götürülerek annesinin şehir içinde bulunan türbesine defnedildi. O, savaş yaptığı yerlerden birer miktar toplayarak biriktirdiği toprakları karıştırarak bir avuç içi kadar bir kerpiç haline getirmiş ve ölünce, mezarda yanağının bunun üzerine konulmasını vasiyet etmişti. Vasiyeti yerine getirildi. O, 303/916 senesi Zilhicce ayının yedisi pazar günü doğdu.

Halep'te valiliğinin başlangıcı 333/944 senesidir. Öldüğü zaman 53 yaşındaydı. Valilik müddeti 23 senedir. Seyfüddevle bir vasiyetname taslağında, arkasında feryad-ü figanın yapılmaması, yanakların dövülmemesi, yüzlerin çizilmemesi, saçların açılmaması, kapıların siyahlatılmaması, mefruşatın yırtılmaması, bitkilerin koparılmaması ve binaların yıktırılmaması; ölüsünün Mısır işi üç beyaz bez parçası içine sarılması ve bunların ne ipekten nakşedilmiş ne de altın iplikle işlenmiş olması vasiyetinde bulunmuştur. Çünkü soylu kişilerin cesetleri için o zamanlarda kefen ve tahnid bakımından tamamen gayri İslâmi olarak müthiş bir israf yapılıyordu. 356/967 yılında ölen Seyfüddevle'nin cenazesi evvela saf su ile sonra nilüfer ruhu ile sonra sandalla, sonra derîre ile sonra amberle, sonra kâfur ile bundan sonra gül suyu ve nihayet son iki defa damıtılmış su ile olmak üzere tam dokuz kez yıkanmıştır. 50 dinar değerinde bir dabîkî havlu ile kurulanmıştır ve havlu cenazeyi yıkayan Kûfe kadısına ücretinin dışında verilmiştir. Tahnidi mürrüssâfî ve kâfurla yapılmıştır. Yanakları ve boynuna 100 miskal galiye; kulak ve gözlerine, burun ve ensesine 30 miskal kâfur konulmuştur. Kefenlerinin kıymeti 1000 dinardı. Tabuta konulmuş ve üzerine kâfur dökülmüştür.[30]

1.1.4. Seyfüddevle'nin İlim Adamlarına Verdiği Değer

Seyfüddevle el-Hamdânî, Bizans ile yaptığı savaşlar kadar Halep'te etrafına topladığı güzide şair ve âlimler halesi ile şöhret kazanmıştır. Bu edipler topluluğunun çekirdeğini şüphesiz babasının hizmetinde yaşamış olanlar teşkil ediyordu. Bu dönemde Edebiyat ve bilim alanında adeta bir Rönesans dönemi yaşanmaktaydı.

[30] Akyol, *Seyfüddevle ve Anadolu Seferleri, 30, 31.*

Hamdânîlerin tarihteki yerini sağlamlaştıran ve özellikle Seyfüddevle'nin adını ebedileştirenler de hiç şüphesiz bu büyük şahsiyetler olmuştur. [31] Yoğun savaşlarla dolu bir ömür geçirdiği halde Seyfüddevle'nin sarayı büyük şairlerle dolup taşardı. Seyfüddevle'nin ilgi ve himayesiyle şiir ve edebiyatta ciddi gelişmeler oldu. Fârâbî ö. Hicri/339, *Kitâbü'l-Eğânî* adlı eserini Seyfüddevle'ye takdim eden Ebü'l-Ferec el-Isfahânî ö. Hicri/356, saray hatibi İbn Nübâte el-Hatibi ö. Hicri/374, şair Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî ö. Hicri/354, şair Ebû Firâs el-Hamdânî ö. Hicri/357, şair Ebü'l-Alâ el-Maarrî ö. Hicri/449 ve Nâsırüddevle adına imamet hakkında bir risâle yazan *Kitâbü'l-İrşâd* müellifi Şeyh Müfîd ö. Hicri/413, Seyfüddevle'nin amcası Hüseyin'in yakın dostlarından Hallâc-ı Mansûr ö. Hicri/309, Hamdânîler nezdinde ilgi ve itibar görmüş edip ve şairler arasında yer alır.[32] Ayrıca Seyfüddevle büyük bir edip ve şair olduğu gibi, güzel şiirleri seven biriydi. Seyfüddevle'nin, kardeşi Nâsırüddevle için söylemiş olduğu bu ve bunun gibi birçok şiir, onun şair kişiliğini göstermektedir.

"*Yücelikleri sana bağışladım, zaten buna ehildin sen*

Dedim ki onlara, fark vardır benimle kardeşim arasında

Ben bu işten vazgeçmedim ancak

Sadece kendi hakkımdan vazgeçtim, bütünüyle hak sana kaldı

Razı değil misin namaz kılan olayım

Senin ileri geçmene ben razı olursam''

Sarayında bulunan el-Mütenebbi ö. Hicri/354, Sanevberî ö. Hicri/334, Namı ö. Hicri/339, İbn Nübâte ö. Hicri/374, gibi edip ve şairlerlele birçok hatırası vardır.[33] kendisine muallim-i sani denilen filozof Farabî Seyfüddevle'nin sarayında bulunmuş ve Seyfüddevle'nin lütüflarına mazhar olmuş önemli bir şahsiyettir.[34] Hamdânî sarayında bulunan ilim erbabından biri de Seyfüddevle'nin hocalığını yapmış büyük

[31] Akyol, Edip. "Hamdâniler'de (905–1004) Dinî ve Entelektüel Hayat", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C: 1, (2017), 38, 39.
[32] Akyol, *Seyfüddevle ve Anadolu Seferleri, 24.*
[33] Akyol, Edip. "Hamdâniler'de (905–1004) Dinî ve Entelektüel Hayat", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C: I, (2017), 39.
[34] Tokuş, *Halep Hamdanileri Sarayında Bulunan Filozof, İlim Adamları ve Şairler*, 3.

dil bilimci İbn Halaveyh'tir ö. 370. İbn Halaveyh, uzun süre Seyfüddevle'nin yanında kalmış ve hocalığını yapmış ve aile eğitimcisi olarak tebarüz etmiştir. İbn Halaveyh, Seyfüddevle ile birlikte Meyyâfarîkin, Halep ve Hıms'ta bulunmuş olmakla birlikte, O'nun indinde büyük itibar görmüştür. Hamdânî ailesinin, kendisinden ders aldığı ifade edilmektedir. Sık sık yapılan, gaza ve cihad amaçlı savaşlar sırasında, etkili hutbeleri ile tanınan İbn Nübâte el-Farikî, dönemin önemli bir siması olarak sivrilmiştir. Uzun bir müddet Halep'te Seyfüddevle'nin sarayında vaizlik yaptı. Bu dönemde irad ettiği hutbeler ile meşhur olmuştur. Söz konusu hutbelerde ilminin genişliğine ve zekâsının keskinliğine işaretler vardır. Seyfüddevle çokça gazve yapardı. Bundan dolayı da Hatip insanları teşvik etmek ve Seyfüddevle'ye yardım etmeye isteklendirmek için cihad hutbelerini çokça yazmıştır. Bu hutbeler sayesinde, camilerin dolup taştığı ve cihada çıkanların arttığı görülmekteydi. Hamdanîler döneminde şiir, önemli bir merhaleye ulaşmıştır. Hamdanî ailesinin mensup olduğu Tağlib kabilesinin, cahiliye ve İslâmî dönemdeki edebiyat alanındaki meziyetleri onları, kısa zamanda etrafında büyük bir sayı teşkil eden şairler zümresi ile bir araya getirdi. Ancak bunu sadece bu tarihî meziyete bağlamak hata olur. Hamdanîler'in şairleri teşvik noktasındaki, maddî destekleri de çeşitli meslek ve meşrepten olan insanların şiire meyl etmesini netice vermiştir. Şüphesiz bu noktada Hamdanî sarayında yaklaşık dokuz yıl kaldığı ifade edilen Mütenebbî önemli bir şahsiyet olarak göze çarpmaktadır.

Mütenebbî, burada Seyfüddevle'yi överek O'nun sevgisini kazanmaya çalıştı. Bunun neticesinde Seyfüddevle, Mütenebbî'ye kendisi için söylediği üç kaside için üç bin dinar vermiştir. Bundan sonra Seyfüddevle, beğendiği Mütenebbî'nin kendi yanında kalmasını istedi. Mütenebbî'nin buna karşın Seyfüddevle'den istekte bulunduğu ifade edilir. Buna göre; *"Eğer birini övmek isterse, ayakta övecekti. Yeri öpmekle mükellef olmayacaktı."* Seyfüddevle, bu şartı kabul ederek O'nu yanına almıştır. Seyfüddevle, ayrıca Mütenebbî'ye Maaratunnuman'ı iktâ olarak verdi.[35] Hamdânoğlu ailesine mensup bulunan emir ve aynı zamanda şair, Ebu Firâs el-Hamdânî, Hamdânîler sarayında önemli bir şahsiyet olarak görünmektedir. Nâsırüddevle, Ebu Firâs'ın babası olan amcası Ebu'l-'Ala Sa'id'i 934 senesinde öldürdü. Daha sonra Ebu Firas, yetim olarak, amcaoğlu Seyfüddevle'nin

[35] Tokuş, *Halep Hamdanileri Sarayında Bulunan Filozof, İlim Adamları ve Şairler*. 5-7.

himayesinde kaldı. Halep'in 944 tarihinde alınması sonucunda Seyfüddevle ile birlikte Halep'e yerleşti. Bu esnada yaşı küçük olduğundan İbn Halaveyh'den eğitim gördü. Şairliğinin yanında savaş alanlarındaki meziyetleri de terâkki buldu. Ebu Firas güçlenince Seyfüddevle O'nu Menbic ve Harran'dan sorumlu kıldı. Buradan Rum beldesine karşı birçok kahramanlık örnekleri gösterdi.[36] Bu saydıklarımızın dışında da Seyfüddevlenin sarayında bulunmuş birçok âlim, şair edip ve filozoflar bulunmuştur. Sonuç olarak Seyfüddevle'nin ilim adamlarına değer vermesi, ilim adamlarını sarayında bulundurması ve ilim meclislerinde kendisinin de katılmasıyla münazaralar düzenlemesi, bu anlamda önemli çıkış ve gelişme gösterenleri maddi olarak ödüllendirmesi başka bölgelerden de âlim ve ediplerin Hamdani sarayına yönelmelerine sepep olmuştur. Böylece Hamdani sarayının ilmi ve kültrel anlamda önemli seviyeye taşınmasına sebep olmuştur.

1.2. İbn Nübâte'nin Hayatı ve Edebi Kişiliği

İbn Nübâte el-Hatibi, Arap edebiyatında adından önemle bahsedilen hatiplerdendir. Asıl adı Ebû Yahya Abdürrahim bin Muhammed bin İsmail bin Nübâte el-Huzâkî el-Fârikî 'dir. Meyyâfarîkinli olduğu için el-Fariki lakabı kendisine nisbet edilmiştir. 335h Tarihinde doğdu. Doğum tarihinin kesinliğinde bir şüphe yok. Ancak Halep'te mi doğduğu yoksa Meyyâfarîkinde mi doğduğu konusunda bir takım ihtilaflar var. Meyafârkîn'de doğduğu görüşünün doğruluk ihtimali daha ağır basmaktadır. İbn Nübâte el-Hatibi edebiyat ve belagatta derin bir bilgiye sahiptir. Onun iyi bir hitabetçi, büyük ilim sahibi olduğu ve zeki olduğu konusunda ittifak vardır.[37] İbn Hallikan, Hatip İbn Nübâte'nin doğum ve ölümü ile ilgili olarak da İbnü'l Ezrak'tan şöyle bahsetmiştir: Bu hatibin doğum ve ölüm tarihini İbnü'l Ezrak el-Fariki'den başka kimsenin yazdığını görmedim. İbnü'l Ezrak, adı geçen hatibin Hicri/335 (Miladi/927) yılında doğmuş ve yine Hicri/374 (Miladi/985) yılında Meyyafârîkin'de ölmüş olduğunu ve orada gömüldüğünü yazmaktadır.[38] Divanü'l-İslâm kitabında künyesi; hitabette usta ve meşhur olan Abdurrahim b. Muhammet b.

[36] Tokuş, *Halep Hamdanileri Sarayında Bulunan Filozof, İlim Adamları ve Şairler*. 10.
[37] Yasir Muhammet Hayru'l- Mikdad, *Divan Huteb İbn Nübâte*, (Muharrem 1436 baskısı), 15, 16.
[38] İbnü'l –Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, 2. bs., (çev. Mehmet Emin Bozarslan), (İstanbul: Koral Yayınları, 1990), 43, 44.

İsmail Ebu Yahya el-Fariki eş-Şafiî şeklinde geçmektedir.[39] İbn Nübâte'den bahseden kitaplar genelde soy olarak sadece dedesine kadar isim zikretmişlerdir. Dedesinden sonra soyundan isim zikredilmemiştir. Daha çok meşhur olduğu künyesiyle anılmıştır.[40] Ezzehebi (Rahimehullah) İbn Nübâte hakkında şöyle der: " O fasih konuşabilen, sözlerinde güzel ve derin mana bulunduran, ibareleri açık ve anlaşılır olan ve hutbelerini güzel ve mutlulukla söyleyen biridir."[41] O, Secili nesrin en olgun örneğini teşkil etmektedir.[42]

Seyfüddvele'nin şehirlerinden olan Halep'te de vaizlik yapmıştır.[43] Aynı zamanda İbn Nübâte Hamdaniler döneminin ünlü hatiplerindendir. İbn Nübâte el-Hatîbi, Hamdânî Emîri Seyfüddevle b. Hamdân (ö. 356/967)'nın himayesinde bulunmuş ve sarayında hatiplik yapmıştır. İbn Nübâte Halep'te olduğu sıralarda Seyfüddevle'nin sarayında organize edilen ilim meclislerine katılmış ve burada devrin ünlü şairi el-Mütenebbî (ö. 354/965) ile tanışmıştır. Şiirlerine ilmî olarak katkıda bulunan İbn Nübâte el-Hatîbi, Mütenebbî ile olan ilişkisini vefatına kadar sürdürmüştür. İrâd ettiği hutbelerle halkı etkileyen ve halkın harekete geçmesinde önemli bir ikna kabiliyetine sahip olan ibn Nübâte'nin günümüze kadar gelen ve bir araya getirilen hutbeleri mevcuttur. Hutbeleri gelişigüzel söylenmiş hutbeler değildir. Konu bütünlüğü ile birlikte Kur'anî bir tarzın hâkim olduğu bu hutbelerde secili söyleyişlerle birlikte diğer edebî sanatların varlığı dikkat çekmektedir. Bu hutbelerle İbn Nübâte, Bizanslılara karşı savaş meydanlarında olan Hamdanî Emîri Seyfüddevle'nin askerlerini coşturmuştur.

Arap edebiyatında hutbelerinin önemli bir yeri vardır. Bunlar içerisinde önemli olanlar çoğunlukla cuma günlerinde ve bayramlarda hatipler tarafından irâd edilen etkileyici konuşmalardır. Bununla birlikte değişik konuları barındıran hutbe çeşitlerinden siyasi, askeri, akademik, hukuki ve dini olanlar da vardır. Güzel ve

---

[39] Şemseddin Ebi'l Meali Muhammed b. Abdurrahman İbnü'l-Ğazi, *Divanü'l- İslâm*, thk: Seyyid Kesrevî Hasan, 1. bs., (Beyrut/Lübnan: Darül Kütübü'l-'İlmiyye, 1411/1990), 340.

[40] Halid b. Muhammed El- Cedi', *Huteb İbn Nubate El-Farikî,* Külliyetü'l-Luğatu'l-Arabiyye, Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi-Riyad, Alemu'l kutüb, Mecmua 27, (er-Rabian – el-Cemadiyan 1427 h), 2006 m, *459.*

[41] El-İmam Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Siyer'ul E'lamu-n Nubela*, 2. bs., (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1984/1404), 16:322.

[42] Hulusi kılıç, "İbn Nübâte el-Hatîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi, 1999), 20: 232.

[43] Karl Borklaman, trc: Abdulhalim Neccar, *Tarihû'l-Edebû'l- Arabî,* 4. bs., (Daru'l-Mearif, 1119), 108.

etkili söz söyleme sanatı olarak ifade edilen bu hutbeler çok sayıdaki insanı hedef alması nedeniyle büyük önem taşırlar. Bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçları taşıyan hutbelerin edebi yönü de önemlidir. İbn Nübâte'nin hutbeleri incelendiğinde edebî olarak da eşine az rastlanır edebi örnekler olduğu görülmektedir. Derin düşünce ve dini gerçekleri son derece veciz bir üslûpla dile getiren İbn Nübâte, bu ayrıcalığını Hz. Ali (r.a.)'nin "*Nehcu'l-belâga*"sından ezberlemiş olduğu hutbelerle ve veciz ifadelerle elde etmiştir. İbn Nübâte'nin hutbeleri konuları bakımından şöyle sınıflandırılabilir: Allah korkusu, Allah yolunda cihad, ölüme hazırlık ve ahiret hayatı; zaman, mübarek ay, gün ve gecelerin fazileti, devlet büyükleri ile ilgili olanlar, tabiat olayları ile ilgili olan hutbeler ki bunlar ay ve güneş tutulması, kuraklık, yağmur duası vb. konuları barındırmaktadır.[44]

Büyük bir vaiz ve hatip, mütedeyyin ve takva sahibi bir insan olduğunu hemen bütün tercüme-i hal yazarları tarafından ısrarla ifade edilmekte olması, İbn Nübâte hakkında bazı menkıbelerin oluşmasına da sebep olmuştur. [45] Taciddin el-Kindi İbn Nübâte hakkında şöyle der: İbn Nübâte; Cuma günü menam hutbesini irad ettim. Cumartesi gece rüyamda Meyyâfarîkin mezarlığında gördüm kendimi. Orada bir topluluk gördüm ve bu topluluğun ne olduğunu sordum. Biri bana bu topluluk Allah'ın nebisi Hz. Muhammet (s.a.v.) ve ashabıdır dedi. Selam vermek için ona (s.a.v.) doğru yürüdüm. Ona (s.a.v.) yaklaşınca bana döndü ve beni gördü. Ey hatiplerin hatibi merhaba deyip mezarlığı işaret ederek ne dersin dedi? Ben de şöyle dedim: Onlar karşılaştıkları şeyleri bize haber veremezler. Ölümün acısını yaşadılar. Amellerinden zerresinin dahi hesabını verecekler. Aradaki zaman onların konuşmasına engel oldu. Onları konuşturan Allah onları susturdu. Yeniden dirilişin olacağı kıyamet günü; Allah onların canını aldığı gibi, onları ayırdığı gibi, yeniden yaratarak onları diriltecektir. Allah zalimleri cehennem ateşi için yakıt kılacaktır. Siz (sahabeler), sen (peygaberimiz) o gün insanlara şahit olacaksınız. "*o gün her nefis, ne hayır işlemişse, ne kötülük yapmışsa onları önünde hazır bulur. Yaptığı kötülüklerle kendi arasında uzak bir mesafe bulunsun ister…*" (Ali imran-30).

[44] Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, "Geniş Özetler Kitabı", (Diyarbakır: Şarkıyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayını, Kasım 2017), 493,494.
[45] İhsan Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar,* 1.bs., (Ankara: Elvan yayınları, 2014), 259.

Peygamberimiz (s.a.v.) güzel diyerek beni yanına doğru çağırdı. Onun önüne geldim. Yüzümü öptü. Teberrüken ağzıma tükürüğünü sürerek Allah seni muvaffak kılsın dedi. O anda uykudan uyandım ve gördüklerimden dolayı çok mutlu oldum. Gördüklerimi aileme anlattım.[46] El- Kindi şöyle dedi: Bu rüyadan sonra üç gün boyunca hiç yemek yemedi ve onda misk kokusu vardı. Ve bu olaydan sonra uzun yaşamadı. Hatip uykusundan uyandığında yüzünde hiç görülmemiş bir nur ve mutluluk vardı. Bu rüyasını insanlara da anlattı ve peygamber (s.a.v.)'in kendisini hatip diye isimlendirdiğini söyledi. Bu olaydan sonra hiçbir şey yiyip içmediği için on sekiz gün sonra vefat etti.[47] 374h/984m Yılında Meyyâfarîkin'de vefat etti. Her ne kadar Halep'te defnedildiği rivayetleri olsa da ağırlık kazanan görüşlerin Meyyâfarîkin'de defnedildiğidir.[48]

Vaaz ve hutbeleriyle meşhur olan İbn Nübâte el-Hatibi, o zamanlar şehrin köklü bir ailesinden olduğu, kendisinden sonra oğlu ve torunlarının da hem hitabet hem de kadılık görevlerinde bulunmuş olmalarından anlaşılmaktadır. Zira İbn Nübâte'den aşağı yukarı iki yüz elli yıl sonra (630/1232) yılında Mısır Eyyubi Sultanı el- Mâlikü'l-Kâmil, Meyyfârîkin'e haber göndererek İbn Nübâte'nin torunlarından Celaleddin b. Nübâte'yi divan kâtibi olarak tayin etmek üzere Mısır'a çağırmıştı. Ayrıca meşhur İbn Nübâte el- Mısri de (Miladi/768-hicri/1366) konumuz olan İbn Nübâte'nin torunlarındandır.[49] İbn Nübâte'nin Yaşadığı bölge olan Meyyâfarîkin'e ve Diyarbakır bölgesine yakın diyebileceğimiz Karacadağ eteklerinde bulunan Hatibi veya Bini Hatip aşireti olarak bilinen birkaç köy bulunmaktadır. Bu köyler; Küçük Çatlı köyü, Erkonağı, Dilekli, Dönemeç'tir. Bu köylerin Diyarbakır il merkezine kuş uçuşu mesafe uzaklıkları yaklaşık olarak 60-70 km aralığındadır. Çevrelerindeki köylerin etnik yapısına baktığımız zaman sadece kendilerinin Arap dilini konuşuyor olmaları ve el-Hatibi ve Bini Hatip diye tanınmış olmaları bu ailenin İbn Nübâte el- Hatibi'nin soyundan geldiği ihtimalini kuvvetlendiriyor.

[46] Hayru'l-Mikdad, *Divan Huteb İbn Nübâte*, 16, 17.
[47] Ebi Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebibekr Hallikan, *Vefayat'ul- A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, (Beyrut: Dar sâdır, 1972), 157.
[48] Hayru'l-Mikdad, *Divan Huteb İbn Nübâte*, 17, 18.
[49] Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 259.

Ne yazık ki bu büyük edibin bazı hutbelerinden başka eserleri kalmamıştır. Bize kadar gelen hutbeleri de ölümünden sonra oğlu Ebu Tahir Muhammed b. Abdurrahim ile torunu Ebu'l-Ferec Tahir'in hutbeleri ile birlikte 630/1233 yılında bir araya getirilmiştir. Bir edebiyat şah eseri olan bu hutbeler değişik âlimlerce çeşitli yönleri ile incelenmiş, belagat ve fesâhatta örnek hutbeler olarak gösterilmiştir. [50]

[50] Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 259.

İKİNCİ BÖLÜM

CİHAT İLE İLGİLİ HUTBELERİNİN TAHLİLİ

2.1. HİTABETİN TANIMI VE TARİHİ

Hitabet, köken itibarıyla Arapça bir kelimedir. خَطَبَ يَخْطُبُ خِطَابَة Kökünden gelmektedir. Kişiye veya topluluğa karşı söz söylemek anlamındadır. Secili ve mensur söze, belli bir konuda yapılan ve başlangıcı, sonucu bulunan konuşmaya da bu ad verilir. Başka bir ifadeyle hitabet, kitlelerin karşısında, onlara bir maksadı anlatmak, faydalı bir bilgi, bir nasihat vermek, kitleyi bir düşünceye inandırmak, bazı fevkalade hallerde heyecanlandırmak ve duygulandırmak için yapılan konuşma sanatının adıdır. Bu tarz söylenmiş sözlere hitabe, veya nutuk, bu şekilde konuşanlara hatip denir.[51] Mu'cemu Mekayisü'l- Luğat'ta hitabetin tanımı şöyledir: خطب: والباء والطاء و الخاء Harfleri asıl harflerdir. İki kişi arasında konuşmak demektir. الخطبة Kelimesi de buradan gelmiştir.[52] Lisanu'l Arab adlı eserde 'Ebu İshak'a göre Araplarda hutbe; mensur, secili ve buna benzer özellikleri olan kelâmdır. Tezhib adlı eserde; Hutbe, başı ve sonu olan mektup gibidir.' Şeklinde tanımlanmaktadır.[53]

Batı dillerinde hitabet 'retorik' olarak geçmektedir. Nitekim bu sanatın kurucusu kabul edilen Aristotales de bunu 'retorika' şeklinde kullanmış ve 'belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını kullanma yeteneği' diye tanımladığı hitabetin işlevini, başka herhangi bir sanatın işlevi değildir şeklinde ifade etmiştir.[54] Hitabetin en eski örneklerine eski Yunanistan'da ve Latinlerde rastlanır. Bu milletlerin hayatında edebiyatın önemli bir çeşidi olan Hitabete büyük değer verildiğini görüyoruz. Tilmak yazarı rahip Fenelon şöyle der: "Yunanlarda her şey halka, halk da söze bağlıdır." Yunanlıların "Agora'' adını verdikleri meydanlarda biriken halk, yapılan konuşmaları ilgiyle takip etmiştir. Halkın hitabete ve güzel söze aşırı şekilde düşkünlüğü, Yunanistan'da hatip yetiştirme gayesi ile okulların

[51] Ahmet Lütfü Kazancı**,** ***Peygamberimizin Hitabeti***, 2. bs., (İstanbul, Ensar Neşriyat, 2012), 23, 24.
[52] Ebi Hüseyin Ahmet b. Faris b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekayisu'l- Lugati*, (Darü'l-Fikr, 1979/1399), 1:198.
[53] İbn Menzur, *Lisanu'l -'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammet Ahmet Hasebullah, Haşim Muhammet eş-Şazi, (Kurniş en-Nil, Daru'l-Mearif, 1119), 2: 1195.
[54] Aristotales, *Retorik* , Çev. Mehmet H. Doğan, 1. bs., (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 37.

açılmasına sebep olmuştur. Demesthenes (m.ö. 383-322), Perikles (m.ö. 494-429), Eşin (m.ö. 389-313) gibileri zikre değer olanlardır.[55] Hitabette üç unsur vardır. 1. Hatip. 2. Hitap. 3. Muhatap. Bu unsurları kısaca şöyle özetleyebiliriz: ***Hatip*;** hitabet sanatını icra eden kişiye denir. الخطيبُ güzel konuşan kişi demektir. Çoğulu خُطَباءُ dır.[56] Yüce Allah Kuran-ı Kerimde; وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ اَحْسَن, Sözüyle insanları en güzel sözü söylemeye teşvik etmektedir. (İsra: 17/53).

Hatip kendisini dinleyen topluluğa karşı hitabetini açık bir alanda yapabileceği gibi bir salonda bir camide bir televizyon veya bir radyoda programında da gerçekleştirebilir. Hatip hitap ettiği topluluğun kültür seviyesini iyi biliyor olmalı, bununla beraber yapacağı konuşmanın konusunu muhatap kitlenin ilgi ve ihtiyaçlarını da gözeterek belirlemeli, konuşmanın konusuna hâkim olmalı, konuşmayı icra ederken dinleyicilerin dikkatini toparlayabilecek bir yeteneğe sahip olmalı, heyecanlarını daima diri ve uyanık tutmak için değişik yöntemlere başvurmasını bilmelidir. Hatip vermek istediği mesajın iyi bir şekilde anlaşılmasını istiyorsa topluluk karşısında heyecana kapılmadan kendini kontrol edebilmeli, jest ve mimiklerini hitabete uygun bir şekilde yapabilmeli, hitabet kurallarını iyi bilmelidir. Vurgulamalar, tonlamalar vb. özellikler hatibin dikkat etmesi gereken hususlardır.

Hitap; anlatılan konu demektir. Hatip muhataplarına anlatmak için bir konuyu ele alırken dikkat etmesi gereken bir takım hususlar vardır. Örneğin hatip, anlatacağı konuyu seçerken anlatacağı konunun toplumun bu konuya ilgisinin oluğunu, dikkatlerini ve meraklarını cezbeden bir konu olabileceğini düşünerek konusunu seçmelidir. Ayrıca hatip konuyu işlerken sarf edeceği kelimelerin dinleyicilerin kültür seviyesine uygun olacak şekilde kısa net ve anlaşılır olmalıdır. Konu işlenmeden önce fikirler bir plan çerçevesinde düzenlenmelidir. Anlatılan fikirler zihinlerde yer edebilecek tarzda sunulmalıdır. Anlatılan konu muhatapları bıktırmayacak bir şekilde planlanan zamanda bitirilmelidir. Ayrıntısına girmeden siyasi hitabet, adli hitabet, askeri hitabet, hukuki hitabet, akademik hitabet, dini hitabet… Şeklinde hitabeti çeşitlerine ayırabiliriz. Burada bizim mevzuumuz dini hitabettir. Dini hitabet dini konuların işlendiği hitabet çeşididir. Genel olarak dini hitabetleri peygamberler ve onlardan sonra gelen din adamları tarafından

[55] Kazancı**,** *Peygamberimizin hitabeti*, 45,46.
[56] İbn Menzur, *Lisanu'l -'Arab*, 1195.

gerçekleştirilmiştir. Dini hitabetlerde genel olarak dini ve ahlaki konular işlenir. İnsanlara Allah'ın emir ve yasakları hatırlatılır. Hem bu dünyada hem ahrette mutlu olmaları için uymaları gereken kurallar öğütlenir.

Muhatap: İkna edilmek maksadıyla kendisine bir fikir bir düşünce anlatılmaya çalışılan kişilerdir. Bir konu muhataba anlatılırken ne kadar iyi anlatılırsa anlatılsın bu konuda muhatabın hazır bulunuşluluğu ve konuyu anlamaya ve öğrenmeye ilgili ve duyarlı olması önem arz etmektedir. Mevlana Celaleddin-i Rûmî nin şu sözü çok önemlidir. "Sen ne söylersen söyle, söylediğin karşındakinin anladığı kadardır.'' Dolayısıyla hatip, hitap ettiği topluma bir düşünceyi bir fikri benimsetmek istiyorsa öncelikle o toplumu iyi tanımalı ve ona göre konusunu icra etmelidir.

2.2. ARAPLARDA HİTABET

Arap hitabetinin ortaya çıkması özellikle edebi nesirde çok eski zamanlara dayanmaktadır.[57] Araplar okuma yazma bilmedikleri için Câhiliye döneminde bile çok fasih ve belagatlı nutuklar irad etmişlerdir. Çünkü şiirde olduğu gibi hitabet de onlarda fıtri idi. Belagat ve geniş bir hayal gücünü gerektiren hitabete, Araplar çocuklarını küçük yaşta iken alıştırırlardı.[58] Câhiliye Araplarında hitabetin büyük bir önemi vardır. Özellikle sene içerisinde belli dönemlerde düzenlen panayırların hitabetin gelişmesine katkısının önemi çok büyüktür. Bu panayırlarda her kabilenin şairleri ve hatipleri kendi şan ve şöhretlerini yükseltmeye, cömertlik ve konukseverliğini tanıtmaya çalıştığı gibi, düşmanı olan kabileyi de kötülemek için iyi bir fırsat bulurlardı. Düzenlenen panayırların en büyüğü ukaz panayırıdır. Ukaz; bir mesele hakkında bir yere kapanıp fikir yürütmek, hasmı delil getirerek susturmak manasındadır. Özellikle övünmeye pek hevesli olan Araplar panayırlarda toplanan bütün kabilelerin karşısında bağıra bağıra övgülerini ifade ederlerdi. Bu gibi toplantılar dilin ve hitabetin gelişmesine bulunmasının yanında ahlakın da düzelmesine hizmet ederdi. Ahlaki faziletlerle tanınmamış bir toplum bu gibi

[57] Şevkî Dayf, *Tarîḫ u'-Edebî'l-'Arabî (el-'Aṣru'l-Cahilî), (*Kahire: Nşr, Daru'l-Mearif, 1960) , 3.
[58] Yasin Kahyaoğlu, *Çeşitli Yönleriyle İslâm Medeniyeti*, 1. bs., (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 676.

toplantılarda yeri olmazdı. Bu vesile ile ahlaki faziletler konusunda kabileler birbirleriyle yarışırdı.

Ukâz'ın hac yolu üzerinde bulunması sebebiyle bütün Arap kabileleri orayı ziyaret ederlerdi. Burada hutbeler okunur, kasideler söylenir, kelime, mana ve ibare üzerine münakaşalar, mübahaseler edilir ve bu edebi meclis günlerce devem ederdi. Darb-ı mesel olsun, şiir olsun, lisana ait ne varsa, hep bu toplantılarda bahis konusu olur, düzeltilir, zaptolunurdu. Araplar fasih konuşmak için buraya gelirler, fesahat uslubunu öğrenirlerdi. Amr b. Külsûm muallakasını burada söyledi. Kuss b. Sa'ide boz bir deveye binerek hutbelerini bu çarşıda söylemiştir.[59] Câhiliye döneminde bir zamanlar şâirler hatiplerden daha üstün tutulurlardı. Fakat sonraları şâirlerin sayısı çoğalmış, şiir bir kazanç vasıtası olarak icrâ edilmiş, hatta şiir yoluyla halkın ırz ve namusuna bile dil uzatılmış olunca halk şâirlerden daha çok hatiplere önem vermeye başlamışlardı. İslâm öncesi dönemde Arap hatipleri hitabet pozisyonu alıp söze başladıkları zaman başlarına sarık bağlar, ellerinde asâ bulundurup ona dayanır ve ayakta nutuklarını irad ederlerdi. Bazen de asâ yerine üzerine dayandıkları ok veya mızrak ile söze göre özel işâretlerde bulunarak söyledikleri nutuklar dinleyiciler üzerinde daha fazla tesir ederdi.[60]

Araplarda hitabetin çok gelişmiş olmasının sıralayabileceğimiz birkaç sebebi vardır. Yazının az gelişmiş olamsı. Cahiliye döneminde okuma yazma oranı çok düşüktü. Bu sebeple genelde şifahi olarak hitap edilir. Bu durum da hitabet sanatının gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Bir diğer sebep ise yukarıda da ifade edildiği gibi Araplar fesahet ve belagata önem verimeleridir. Ayrıca kabile üyelerini bir arada tutmak, kabilenin güvenliğini sağlamak, gelebilecek olan saldırılara karşı kabileyi harakete geçirebilmek ve kabileyi temsil edecek güçlü ve etkili bir hatibe ihtiyacın olması da hitabetin gelişmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Bundan da anlaşılmaktadır ki her kabilenin hitabet konusunda bir temsilcisi vardır. Her kabilenin hatibi kendi kabilesini övmek ve rakip veya düşman olan kabileden intikam almak için hamasetli konuşmalar yapmak, iyilikler tavsiye etmek, taziyelerde başsağlığı dilemek, yemek yedirene teşekkür etmek, evlenme merasimlerinde konuşmalar yapmak gibi görevleri vardır. Câhız, her kabilenin hatibi konusunda geniş bilgi verir.

---

[59] Kazancı**,** *Peygamberimizin Hitabeti, 49-51.*
[60] Kahyaoğlu, *Çeşitli Yönleriyle İslâm Medeniyeti,* 677.

Bazı Arap hatiplerini zikredecek olursak ki bu hatiplerden bazıları belli bir hâdisede yaptıkları hitabetle meşhur olmuş, o ad ile tanınmıştır. Kays b. Harice b. Sinan Dâhıs ve Gabra muharebesinin hatibi, Huveylid b. Amr Gatafâni Ficar muharebesinin, Hani b. Kabisa Zi-kar muharebesinin hatibi idi. Eksem b. Safiyy Temimi (9/630), Numan b. Münzir (15/636) İran Şahı Kisrâ'ya gönderdiği hatipler heyetinin reisiydi. Kuss b. Sa'ide (600), 'Amr b. Madî Kerib (m.530-643), Süheyl b. 'Amr (22/43) meşhur Arap hatipleri arasında yer alırlar. Peygamberimize (s.a.v.) nübüvvet verildiği zaman Araplar arasında hatipler hâlen rağbet görüyorlardı.[61]

2.3. İSLÂM TARİHİNDE HİTABET

İslâmiyetten önce Araplar arasında hitabetin ne kadar önemli olduğu konusunda daha önce değinmiştik. Cahiliye devrinde gelişme göstermiş olan bu hitabet sanatını cahiliye devri bittikten sonra İslâm dini daha da geliştirerek bu sanattan istifade etmiştir. İslâmiyette davet ve tebliği önemli olan iki unsurdur. Davet ve tebliğ hitabetle yapıldığına göre İslâmiyetin bu hitabet sanatından faydalanması kaçınılmazdır diyebiliriz. Zaten İslâm dini tüm insanlığa gönderilmiş bir dindir. Ve dinin ilk uygulayıcısı ve tebliğcisi olan Hz. Muhammet (s.a.v.) insanlara yapacağı hutbelerin etkileyici, anlaşılır, tatlı ve yumuşak sözlü olması çok önem arz etmektedir. Nitekim bu durum Kur'an-ı Kerimde şöyle ifade edilmektedir: "*Allah'tan gelen bir rahmet ve merhamet duygusuyla onlara tatlı söz söyledin. Yumuşak davrandın. Şayet kaba ve sert tabiatlı, katı kalpli bir insan olsaydın onlar etrafından dağılıp giderlerdi."* (Âl-iÎmran-159).

Bu ayetten da anlıyoruz ki Hz. Muhammet (s.a.v.) İslâmı anlatırken Allah'tan verilen bir rahmet ile hitabetinde muhatabın hitap edileni anlaması için gerekli hassasiyet mevcuttur. Peygamberimiz (s.a.v.) hitabetini ve hitabetindeki ses tonunu konunun önemine ve muhatap kitlesinin çokluğuna ve azlığına göre de gerekli tonlama ve vurguları da yapardı. Peygamberimizin hitabetinde sanat kaygısı yoktur. Az ve öz söz söylemiştir. Sözlerini seçerken muhatabın anlayacağı şekilde ve tane tane konuşmaya özen gösterirdi. Hz. Aişe (r. anha) validemiz: " Hz. Peygamberin (s.a.v.) herhangi bir konuyu anlatırken (tane tane konuşması sebebiyle) sözcüklerini

[61] Kazancı**,** *Peygamberimizin Hitabeti, 51, 52.*

saymak isteyen kimse sayabilirdi.''[62] Peygamberimizin mükemmel bir hitabete sahip olduğunu belirten birçok rivayet mevcuttur ama şimdilik biz bu kadarıyla yetineceğiz.

Peygamberimizden sonra gelen hatipler de peygamberimizi hutbe metodunu uygulamışlardır. Cahiliye devrindeki hitabet ile İslâmiyetten sonraki hitabet arasında birtakım farklar vardır ve olması gerekir. Cahiliye dönemi hitabeti genelde övme, övünme, yerme ve hamaset içerikli konuşmalaradır. Ancak İslâmiyetle birlikte hitabetin içeriği değişim ve gelişim göstermiştir. İslâmiyetle birlikte hitabetin üslûbunda da değişiklik meydana gelmiştir. İslâmiyetle hitabete, Allah'a hamd ile başlandı ve onun hamd edilmeye en layık olduğu vurgulandı. Buna ilave olarak Allah'tan başka ilah olmadığına ve el-Emin olan Hz. Muhammet 'in (s.a.v.) Allah'ın peygamberi olduğuna dair şehadeteyn kelimeleri eklendi. **أمَّا بعد** Lafzı eklendikten sonra da dinleyicilere hitap edilmeye başlandı. Sonra hatip, anlatacağı mevzuya girer. Mevzu bittikten sonra hatip, hutbesini istiğfar, dua ya da selam ile bitirirdi.[63] Genelde peygamberimizin ve ondan sonra gelenlerin yaptığı konuşmaların içeriğine baktığımız zaman Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik ameller, güzel ahlak, ubuduyet, kul hakkı, cihat, adalet… gibi insana hem bu dünyayı hem de ahreti kazandıracak erdemli davranışları içeren konuşmalara dönüşmüştür. Bu konuşmalarda daha çok Ku'ran ayetlerinden iktibas edilmiş lafızlar görmekteyiz. Peygamberimizin (s.a.v.) ve kendisinden sonra gelen dört halifenin birer hutbesini dönemin hitabetine örnek olarak verebiliriz.

Peygamberimizinin (s.a.v.) Ensar Ehline Yönelik Yaptığı bir Hutbesi

"يا معشرَالأنصار، مقالةٌ بلَغتْني عنكم؟ وَجِدَةٌ وجدتُموها عليّ في أنفسِكُم؟ أَلَمْ آتِكُم ضُلاَّلاً فهداكمُ الله، وعالةً فأغناكمُ الله وأعداءً فألَّفَ الله بين قلوبِكم" قالوا: بلى، اللهُ ورسولُه أَمِنْ وأفضلْ، ثم قالَ: " ألاتـجيبونني يامعشرَالأنصارِ؟ قالوا: بـماذا نـجيبُك يا رسولَ الله؟ لله ورسولُه الـمنُّ والفضلُ. قال صلى الله عليه وسلم: "أما والله لو شئـتم لقلتم فَلَصَدَقْتُم ولَصُدِّقْتُم أتيتنا مكذَّباً فصدقناك ومخذولاً فنصرناك وطريداً فآويناك وعائلاً فآسيناك أوجدتم يا معشرالأنصار في أنفسكم فيَّ لعاعةٍ منَ الدنيا تألَّفْتُ بـها قوما ليُسْلِموا، وَوَكَلْتُكُم إليَّ إسلامَكم، ألا

[62] Muhammet Züheyr b. Nasır en- Nasır, *Sahihu'l -Buhari*, 1. bs., (Dar Tavk en-Necat, 1422), 4: 190.
[63] Ahmet el-Hatip, *Ömer İbn el-Hattâb (Hayatı, İlmi, Edebi),* 1. bs., (1986/1406), 166.

ترضونَ يامعشرالأنصارأن يذهبَ الناسُ بالشاة والبعير وترجِعوا برسول الله إلى رحالِكم؟ فوالذي نفسُ محمدٍ بيده لولا الـهجرةُ لكنتُ امرأً من الأنصار، ولوسلك الناس شِعباً وسَلَكتِ الأنصارُ شِعباً لسلكتُ شِعبَ الأنصار، اللهم ارحمِ الأنصارَ وأبناء الأنصارِ وأبناءَ أبناءِ الأنصار". قال: فبكي القومُ حتَّى أخْضلوا لـحاهُم، وقالوا: رضِينا برسول الله قَسْماً وحظاً، ثم انصرف رسول الله صلى الله عليه وسلم، وتفرقوا.[64]

Anlamı

"Ey Ensar Topluluğu! Bana, içinizden kederlendiğiniz haberi ulaştı. Size geldiğimde yolunuzu şaşırmış bir haldeyken Allah size doğru yolu göstermedi mi? Fakirken Allah sizi zenginleştirmedi mi? Birbirinize düşman olduğunuz halde Allah kalplerinizi birleştirmedi mi?" Ensar Grubu: "Evet, Allah ve resûlu en büyük lütuf ve ihsan sahibidir." Hz. Muhammed (s.a.v.): "Bana karşılık vermeyecek misiniz? Ey Ensar Topluluğu!" Ensar Grubu: "Sana ne cevap verelim ya Resûlullah? Lutuf ve kerem yalnız Allah'a ve O'nun elçisine aittir." Hz. Muhammed (s.a.v.): "Fakat eğer isteseydiniz şöyle diyebilirdiniz, bu durumda hem doğru söylemiş olurdunuz hem de benim tarafımdan muhakkak tasdik edilirdiniz: Yalanlanmış bir şekilde bize geldin de biz seni tasdik ettik. Horlanmış olarak geldin, sana yardım ettik. Kovulmuş olarak geldin, seni barındırdık. Fakir olarak geldin, malımızla destekledik. Ey Ensar topluluğu! Ben, yanımda sizin Müslümanlığınıza ve bağlılığınıza güvenirken, nefisleriniz insanları İslâm'a ısındırmak için verdiğim dünyanın yeşertisine mi meyletti? Ey Ensar topluluğu! İnsanlar, koyunlar ve develerle giderken siz Allah'ın resûluyle yurdunuza dönmekten razı değil misiniz? Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin olsun ki, eğer hicretin fazileti olmasaydı muhakkak ben Ensar'dan olurdum. Şayet bütün insanlar bir yöne, Ensar taifesi bir yöne giderse şüphesiz ben Ensar topluluğunun yolundan giderim. Rabbim! Ensar toplumuna, onların çocuklarına ve torunlarına rahmet eyle!" Bunun üzerine Ensar topluluğu sakalları ıslanıncaya kadar ağlayarak dediler ki: "Biz nasibimiz ve payımız olarak resûlullah'a razı olduk"[65] Sonra resulullah (s.a.v.) gitti ve Ensar topluluğu da dağıldı.

[64] Muhammet Abdülmelik b. Hişam, *Siretü'n- Nebi (s.a.v.),* thk: Mecdi Fethi es-Seyyid, 1. bs., (Tantâ: Darü's-Sahabeti li't-Türas, 1995/1416), 4: 160,161.
[65] Nesim Sönmez, *Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet*, (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2013), 270, 271.

İlk Halife Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) Bir Hutbesi

خطبة أبي بكر بعد البيعة: فتكلّم أبو بكر فحمدَ اللهَ، وأثْنى عليه بالذي هو أهلُهُ، ثم قال: أمَّا بعد،

أيها الناس:

فـإني قـد وُلّيـت علـيكم ولسـتُ بخيـرِكُم، فـإن أحسـنتُ فـأعينُونِي؛ وإن أسـأتُ فقوِّمـونِي؛ الصـدقُ أمانـة، والكـذِبُ خيانـة، والضـعيفُ فـيكُم قـويّ عنـديْ حتـى أُريـح عليـهِ حقّـه إن شـاء الله، والقـويُّ فـيكم ضـعيفٌ عنـدي حتـى آخـذ الحـقّ منـهُ إن شـاء الله، لا يـدعُ قـومٌ الجهـادَ فـي سـبيل الله إلاّ ضـربَهم الله بالـذُّلّ، ولا تشِـيعُ الفاحشـةُ فـي قـوم قـطُّ إلاّ عمَّهُـمُ اللهُ بـالبلاء، أطيعُـوني مـا أطَعْـتُ الله ورسـوله، فـإذا عصـيتُ اللهَ ورسـولَهُ فلا طاعةَ لي عليكُم. قوموا إلى صلاتكم يرحَمكمُ اللهُ.[66]

Anlamı

Biattan sonra Ebubekir (r.a) 'in hutbesi: Ebubekir (r.a) Allah'a (c.c.) yaraşır bir şekilde hamd ve sena ederek şöyle buyurdu:

Ey insanlar! Ben sizin üzerinize yönetici kılındım. Oysaki en hayırlınız ben değilim. Eğer iyilik yaparsam bana iyilikte yardımcı olunuz. Eğer kötülük (yanlış) yaparsam beni uyarınız ve bana doğrusunu söyleyiniz. Doğruluk emanettir, yalan hiyanettir. Zayıfınız hakkını alıncaya kadar benim yanımda kuvvetlidir Allah'ın izniyle. Kuvvetliniz de hak ondan alınıncaya kadar zayıftır. Bir kavim Allah yolunda cihadı terketmez ki Allah onlara zillette maruz bırakmış olmasın. Şimdiye kadar hiç bir kavimde kötülükler yaygınlaşmamıştır ki Allah onlara belayı umumileştirmiş olmasın. Allah ve resûlüne itaat ettiğim müddetçe bana itaat ediniz. Allah ve resûlüne isyan edersem bana itaat etmeniz gerekmez. Kalkın namazınızı kılın ki Allah size merhamet etsin.

[66] İbn-i Hişam, Muhammed b. Ahmet Hüseyin el-Hatip, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2. bs., thk: Ömer Abdusselam Tedmuri, (Beyrut: Daru'l- Kitabu'l-Arabi, 1990/1410), 4: 312.

Hz. Ömer'in (r.a.) Bir Hutbesi

ما كانَ اللهُ لِيرانِي أرى نفسي أهلاً لمجالسِ أبي بكرٍ، ثم نزلَ عن مجلِسِهِ مَرْقاةً فحَمدَ اللهَ وأثنى عليه، ثم قال:

اقرؤا القرآن تُعرَفوا به، واعملوا به تكونوا مِنْ أهله، إنه لم يبلغْ حقٌّ ذي حقٍ أنْ يُطاعَ في معصيةِ اللهِ، ألا وإني أنزلتُ نفسي من مال اللهِ بمنزلة واليَ اليتيم، إنِ استغنيتُ عففتُ، وإنِ افتقرت أكلتُ بالمعروف.[67]

Anlamı

Ömer (r.a) halife olunca minbere çıkıp şöyle hitap etmiştir: "Ebu Bekir'in (r.a.) oturduğu yere kendimi layık görmemi Allah hoş görecek değildir.'' Sonra oturduğu yerden bir basamak aşağıya inip, Allah'a hamd ü sena ettikten sonra şöyle dedi: "Kur'an okuyun ki onunla tanınasınız; onunla amel edin ki Kur'an ehlinden olasınız. Hakikat şu ki: Allah'a isyan anında saygı görmek hiçbir haklının hakkı olmadı. Evet, ben kendimi Allah'ın malına nisbeten yetim vasisi gibi görüyorum. Eğer ihtiyacım olmazsa, iffetimi muhafaza edip elimi sürmem. Eğer fakir düşersem, ağzımı doldurarak değil, yemeğe yeni başlamış, bedevi kuzuları gibi ancak dinin müsaade ettiği ölçüde yerim.''

Hz. Osman'ın (r.a.) Bir Hutbesi

أمَّا بعد:

فإني قد كُلِّفتُ وقدْ قبلتُ، ألا وإني مُتَّبِع ولستُ بمُبْتَدِعٍ، ألا وإنَّ لَكُمْ عليَّ بعدَ كتابِ اللهِ وسنّة نبيه صلى الله عليه وسلم ثلاثاً: اتِّباعُ مَن كان قبلي فيما اجتمعتُمْ عليهِ وسَننتُم، وسنّ أهلُ الخيرِ فيما تسنّوا عن ملأٍ، والكفَّ عنكم إلا فيما اسْتوجبتمُ العقوبةَ، وإنّ الدنيا خَضِرَة قد شُهِّيَتْ إلى الناس ومالَ إليها كثيرٌ منهُم، فلا تركنوا إلى الدنيا ولا تثقوا بها، فإنها ليستْ بثقة، واعلموا أنها غيرَ تاركةٍ إلا منْ تركها.[68]

Anlamı

Bana bir vazife verildi, ben de kabul ettim. Ben, benden öncekilerin yolundan gideceğim. İcraatımda, Aziz ve Celil olan Allah'ın kitabı ve resûlullah'ın sünnetinden sonra üç şeyi daha takip edeceğim. Bunlardan biri, üzerinde ittifak

[67] Ahmet Huteyti, *Ömer İbn el- Hattab*, 1. bs., t.f., Muhammet Ziya, (Beyrut : Daru'l-Fikre el-Lübnaniyye, 1991), 28, 29.
[68] Ali Muhammet Muhammet, es-Sallabî, *Osman Bin Affan (r.a.), Şahsiyetuhu ve 'Asruhu,* 1. bs., (Kahire/Mısır: Daru't-Tevzî' ve'n-Neşru'l-İslamiyye, 2002/ 1423), 79.

ettiğiniz ve takip ettiğiniz konularda benden öncekilere ittiba. İkincisi daha sonrakiler tarafından ihdas edilmeyen fakat sonradan ehli hayrın ortaya koyduğu yolu takip etmek. Üçüncüsü de cezayı hak etmediğiniz sürece size ceza vermemek. Dünya göz alıcıdır insanları kendisine çeker. İnsanların çoğu kendisini ona kaptırmıştır. Dünyaya meyledip ona güvenmeyiniz, o güvenilir değildir. Bilmiş olun ki, dünyayı terk etmeyeni dünya terk etmez.

Hz. Ali'nin (r.a.) Bir Hutbesi

إن اللهَ عز وجل أنزل كتاباً هادياً بيَّن فيه الخيرَ والشرَ، فخذوا بالخيرودعوا الشرَّ. الفرائضَ أدُّوهَا إلى الله سبحانه يؤدِّكم إلى الجنة، إنَّ اللهَ حرَّم حرُمَاً غيرُ مجهولةٍ، وفضَّلَ حُرمةَ المسلمِ على الحُرَم كلِّها، وشد بإخلاص وتوحيد المسلمين، والمسلمُ من سلِمَ الناسُ من لسانه ويده إلا بالحق، لا يَحِلُّ أذى المسلمَ إلا بما يجب، بادروا أمرَ العامَّةِ، وخاصة أحدكم الموت أي بادروا الموت، فإن الناسَ أمامكم، وإنما ينتظرُ الناسَ أُخراهُم، اتقوا الله عباده في عباده وبلادَه، إنكم مسؤولونَ حتى عن البقاع والبهائم، أطيعوا الله عز وجل ولا تعصوه، وإذا رأيتمُ الخيرَ فخذوا به، وإذا رأيتم الشرَّ فدَعُوهُ، "واذكروا إذ أنتم قليل مستضعفون في الأرض."[69]

Anlamı

"Muhakkak ki Aziz ve Celil olan Allah, doğru yola ileten bir kitap indirmiştir; o kitapta hayrı da şerri de apaçık bildirmiştir. Hayrı alın şerri bırakın. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın farzlarını yerine getirin ki, size cenneti nasip etsin. Şüphesiz ki Allah'ın haram kıldığı şeyler açıktır. Müslüman'ın haramlarını (dokunulmazlıklarını) bütün haramların (dokunulmazlıkların) önüne koymuştur. Müslümanları samimi tevhit inancı ile birleştirdi. Müslüman Hakkı yerine getirmenin dışında bütün müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir. Müstahak olmadıkça müslümana eziyet etmek helal olmaz. Umumun menfaatini gözetin, özellikle ölümü unutmayın. Görüyorsunuz insanlar ölüyor. Kıyamet size yaklaşıyor. Çok günah işlemeyerek yükünüzü hafif tutun ki kurtulasınız. Muhakkak ki önden gidenler kendilerinden sonra gelenleri bekliyor olacaklar. Yeryüzünden ve üstündeki hayvanlardan bile sorumlusunuz. Aziz ve Celil

[69] Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, et-Taberî, *Târihu'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*, thk: Muhammed Ebu'l –Fazl İbrahim, (Kahire/Mısır: Daru'l-Mearif, 1119), 4: 436.

olan Allah'a itaat ediniz ve ona karşı gelmeyiniz. Hayrı gördüğünüzde ona tutunun, şerri gördüğünüzde ise onu bırakın. Yeryüzünde zayıf ve az olduğunuz zamanı hatırlayın.

Ayrıca Türk İslâm tarihinde Büyük Selçuklu hükümdarı Alpaslan'ın önemli bir yeri vardır. Alpaslan, Cuma günü tam Cuma namazı vaktinde atından inip askerlerin gözü önünde secdeye kapanarak dua ettikten sonra okuduğu hutbeyi burada zikretmekte fayda vardır: "Biz ne kadar az olursak olalım, onlar ne kadar çok olsalar olsunlar, bütün müslümanların minberlerinde bizim için dua ettikleri şu saatte, kendimi düşmanın üzerine atmak istiyorum. Ya muzaffer olur gayeme ulaşırım, ya şehit olur cennete giderim. Beni takip etmeyi tercih edenler peşimden gelsin, ayrılmayı isteyenler gitsinler. Burada Allah'tan başka emreden sultan yokur. Emir ve kader tamamıyla onun elindedir. Bugün ben de sizlerden biriyim, sizlerle birlikte savaşan bir gaziyim. Beni takip edenler ve canlarını Ulu Tanrı'ya adayanlardan şehit olanlar cennete, sağ kalanlar ganimete ulaşacaklardır. Ayrılanları âhirette ateş, dünyada ise alçaklık beklemektedir. Bu sebeple benimle birlikte savaşmakta veya savaşmadan uzaklaşmakta serbestsiniz." deyince askerler bir ağızdan: "Ey sultan! Biz senin kullarınız, ne yaparsan arkandayız, istediğini yap. Asla emrinden ayrılmayacağız'' şeklinde cevap vermişlerdir. Bu sözlerden sonra bazı geleneksel hareket ve jestlerle pekiştiren Alpaslan, atına binerek şu hitabesiyle de vasiyetini yapmıştır:

"Ey askerlerim! Eğer şehit olursam bu beyaz elbise kefenim olsun. O zaman ruhum göklere çıkacaktır. Melikşah'ı yerime tahta çıkarınız ve ona bağlı kalınız. Zaferi kazanırsak önümüzde çok hayırlı günler olacaktır.''[70]

Nitekim Emeviler döneminden olsun, Abbasiler döneminde olsun veya daha sonraki İslâm devletlerinde olsun genelde Hz. Peygamberin ve ondan sonra gelenlerin hitabet yöntemleri uygulana gelmiştir. İç karkaşa ve siyasi huzursuzlukların yaşandığı dönemlerde askeri ve siyasi hitabetler önem kazanmıştır. Devlet adamları güçlü hitabete sahip olan âlimleri, insanları etkilemesi ve yönlendirmesi için kendi ilim meclislerinde daima bulundurmuşlardır. Bunun İslâm tarihinde örnekleri çokça mevcuttur. Nitekim Hamdani devletinin başında bulunan

[70] Yusuf Taşan, *Dini Tebliğde Hutbe'nin Yeri ve Hz. Peygamber'in Hutbe Tarzı*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *2007), 46, 47.*

Seyfüddevle, kendi döneminde yaşamış olan ve tezimizin konusu olan İbn Nübate El-Hatibi'yi meclisinde bulundurmuş ve onun güçlü olan hitabet yeteneğinden istifade etmiştir. Hitabet günümüzde de aynı önemini korumaktadır. Bir düşüncenin bir fikrin benimsenmesi için toplumu arkasında sürükleyebilen etkileme kabiliyeti yüksek olan hitabeti güçlü olan insanlar toplum tarafından her zaman kıymet görmüşlerdir.

2.4. CİHADIN TANIMI

Sözlükte "gayret etmek, bir işi yapabilmek için bütün imkânları kullanmak'' anlamına gelen "Cihad'' kavramı; Kur'an ve hadislerde; Allah yolunda savaşmak anlamını ifade ettiği gibi dini öğrenmeyi, dinin emir ve yasaklarına uymayı, haram ve günahlara karşı nefis ile mücadele etmeyi, İslâm'ın bilinmesi, tanınması, yaşanması ve yücelmesi için çalışmayı ifade eder.[71] Başka bir ifade ile açıklayacak olursak: Mücadele eğer düşmana karşı beden ile savaşarak yapılırsa buna 'Cihat' denir. Eğer ilim olarak ve fikir olarak yapılırsa 'ictihat' denir. Kişi canıyla malıyla ve bedeniyle mücadele ediyorsa buna da 'Mücahit' diyebiliriz. Bütün bu saydığımız kavramların hepsi i'layı kelimetullah için yapıldığı takdirde bunların hepsi "Cihat" kavramı içine girer. "Cihat" kavramı; Mekke döneminde İslâm'ın tebliğ edilmesi ve dini emir ve yasaklarının yerine getirilmesi anlamında kullanılmış; Medine döneminde ise fiili savaşların yapılmaya başlanması ile "kıtâl/savaş'' anlamını da içermeye başlamıştır. Bunu hem Kur'an'da hem hadislerde görmekteyiz.[72] *"Fitne/şirk ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın olup (yalnız O'na kulluk edilinceye) kadar kâfirlerle savaşın! (Küfre) son verirlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını çok iyi görür."* (Enfal 8/39). Ayeti Medine'de; **"***Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi; babanız İbrahim'in dininde (de böyleydi). Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O, gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kur'an'da) size "müslümanlar" adını verdi. Öyle ise namazı kılın; zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı sarılın. O, sizin mevlânızdır. Ne güzel mevlâdır, ne güzel*

[71] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 99.
[72] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 100.

yardımcıdır!" (Hac 22/78). Ayeti de Mekke'de inmiştir. "Cihat''kavramıyla ilgili otuz bir ayetten on yedisi savaş bağlamında ve çoğunlukla Hz. Peygamber ve ashabının savaşlarının söz konusu edildiği Enfâl ve Tevbe sûrelerinde, ayrıca Bakara, Âl-i İmran, Nisa, Muhammed ve Mümtehine sûrelerinde geçmekte ve Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenler övülmekte, onlara Allah'ın rahmeti, mağfireti, mükâfatı ve cenneti va'd edilmektedir.

Tevbe sûresinin 20. Ayetini örnek olarak verebiliriz. *"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte ancak onlar, başarıya erenlerdir."* Geriye kalan on dört ayetten ikisinde sözlük anlamında (Ankebût, 29/8; Lokmân, 31/15), on ayette (Maide, 5/35, 69; hac, 22/78; Nahl, 16/110) mutlak anlamda kullanılmıştır.

Hadis kitaplarının "Cihad" bölümlerine baktığımızda, bu bölümlerde hem fiili savaş yapma, savaş araç gereci hazırlama (Tirmizî, 6, ıv, 168), Allah yolunda infakta bulunma (Tirmizî, fedâilü'l-Cihâd, 4, ıv, 167 no:1625) ve savaş hukuku ile ilgili hadislere yer verildiğini hem de doğrudan fiili olmayan nefisle mücadele etmeyi, İslâm'ın bilinmesi, yücelmesi, emir ve yasaklarına uyulması için gösterilen çabayı ifade eden hadislere yer verildiğini görüyoruz. Bu da "Cihad" kavramının 'harb, gaza ve kıtal' kavramları ile özdeş olmayıp çok daha geniş bir içerikle kullanıldığını görmekteyiz. Mesela, *"Allah'ı inkâr edenlerle savaşın"* (İbn Mâce, Cihad, 38 ıı, 953). *"kim Allah'ın kelimesinin yücelmesi için savaşırsa o Allah yolundadır."* (Buhâri, Cihad, 15, ııı, 206). Anlamındaki doğrudan savaş ile ilgili hadisler ve benzerlerine cihat bölümünde yer verilmiştir. Allah'a itaat konusunda nefsi ile mücadele etmeyi ifade eden, "*mücâhid, nefsi ile mücadele eden kimsedir*" (Tirmizî, Cihad, 2, ıv, 165) anlamındaki hadisler cihat bölümünde zikredilmiştir.[73]

[73] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 100, 101.

2.5. İBN NÜBÂTE'NİN CİHADA TEŞVİK EDEN HUTBELERİ

2.5.1. Hutbe

خُطَبُ الجهادِيّات

الحمدُ للهِ الكريمِ الوهّاب، الرحيمِ التّواب، الشّديدِ العقاب، العتيدِ الثواب، الّذي جَلّ عن الأشكالِ والأضراب، وتَعالى عن مشاكلةِ الخُلطاءِ والأصحاب، وْقَصُرَتْ عن إدراكِ صفاتِهِ غاياتُ الإسهاب، وحصرت دونَ تفسيرِ ذاتِه عباراتُ ذويْ الأطناب، فهو الباطنُ المعبودُ بِلا مواراةِ حجاب، والظاهرُ الموجودُ في العقولِ بِلا ارتِياب. أحمدُه على نِعمه الهنيةِ العِذابْ، وأشهد أن لا إله إلا الله وحدَه لا شريك له شهادةً دائمةً بلا انقِضاب، وأشهد أن محمداً عبدُه ورسولُه انْتخبَهُ مِنْ أَشْرف العَربِ العِراب، وابتعثَه مِنْ أطهرِ أصلٍ ونِصاب، مِنْ شجرةِ عبدِ مَناف بنِ قصي بنِ كِلاب، مبرأً مِنْ كل دَنَسٍ وعاب، مطهّرَ القولِ عنِ الخطَلِ والكِذاب. ففرّقَ اللهُ بهِ جُمُوعَ الأحزاب، وشَدّ أزْرَه بِخيرِ صِحابْ، صلى الله عليه وعلى آله الخِيَرَةِ الأطياب، وصحابتِهِ البَرَرَةِ الأنجَاب، صلاةً تَفِيضُ عليهِم بركاتُها فيضَ السّحاب، وسلم تسليما،

أيّها الناسُ:

إنَّ الدُّنيا قدْ أدبرتْ وأذنتْ بانقِلاب، وإن الآخرةَ قد أقبلتْ وأَذْعَنتْ باقتراب، فلا نحنُ لِمَا أدبرَ مِن هذه ذوو اجتِناب، ولا لِمَا أنذر مِنْ تلكَ أولو ارتِقاب، كأن قلوبَنا مِن الصم الصّلاب، أو كأن نفوسَنا واثقةً بحُسْن المآب، كلا بَلْ رانَ علَيهَا خُبْثَ الإكتساب، وأَعْمى بصائِرَها طُوْلَ اللعاب، فليس ينفعها قرع العِتاب، ولا يردعها صدع الكتاب، ولا تمضها إذالة الأحساب، قد دخلت عليها الفِتنة مِن كل باب، وأطمعتنا الدنيا أطماع السراب، نتهارش على حطامِها تهارش الكلاب، ونلبس فيها جلود الضأن على قلوب الذئاب، ننظر إلى المعروفِ نظر الخزر الغِضاب، ونسكن إلى المنكر سكون الباني بالخود الكعاب، وقد أظلنا مِن العدو سحاب ممتدة الأطناب، ودبت في ديارِنا مِنه عقارب الخراب، وعم الغلاء والبلاء بقبيح الاكتساب، فما العجاب الفادح عندنا بعجاب، ولا نفوسنا تكترث بعظيم المصاب، وما ذاك إلا لِصول العبيد فيكُم على الأرباب، وعدلكم الهجان بالصريح اللباب، وانقياد الرؤوس فيكم للأذناب، وارتكاب كل هواه إلى ضد الصواب، شأنكم بينكم التنابز بالألقاب، واغتياب أنفذ في الأعراض من الحراب، وشهد ملق أقتل من سم الحباب، وخبث فعال ينقض مبرم الأسباب، وأرواح عن الانقياد للحق صعاب، فلا العالِمُ يعمل بما تعلَّمَه من حكم الكتاب، ولا يردعه ما أتقنه من السنن والآداب، فأنيبوا عباد الله إلى ربكم من سوء مصارع الاغتياب، واستعدوا لهجوم قاطع الأصلاب ومفرق الأحباب، ومسكِنكم تحت أطباق التراب، ومنزِلكم منازِل الاغتراب، بحيث تصم الأسماع عن الخطاب، ويقع الامتناع عن الجواب، وتستعتبون فلا تقدرون على الإعتاب، وتمكثون في الأرض أحقابا بعد أحقاب، ثم يصاح بكم ليوم الحِساب، فتقومون سكارى من غير شراب، وتنقطع بينكم شوابك الأنساب، وتصير أعمالكم قلائد في الرقاب، إنّ في ذلك لَذِكرى لأُولي الألباب. جعَلَنا اللهُ وإياكم مّمن شمّرَ لدارِ الإرغاب، واستعبر حذار الإرهاب، واستدفَعَ بتقوى اللهِ أليمَ

العِقاب. إنّ أحْسَنَ ما نسقته لهواة الخطاب، وأَبيَنَ ما حققته أدواتُ الإعراب، كلامُ مِنْ توكلت عليه وإليه متاب وتقرأ: "أفمنْ يعلمُ إنما أنزل إليكَ من ربكَ الحق كَمَنْ هُوَ أعمى ."[74]

Hutbenin Anlamı

Hamd; kerim olan, Vahhab olan, Rahim olan, tevbeleri çok kabul eden, azabı çetin olan, sevabı geciktirmeyen Allah'a mahsustur. O Allah ki şekillerden ve bir araya gelen çeşitlerden yücedir. Yüce Allah'ın zati sıfatlarına ulaşma ve anlamada çok yazanlar ve çok konuşanlar (mütefekkirler, bu konuda yazı yazanlar) aciz kaldı. O görünmez olmasına rağmen arada bir engel yokmuş gibi kendisine ibadet edilendir. Şüphesiz olarak o, akıllarda zahirdir ve mevcuttur. Allah'u Tealaya güzel nimetlerinden dolayı hamdolsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur onun ortağı yoktur. Bütün bunlara kesintisiz bir şekilde şahitlik ederim. Ve yine şahitlik ederim ki Allah'u Teala Hz. Muhammet'i (s.a.v.) Arapların en şereflisinden ve en temizinden onu kul ve peygamber olarak seçti.

Ona (s.a.v.) en temiz soy ve nesepten peygamberlik verildi. Soy olarak Abdi Menaf b. Kusay b. Kilabtır. Mensup olduğu soy her türlü eksik ve ayıptan berîdir. Onun sözü hata ve yalandan korunmuş en temiz sözdür. Allah'u Teâla tüm grupları-kabileleri onunla ayrıcalıklı kıldı. En güzel arkadaşlarla onu güçlendirdi. Ona, ailesine ve en hayırlı güzel arkadaşlarına selât ve selâm olsun. O arkadaşlar (sahabeler) ki onlar en iyilerdi. Onlara öyle bir selat ve selam olsun ki bulutlar gibi onların üzerine bereket olarak çoğalsın.

Ey insanlar! Muhakkak ki dünya hayatı gidiyor yerine ahiret hayatı geliyor. Muhakkaki ahiret geldi ve daha da yaklaşıyor. (Buna rağmen) biz bu dünyada günahtan kaçınmıyoruz. Uyarılarlarda bulunulmasına rağmen sakınmıyoruz. Kalplerimiz taşlaşmış gibi. Sanki cennete gidecekmişiz gibi. Ancak insanların kalplerini günahların kiri kaplamış. İnsanların gözlerini oyun ve eğlenceler kör etmiş. İnsanlara nasihat etmek fayda vermez olmuş. Kitaptaki uyarılar sakındırmaz olmuş. Fitne her kapıdan girmiş. Serabı arzular gibi dünyaya tamahkârlık gösterdik. Dünyanın eşyalarına köpeklerin saldırması gibi saldırdık. Dünyada kuzu postu

[74] Şeyh Tahir Efendi El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte* , bs., Beyrut Gazetesi, (Beyrut, ts.), *177-181.*

giymişiz ama kalplerimiz kurtların kalpleri gibi. Ma'rufa bakışımız kibirli bakışı gibidir. Münkere bakışımız genç kızla evlilik yapanın duruşu gibidir. Uzun bulutlar düşmana karşı bizi gölgeledi. Bozgunculuk yapan akrepler diyarımıza ayak bastı. Kötü amellerden dolayı pahalılık ve bela çoğaldı. Garip olan büyük hatanın bizde normal görünmeye başlanmasıdır. Nefislerimiz büyük musibetleri önemsemiyor. Kölelerin efendilerine emir vermesi, asil ve kölelerin denk görülmesi bu duruma sebep olmuştur. Büyük insanlar kötüleri dinler olmuş. Mantıklı olanın zıddı olarak hevesinize göre her hatayı yapıyorsunuz. Kendi aranızda lakap takıp söz taşıma hatası içerisindesiniz. Irz konusundaki gıybet oktan daha hızlı ve etkilidir. Nifak bal gibi tatlı ama yılanın zehrinden daha öldürücüdür. Kötü işler iyi amelleri geçersiz kılar. Böyle olunca insanlar hakka yönelmekte zorlanır. Âlim kitabın hükümlerinden öğrendikleriyle amel etmezse, âlimin ilim olarak edep ve sünnetten öğrendikleri onu yanlış yapmaktan men etmez. Ey Allah'ın kulları gıybetle mücadele ederek kötülüğü bırakarak Allah'a dönün. Hızlı gelen ölüme hazırlıklı olun, sevenleri ayıran, yerin alt tabakasında sizi tutacak olan, gariplerin menzilinde sizi tutan ölüme hazırlıklı olun, o menzil ki kulaklar orda duymaz olacak. Orada cevap vermek mümkün olmayacak. Kınanacaksınız, hesaba çekileceksiniz ve hesabı vermede güç getiremezsiniz. Sonra şarap içmeden sarhoş olarak haşrolacaksınız. Kuşaklar arasındaki bağ kesilecek. Amelleriniz boyunlarınızda gerdanlık olacak. Bütün bunlar akıl sahipleri için bir uyarıdır. Allah bizi ve sizi ölüme hazırlanan kullarından eylesin. Dünyadan ibret alan, Allah'tan sakınarak kurtuluş isteyen kullarından eylesin. Hatiplerin son olarak söylediği, Arapların tahkik ettiği en güzel söz; kendisine dayandığımız ve kendisine döneceğimiz Allah'u Tealanın şu sözüdür: "*Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse, (onu bilmeyen) kör gibi olur mu? (bunu) ancak akıl sahipleri bilir."*(Rad 13/19).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, hutbenin genel kurallarına uygun olarak hutbeye Allah'a hamd ederek, resûlüne sâlavat getirerek başlıyor. Devamında peygamberimizin (s.a.v.) temiz soyundan, ahlakından ve ashabın ona olan desteğinden bahsediyor. Konu olarak hatip hutbesinde, toplumun birtakım ahlaki yozlaşmalar yaşadığını vurguluyor. Emr-

i bil mar'uf nehiy ani'l-münkeri ihmal ettkilerini, marufa karşı kibir münkere karşı sevgi beslediklerini, ahireti unutup dünya hayatına daldıklarını, kendilerine yapılan nasihatleri dinlememelerinden dolayı sitemde bulunuyor.

Hutbenin sonlarına doğru dünya hayatının geçiciliğini ölümün çok uzak olmadığını hatırlatıyor. Kurtuluşa ermenin şartını Allah'ın emirlerine uymaya bağlıyor. Hutbesini Müslümanlara dua ederek ve Allah'ın kelamından bir ayet okuyarak bitiriyor.

- Hatibin kullandığı üsluba baktığımız zaman, kendi dönemine özgü kelimeleri kullandığını görüyoruz. الهنية العذاب Lezzetli, بلا انقضاب Kesintisiz, الحراب Ok.

- Hitabet genelde topluluğa yönelik yapıldığından dolayı kelimeler çoğu zaman çoğul olarak kullanılmıştır.

شأنكم بينكم التنابز بالألقاب, Kendi aranızda lakap takıp söz taşıma hatası içerisindesiniz.

فأنيبوا عباد الله إلى ربكم من سوء مصارع الاغتياب, Ey Allah'ın kulları gıybetle mücadele ederek kötülüğü bırakarak Allah'a dönün.

-Hatibin hafız olup olmadığı konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz ancak Kur'an-ı Kerime olan hâkimiyetinin iyi olduğunu hutbelerinde kullandığı Kur'ani lafızlardan anlıyoruz. كلا بل ران عليها خبث الإكتساب, Ancak insanların kalplerinin üstünü günahların kiri kaplamış.

-Emir üslûbunu kullanmıştır. فأنيبوا عباد الله إلى ربكم من سوء مصارع الاغتياب, Ey Allah'ın kulları gıybetle mücadele ederek kötülüğü bırakarak Allah'a dönün. Emir cümlesi: Emir cümlesi bir emir fiille başlar ve bir fiilin meydana gelmesini ister. Emir ancak muhatabımız olan kişi veya kişilere verilir.[75]

- Kinaye sanatını kullanmıştır. واستعدوا لهجوم قاطع الأصلاب, Hızla gelen ölüma hazırlıklı olun. قاطع الأصلاب, Kelimesi ölümden kinayedir. Kinaye; bir şey söylerken asıl anlamı ile birlikte mecaz anlamı da kastedilerek söylenen sözdür.[76]

ونلبسُ فيها جلود الضأن علي قلوب الذئاب, Dünyada kuzu postu giymişiz ama kalplerimiz kurtların kalpleri gibidir. جلود الضأن, kelimesi ise kuzudan kinayedir.

[75] Ahmet Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlm*i, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012), 69.
[76] Yasin Kahyaoğlu, v.dğr., *Kutuf Zeheb Min Belağeti'l-Arab*, (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 31.

-Teşbih sanatını kullanmıştır. كأن قلوبنا من الصم الصلاب, Sanki kalplerimiz taş gibidir. Teşbih, bir şeyin başka bir şeye benzediği anlamını tarif etme üslûbudur.[77] iki iş arasında özellik olarak veya daha çok şeyde benzerliğin olmasıdır. Bu benzerlik daha çok " ك " edatıyla veya benzerleriyle yapılır. Bu edat ister lafızda belirtilmiş olsun ister belirtilmeden kastedilmiş olsun.[78]

-Seci sanatını kullanmıştır. الحمد لله الكريم الوهاب, Kerim olan Vehhab olan Allah'a hamd olsun. الرحيم التواب, Merhametli ve tevbeleri kabul eden Allah'a hamd olsun. Seci: Fasıla sonlarının son harflerde uyumlu olmasıdır. Secide fasıla, şiirdeki kafiye gibidir.[79]

-Cinas sanatını kullanmıştır. وعم الغلاءُ والبلاءُ بقبيح الاكتساب, Kötü amellerden dolayı pahalılık ve bela çoğaldı. وأشهد أن محمداً عبده و رسوله انتخبه من أشرف العرب العِراب, Şahitlik ederim ki Allah'u Teâla Hz. Muhammed'i (s.a.v.) Arapların en şereflisinden peygamber olarak seçti. Cinas: Lafızda iki kelimenin birbirine benzemesi; ancak anlamlarının farklı olmasıdır.[80]

2.5.2. Hutbe

خطبة يذكر فيها الجهاد والحض عليه

الحمد لله العليِّ عرشُه، القويِّ بطشُه، الوفيِّ وعدُه، السنيِّ رِفدُه، الوحيِّ أمرُه، المقضيِّ شكرُه، الذي سبح الرعد بحمده، ودُحِرتِ الفِطنُ عن بلوغ حَدّهِ. أحمدُه على إلهامنا حمدَه، وأشهد أن لا إله إلا اللهُ وحدَهُ، وأشهدُ أن محمداً صلى الله عليه وسلم عبدُهُ، الوجيهُ عندَهُ، ورسولُه الحافظُ عهدَه، بعثَهُ ليصدَعَ بحقّهِ، ويُنذِرَ جميعِ خلقِهِ، فشَّمرَ في تشييد الإيمان، وجاهدَ حزبَ الشيطانِ، وأخمدَ جَمَرَاتِ البهتانِ، وأذلَّ عبدةَ الأوثانِ، وأعزَّ دينَ الرحمنِ، حتى فاضتْ أنوارُ العدلِ، وغاضتْ بحارُ الجهلِ صلى الله عليه وعلى آله، أهلُ الشرفِ والفضلِ، وسلم تسليما،

أيها الناس:

إن الله أيَّهَ بكم، فهل أنتم سامعون؟ وندبكم إلى طاعتِه، فهل أنتم إليها مسارعون؟ و زَجَرَكمْ عن معصيتِهِ، فهل أنتمْ عنها راجعون؟ و ساومَكم بنفوسِكُمْ، فهل لها أنتم بائعون؟ وجعلَ أثمَانَها جنتَه، فهل أنتم إليها نازِعُون؟ وأنبتَ لكمْ مِنَ الحبة سَبعمائَةٍ، فهل أنتم لها زارعون؟ وأوعَدَ مَنْ خالفهُ عذابَ جهنمَ، فما أنتم صانعون؟ وهو القائلُ سبحانَه: "*يا أيها الذين آمنوا هل أدُلُّكم على تجارةٍ تُنجيكُم من عذابٍ أليم*"(الآيتين). أَلا وإنَّ الجهادَ كنزٌ وَفّرَ اللهُ

[77] Muhammet Mustafa Haddarah, *Fi'l-Belağeti'l- Arabiyye*, 1. bs., (Lübnan /Beyrut: Daru'l-Ulumu'l-Arabiyye, 1989/1409), 35.
[78] Yasin Kahyaoğlu, v.dğr., *Kutuf Zeheb Min Belağeti'l-Arab*, 17.
[79] Yasin Kahyaoğlu, v.dğr., *Kutuf Zeheb Min Belağeti'l-Arab*, 59.
[80] Yasin Kahyaoğlu, v.dğr., *Kutuf Zeheb Min Belağeti'l-Arab*, 56.

منهُ أقسامَكُمْ، وحِرْزٌ طهَّر اللهُ به أجسامَكُم، وعِزٌّ أظهَرَ اللهُ به إسلامَكُم، *فإنْ تنصروا الله ينصُرْكُمْ ويُثبتْ أقدامَكُم*، فانْفِروا رحِمَكُمُ اللهُ جميعاً وثبات، وشُنوا على أعدائكم الغارات، وتمسكوا بِعِصَم الإقدام ومعاقلِ الثبات، وأخلِصوا في جهاد عدوِّكم حقائقَ النياتِ، فإنه والله ما غُزِيَ قومٌ في عقر دارِهم إلا ذَلُّوا، ولا قَعدُوا عن صَونِ ذِمارِهِم إلا اضمحَلُّوا، واعلموا أنه لا يَصلُحُ الجهادُ بغير اجتهادٍ، كما لا يَصلُح السفر بغير زادٍ، فقدِّموا مجاهدَةَ القلوب قبل مشاهدةِ الحروب، ومغالبةِ الأهواءِ قبل محاربة الأعداء، وبادروا بإصلاح السرائرِ فإنها من أنْفَسِ العُدَدِ والذخائر، ولْيَدْفَع القاعدونَ عن المجاهدينَ بالدعاء، ومن لم يستطع منكم سبيلاً إلى اللقاء فاعتاضوا من حياة لابُدَّ من فنائها بالحياة التي لارَيبَ في بقائِها، وكونوا ممن أطاعَ اللهَ وشمَّر في مَرضاته، وسابقوا بالجهاد إلى تَملُّكِ جناته، فإن للجنة باباً حُدُودُه تطهير الأعمال، وتشييدُه إنفاقُ الأموالِ، وساحتُه زحفُ الرجال إلى الرجال، وطريقُه غمْغمَة الأبطال، ومفتاحُه الثبات في مُعترَك القتال، ومدخلُه من مَشرعَة الصوارم والنِّبال، فأَوجِبوا رحِمَكُم اللهُ صفقةَ البيعِ الرابحِ بالثمَنِ الجزيلِ الراجحِ مِن المَلكِ المُساوِم المُسامِح، فقد ضمن لكم ذلك في نص كتابه وبيَّنهُ في مُحكمِ خطابِه حيثُ يقول: *"إنَّ اللهَ اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم بأنَّ لهم الجنة"*. جَعَلَنا اللهُ وإياكُم مِمَّن غَلَبَ هواهُ، وسارعَ في مرضاتِ مولاهُ، وكانت الجنة منقلَبَه ومثوَاه. إن أحسن القصص والكلام وأبلغ النثر والنظام كلام ذو الجلال والإكرام. وتقرأ: *"يا أيها الذين آمنوا إذا لقيتم فئة فاثبتوا"*. الآيتين[81]

Hutbenin Anlamı

Hatibin Cihat ve Cihada Teşvikle İlgili Zikrettiği Hutbe

Arşı yüce olan, yakalayıp tutması güçlü olan, sözünde duran, cömert olan, onun emri vahiy olan, şükrü vacip olan Allah'a hamd olsun. O Allah ki yıldırım bile onu tesbih eder, onun haddi zatını akıllar kavramakta aciz kalır, bizi onu hamd eden kullarından eylediği için ona hamd olsun. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Yine şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) Allah'ın kuludur ve onun katında şereflidir. Onun risalet görevini yerine getirendir. Allah'u Teâla bütün insanlara tebliğde bulunması için onu peygamber olarak gönderdi. Hz Muhammet (s.a.v.) imanı yüceltmek için kolları sıvayarak işe koyuldu. Şeytanın taraftarlarıyla mücadele etti. Küfrün ateşini söndürdü. Puta tapanları zelil kıldı. Adaleti yayana kadar Allah'ın dinini yüceltti. Neticesinde cehaletin büyük yanlışları bitti. Allah onun şerefli ve faziletli ailesine selât ve selâm etsin. Ey insanlar! Allah size sesleniyor dinliyor musunuz? İtaate davet etti icabet ediyor musunuz? Sizi masiyetten nehyediyor sakınıyor musunuz? Nefislerinizi cennet karşılığında satın

[81] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte, 182-184.*

almak istiyor bu alış verişi yapıyor musunuz? Siz bu cennete talip misiniz? Her bir iyiliğe karşı yediyüz sevap vardır, bu sevabı almak için yatırım yapıyor musunuz?

Allah'u Teâla kendisine muhalefet edene cehennem azabını va'd etti siz ne yapıyorsunuz?

Allah'u Teâla şöyle buyuruyor: *"Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan koruyacak ticareti göstereyim mi?"*(Saf 61/10). Dikkat edin cihat hazinedir. Allah Teâla size cihadı kısmet etti, nasiplendirdi.

Cihat zırhtır. Onunla Allah Teâla bedenlerinizi temizledi, korudu. Cihat şereftir onunla Allah Teâla İslâmınızın samimiyetini gösterdi. *"Ey iman edenler eğer siz Allah'ın dinine yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit tutar."* (Muhammed 47/7). Topluca ve azimle seferber olun ki Allah size merhamet etsin. Akınlar düzenleyerek düşmanlarınıza hücum edin. Azimle, kararlılıkla kaleleri koruyarak sahip çıkın. Samimiyetle düşmanınıza karşı cihat edin. Allah'a andolsun ki evinde oturup cihat etmeyen zelil olur. Hurumatlarını (değerlerini) müdafaa etmeyenler yok olurlar. Şunu bilin ki nasıl yola azıksız çıkılmıyorsa mücadele edilmeden de cihat kazanılmaz. Düşmanla savaşa başlamadan önce heva ve hevesinizle, kalplerinizi ıslahla mücadele ediniz. Çünkü insanın kalbini ıslah etmesi en iyi techizattır. Cihada katılmaya güç getiremeyenler de oturdukları yerden cihad edenlere dualarıyla desteklemeleri gerekir. Faniliğinden şüphe duyulmayan bu hayatı bakiliğinde de şüphe olmayan hayatla değiştirin. Allah'a itaat eden ve rızasını kazanmaya çalışan kullarından olun. Cihat etmede acele edin ki cenneti kazanasınz. Cennete girmenin şartı amellerin salih ve temiz olmasıdır. Onu garantilemenin şartı da malları infak ve savaş meydanında düşmanla savaşmaktır. Cennetin yolu ise cesaret ile savaşmaktır. Cennetin kapısının anahtarı ise savaş meydanında kararlılık göstermektir. Giriş yolu ise ok ve kılıç iledir. Bu alışverişe icabet edin ki artan kazançla Allah, hayata karşılık cenneti versin. Bu durumu yüce Allah kitabında şu ayetin hükmüyle beyan etti: *"Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını kendilerine cenneti vermek üzere satın almıştır."* (Tevbe 9/111). Allah bizi ve sizi heva ve hevesine uymayan kullarından eylesin. Mevlanın rızasını kazanmada hızlı davranan ve sonu cennetlik olan kullarından eylesin. Son olarak kıssanın, şiirin, nesrin sahibi olan Kerim olan yüce olan Allah'ın şu sözü en güzel sözdür: *"Ey iman edenler! Bir*

düşman topluluğu ile karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çokça zikredin ki, kurtuluşa eresiniz." (Enfal 8/45). *"Ayrıca Allah'a ve resûlüne itaat edin. Ve birbirinizle didişmeyin sonra içinize korku düşer ve kuvvetiniz elden gider. Sabırlı olun, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."*(Enfal 8/46).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, cihadı teşvik eden bu hutbesinin başında Allah'ın yücelik, kudret, cömertlik sıfatlarını överek hutbesine başlıyor. Devamında Hz. Muhammet'in (s.a.v.) onun resûlü olduğunu ve risalet görevini layıkıyla yaptığını, küfür ateşini söndürdüğünü bilgisini veriyor. Kendisini dinleyen topluluğa Allah'ın emri olan cihada uymaları konusunda birtakım uyarılarda bulunuyor. Dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmek isteyenlerin, cihat emrini Kur'an ayetleriye örneklendirerek hem can hem malla yapmaları gerektiğini hatırlatıyor. Cihat ibadetinde rıza-i ilahinin elde edilebilmesi ve düşmana karşı galip gelinebilmesi için; ahlakı güzelleştirmenin, haramdan uzaklaşmanın, nefsi tezkiye etmenin ve savaşa katılamayıp geride kalanların da savaşa katılanlar için dua etmelerinin önemine vurgu yapıyor. Dolayısıyla ancak düşmanla maddi manevi topyekün mücadele edilmesi durumunda hayırlı netice alınabileceğinin altını çizmiş oluyor. Hatip, tüm müslümanlara dua ederek ve Kur'andan ayetler okuyarak hutbesini bitiriyor.

-Hutbede anlaşılması zor diyebileceğimiz kelimeleri kullanmıştır. ..شنوا hücum edin, وساومكم Sizden satın aldı, نازعون, Müştak mısınız gibi...

-Hatib, Allah'a hamd peygambere salâvattan sonra hitabında insanların dikkatini çekmek için soru üslubunu kullanmıştır. فهل أنتم سامعون, Allah size sesleniyor dinliyor musunuz? فهل أنتم عنها راجعون, Allah sizi günahtan men ediyor günahtan yüz çeviriyor musunuz? فهل أنتم إليها مسارعون, Allah sizi itaate çağırıyor icabet etmede acale ediyor musunuz?

-Cümleler genelde orta uzunlukta kullanmıştır. الذي سبح الرعد بحمده, Yıldırım bile onu tesbih eder. ودحرت الفطن عن حده, haddi zatını anlamakta akıllar yetersiz kaldı.

-Zaman zaman uzun cümlelere de kullanmıştır. فإنه والله ما غزى قوم في عقر دارهم إلا ذلوا, Allaha ant olsun ki evinde oturup cihat etmeyen zelil olur.

-İsim ve fiil cümlelerini de kullandığını görmekteyiz. İsim, bir manaya delâlet eden şeydir.[82] İsim cümlesine örnek gösterecek olursak: إن الله أيَّه بكم, Allah size seslendi. Zamana ve faile bağlı olarak eylem veyahut hareket ifade eden kelimedir.[83]

Fiil cümlesine örnek gösterecek olursak: وزجركم عن معصيته, Sizi günahtan men ediyor.

-Hitabetin konusu cihat olduğu için hatibin kullandığı cümleler daha çok emir ve teşvik cümleleridir. Emir ve teşvik cümlelerini de genelde fiil cümleleri oluşturmaktadır. Emir fiil, muhatap olan kişi veya kişilerden bir fiilin veya hareketin meydana gelmesini talep eden fiildir.[84] Emir cümlelerine örnek gösterecek olursak: فقدموا مجاهدة القلوب قبل مشاهدة الحروب, Düşmanla savaşa başlamadan önce kalplerinizi ıslahla mücadele ediniz. وكونوا ممن أطاع الله وشمَّر فى مرضاته, Allah'a itaat eden ve rızasını kazanmaya çalışan kullarından olun.

-Şart cümlelerini kullanmıştır. إن تنصروا الله ينصركم, Allah'ın dinine yerdım ederseniz Allah da size yardım eder. Arapça'da şart cümlesi iki fiilden oluşur. Birinci fiil şart fiili, ikinci fiil ise cevap fiilidir. Birinci fiilin meydana gelmesi ikinci fiilin meydana gelmesi için şarttır. Başka bir deyişle ikinci fiilin vukuu birinci fiilin vukuuna bir cevaptır.[85]

-Seci sanatını yoğun olarak kullandığını görmekteyiz. فإن للجنة باباً حدوده تطهير الأعمال, Muhakkak ki cennete girmenin şartı amellerin salih ve temiz olmasıdır. وتشييده إنفاقُ الأموال, Onu garantilemenin şartı da malları infak etmektir.

-Nida üslûbunu kullanmıştır. أيهاالناس, Ey insanlar! Hatip nida üslûbunu kullanırken uzağa seslenmek için değil de daha çok dikkati çekmek ve anlatacağı konunun önemine vurgu yapmak içindir. Nida: Arapça'da çağrı için kullanılan harflere nida harfleri, çağrılan kişiye ise münada denir.[86] Nida harfleri şunlardır: "الهمزة، وأَىْ، ويا، وآ، وآى، وأيا، وهيا، ووا"[87]

---

[82] EbiBekr Muhammet b. Sehl Serrâc en-Nahvi el-Bağdadi. *El-Üsul fi'n-Nahvi*, 3. bs., thk: Dr. Abdulhüseyin el-Fetli, (Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1996/1417) 1: 36.
[83] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 20.
[84] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 69.
[85] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 487.
[86] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 503.
[87] El-Carim, Ali, v.dğr., *el-Belağetü'l-Vâdiha*, (Darü'l-Mearif, ts.) 210.

2.5.3. Hutbe

خطبة يذكر فيها الجهاد ويوبخ الناس على الفرار من الزحف

الحمد لله مؤيدِ الصابرينَ بعزيز نصرِه، وميسِّرِ الشاكرينَ لحميدِ شكرِهِ، وموفقِ المختارينَ للقيام بأمره، وقاصمِ الجبارينَ بوبيل مكرِه، أحمدُه على ما أَنعمَ، وأسلِّمُ لأمره فيما حَكَمَ وأَبرَمَ، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، شهادة أَيقَنَ بها القلبُ ورَضِيَهَا لنفسِه الربّ، وأشهد أن محمداً عبده الصادعُ برسالته، ورسولُه المؤيَّد بأهل ولايته، بعثه بالدين المشهور، والكتاب المسطور، واللواءِ المنصورِ، والشرفِ المنشورِ، إلى أهلِ فُسوق وفجور، وضَلالٍ وغرورٍ، وأباطيلَ وزُورٍ، فدعاهُمْ إلى اتِّباعِ الهدى والنورِ، ونهاهُم عن منكرات الأمور، صلى الله عليه وعلى آله منتهى الدُّهور، ومختلفِ العصور، صلاة دائمة بلا فناءٍ ولا فُتور وسلم تسليما،

أيها الناس:

شمِّروا للجهاد عن ساق العزم الجَّليِّ، وأَقدموا على عدوِّكُم إقدامَ الآتي، فإنه والله لا قرَّب أجَل أحدِكم الاقدامُ ولا زاد في عمرِه الإحجامُ، وإنما هي آجالٌ محدودةٌ، وأنفاس معدودة، فأَنفقوهَا في ابتغاء الخَلَف، ولا تمحقوها في سبيل التَّلف، ولا تكونوا من الذين اتّخذوا الدنيا مَعقِلا، ورضُوا بالعجز والتخلف موئِلا، فأسلمتهمُ الدنيا إلى الخِذلان، وقادهمُ العجزُ إلى الهوان، فلم يحصلْ لهم من الدنيا ما أمَّلوهُ، وفاتهُم من الآخرة ما أهملوهُ، وما أقبحَ العجزَ، رحمكم الله بنفوس طاهرة، وألبابٍ حاضرةٍ، تَنكُل عن جهاد جُنَثٍ كافرة، تشتملُ على قلوبٍ طائرة، ليس لها بصائرُ كبصائرِكُم، ولا تؤمل أنْ تصير إلى مصائرِكم، أَوَمَا سمعتُمُ اللهَ يقول:" *إنْ تكونوا تألمون فإنهم يألمون كما تألمون وترجُون مِنَ الله ما لا يرجُون*"، فبأي وجوه على الله غداً تُقدِمُونَ؟ وبأي معاذيرَ عندَه تعتذرون وأنتم عن سبيله ناكبون، ومن عدوِّه وعدوكم هاربون، وعمَّا رغَّبكم فيه من الجهاد راغبون، وإلى ما نهاكم عنه مُوجفون، وربنُّا الرحمنُ المستعانُ على ما تصفون، فقصِّروا عباد الله من الدنيا آمالَكم، واستصغروا في جَنْبِ ما أعدَّ الله لكم أحوالَكم، وأَنفقوا في سبيله أنفسَكُم وأموالَكُم، وأنتم الأَعْلَوْنَ والله معكم ولنْ يَتِرَكُمْ أعمالَكُم، فإن الله يتولى إعزازَكم وإذلالَهَم، ورفعَكُم وإخمالَهُم، ذلك بأن الله مولى الذين آمنوا وأن الكافرين لا مولى لهم، فانفروا رحمَكُم الله رجالاً ورُكباناً، شيوخاً وشبَّاناً، مشمِّرين غير مقصرين، مُقبلين غير مدبرين، مُجدِّين في الطلب غيرَ راكنين إلى الهرب، وقدِّموا تزكية الأعمال وتقوى الله في كل حال، فوا الذي بعث محمداً بالحق رسولاً قسماً لا تجدون له تبديلاً، لئن نصرتُمُ الله لينصرنَّكم، ولئن دعوتموه ليُنجينَّكم، ولئن استغثتُم به ليغيثنَّكم، ولئن شكرتموه ليزيدنَّكم، ولئن كفرتُموه ليُعذبنَّكم، إنه لا يُخلِف الميعاد، فبادروا فقد وَضَح السبيلَ، واستجيبوا فقد قام الدليلُ، وتزودوا فقد أزِفَ الرحيلُ، وقولوا عند كل شديدةً حسبنا الله ونعم الوكيل.

إن أحسن المنظوم والمنثورِ، وأنفعَ ما ثبتَ في الصدور، كلامُ العزيز الغفور، وتقرأ: "يا أيها الذين امنوا إذا لقيتم *الذين كفروا زحفاً فلا تولوهم الأدبار* ." [88]

[88] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte, 185-187.*

Hutbenin Anlamı

Cihadın Önemi Ve Savaştan Kaçmanın Sakıncalarıyla İlgili Zikrettiği Hutbe

Sabredenlerle beraber olan ve sabredenlere yardım eden Allah'a hamd olsun. Kendisine hamdı ve şükrü kolaylaştıran, emrini yerine getirenleri muvaffak kılan, tuzaklarıyla zalimlerin sonunu getiren Allah'a hamd olsun. Verdiği nimetlerden dolayı Allah'a hamd olsun. Verdiği hükme razı olurum. Şehadet ederim ki ondan başka ilah yoktur, öyle bir şehadet ki; kalp ona razı olur ve Allah da bu şehadete razı olur. Yine şehadet ederim ki Hz Muhammet (s.a.v.) onun kuludur ve risaletini ulaştırandır. Onun resulu ki sorumlulukta kendisine yardım edilendir. Allah Teâla onu meşhur olan din, yazılmış kitap, yardım edilen sancak ve şeref ile fusuk ve fucur ehline, delalet ve gurur ehline, batıl ve yalan ehline karşı onları hidayete ve Kur'ana uymaya davet etti. Ve onları kötü işlerden nehyetti. Sonsuza kadar zayıflık göstermeden daima ve ona sâlat ve selâm olsun.

Ey insanlar! Cihat için güçlü bir şekilde hazırlık yapın, düşmanınıza emin adımlarla yürüyün. Cihada yönelmek, cihada adım atmak ölümü yaklaştırmaz. Cihada gitmemekte ömrü uzatmaz. Muhakkak ki ömür sınırlıdır, nefesler sayılıdır. Boş yere nefeslerinizi harcamayın. Nefeslerinizi ölümden sonrası için harcayın. Dünyayı çok seven ve dünyayı mesken edinenlerden ve acziyetle dünyaya sığınmış olanlardan olmayın ve olmaya da rıza göstermeyin. Dünyayı çok sevenleri dünya onları zelil kıldı. Dünya sevgisine dalarak aciz duruma düştüler ve dünyadan beklentileri de gerçekleşmedi. Ahiret için ihmal ettiklerini de kaçırdılar. Temiz olan nefsin ve aklın dünya sevgisi ne kötü bir şeydir. Allah bize merhamet etsin. Siz inkarcılara karşı cihat etmeyi bırakıyorsunuz, bu Allah korkusu taşımayan boş kalbin halidir. Düşmanın basireti sizin basiretiniz gibi değil. Onlar sizin sonunuzu düşündüğünüz gibi sonlarını düşünmezler. Duymadınız mı Allah Teâla şöyle buyuruyor: *"Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı çekiyorlar. Oysa siz Allah'tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz."* (Nisa 4/104).

Allah Teâla bu ayetle sizi cihada teşvik etti. Sizi sakındırdığı şeye koşmanız, düşmanlarınızdan ve Allah yolundan yüz çevirmeniz sebebiyle yarın hangi mazereti sunarak özür dileyeceksiniz ve hangi yüzle Allah'ın huzuruna çıkacaksınız? Yapılanlardan dolayı yardım istenecek olan rabbiniz Allah'tır.

Dünya ile ilgili emellerinizi uzun tutmayın. Allah'ın ahirette verdiklerine karşılık bu dünyadaki hallerinizi büyük görmeyin. Allah yolunda canlarınızı ve mallarınızı infak edin. Galip gelecek olan sizsiniz. Allah amellerinizden eksiltmez. Şüphesiz ki Allah sizin yücelmenizi ve onların (düşmanın) zelil olmasını üstlenmiştir. Sizi yüceltir onları alçaltır. Çünkü Allah Teâla iman edenlerin dostudur. Kâfirlerin dostu yoktur. Cihada koşun ki Allah; piyade olsun, atlı olsun, yaşlı veya genç olsun hepinize merhamet etsin. Geri geri giden değil ileri atılan olun. Yüz çeviren değil karşılık veren olun. İsteğinizde ciddi olun kaçanlardan olmayın. İyi ve temiz amellerinizi takdim edin. Her hâlükârda Allah'tan sakının. Muhammet'i (s.a.v.) resul olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki – bu yeminin yerine başka bir yemin getiremezsiniz- Allah'ın dinine yardım ederseniz Allah da size yardım eder. Dua ederseniz sizi kurtuluşa erdirir. Ona sığınırsanız sizi korur, ona şükür ederseniz size olan nimetini artırır. Onu inkâr ederseniz size azap eder. Şüphesiz ki Allah va'dinden dönmez. Gidin çünkü yol açık. İcabet edin çünkü delil açık. Azık edinin çünkü ölüm yakındır. Ve her sıkıntının sonunda Allah bize yeter deyin. En güzel diziliş, en güzel nesir, en faydalı olan, kalplerde sabit olan, Aziz ve bağışlayıcı olan Allah'ın şu kelamıdır: *"Ey iman edenler! Toplu olarak kâfirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkanızı dönüp kaçmayın."* (Enfal 8/15).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Genel olarak hutbenin konusu Allah'ın cihat emrine icabet etmektir. Hatip, cihattan kaçmanın doğru bir davranış olmadığını ve bu davranışın müslümanlar açısından sakıncalı olduğunu açıklamıştır. Allah'ın emri olan cihada iştirak etmenin gerekçelerini detaylı bir şekilde açıklamaya çalışmış ve müslümanların bu konuda mükellefiyetletinin olduğunu özellikle hatırlatmıştır. Ayrıca cihat emrine uymanın hem bu dünya için kazandıracağı önemden hem de ahiret için kazandıracağı derecelerin öneminden bahsetmiştir. Cihat meydanını terketmenin insanın ömrünü

uzatmayacağını, cihada katılmanın da insanın ömrünü kısaltmayacağını özellikle vurgulamıştır. Dünyaya aldanıp geri durmak yerine onurlu bir şekilde savaş meydanına cesurca atılmayı teşvik etmektedir. Hutbeyi konuyla alakalı olan ve konuyu çok iyi özetleyen bir ayetle bitiriyor.

-Üslûp olarak incelediğimiz zaman hatip, topluluğa hitap ettiği için genelde çoğul kelimeler ve cümleler kullandığını görmekteyiz. أقدموا على عدوكم إقدام الآتي, düşmanınıza emin adımlarla yürüyün, وأنتم عن سبله ناكبون, Siz onun yolundan yüz çeviriyorsunuz. Bu ve buna benzer cümleleri incelediğimiz zaman hatibin çoğul üslûbunu sıklıkla kullandığını rahatlıkla görmekteyiz.

-Hatip, bu hutbesinde genel olarak kolay kelimeler tercih etmiş diyebiliriz. Ve cihada teşvik uslubuna uygun kısa cümleler kullanmıştır. تزوّدوا فقد أزف الرحيل, Azık edinin muhakkak ki ölüm yaklaştı.

-Hatip, kendisini dinleyen topluluğa cihattan bahsettiği için ve cihat emri bedenle yapılan bir ibadet olduğu için genelde harekete geçiren ve emir içeren fiil cümlelerini kullanmıştır. شمروا للجهاد عن ساق العزم الجلي, Cihat için güçlü bir hazırlık yapın. أنفقوا فى سبيله أنفسكم وأموالكم, Allah yolunda canlarınızı ve mallarınızı infak ediniz.

-Nehiy üslûbunu kullanmıştır. ولا تمحقوها فى سبيل التليف, Boş yere nefisleriniz harcamayın. Nehiy cümlesi, bir fiilin yapılmamasını istemektir. Nehyi de ancak muhatabımız olan kişi veya kişilere verebiliriz. Muzari fiilinin başına nehiy edatını getirerek nehiy cümlesini kurabiliriz.[89]

-Nefi üslûbunu kullanmıştır. ولا زاد في عمره الإحجام, Oturmak (cihada gitmemek) ömrü uzatmaz. Arapça'da nefi, olumsuzluk edatlarıyla yapılır. Bu edatların bir kısmı fiil cümlesinin başına gelerek fiili nefiyeder. Bir kısmı isim cümlesinin başına gelerek haberi nefiyeder, diğer bir kısmı ise hem fiil cümlesinin hem de isim cümlesinin başına gelir.[90]

-İstifham üslûbunu kullanmıştır. فبأي وجوه علىى الله غغدا تقدمون, Allah yolundan yüz çevirmeniz sebebiyle yarın hangi mazereti sunarak özür dileyeceksiniz ve hangi yüzle Allah'ın huzuruna çıkacaksınz? İstifham dilde en çok kullanılan üslûptur. Çünkü insanlar arasındaki konuşmalar genelde ya soru sormak veya cevap

[89] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 478.
[90] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 484.

vermekten ibarettir. Arapça' da soru sormak için kullanılan harf ve isim kelimeler vardır. İstifham cümlesi talebi bir cümledir.[91]

-Seci sanatını çokça kullanmıştır. إلى أهلِ فُسوق وفجور، وضَلالٍ وغرورٍ، وأباطيلَ وزُورٍ, Füsuk ve fücur ehline, delalet ve gurur ehline, batıl ve yalan ehline karşı onları hidayete ve Kur'an'a uymaya davet etti.

-Tezat üslûbu kullanmıştır. ففروا رحمكم الله رجال وركبانا شيخاً و شبابا, Yürüyerek olsun binekli olsun, genç olsun yaşlı olsun cihada koşun ki Allah size merhamet etsin.

-Zaman zaman kasem üslûbunu da kullanmıştır.فوا الذي بعث محمداً بالحق رسولا, Muhammet'i (s.a.v.) resul olarak gönderen Allah'a yemin olsun. Kasem üslûbu, Arap kelamının üslûplarındandır. Kasem üslûbu üç kısımdan oluşur: 1-kasem edatı. Bu edatlar; أو الواو ,أو التاء ,أو الباء 'dır. 2-kendisiyle kasem edilendir. 3-kendisine kasem edilendir.[92]

-Te'kid üslûbunu kullanmıştır. فإن الله يتولى إعزازكم وإذلالهم, Şüphesiz ki Allah sizin yücelmenizi ve onların (düşmanın) zelil olmasını üstlenmiştir. "إن" Edatı önemli görülen yerlerde te'kid için kullanılan bir edattır.[93]

-Şart üslûbu kullanmıştır. لإن نصرتم الله لينصرنّكم, Allah'ın dinine yardım ederseniz Allah'ta size yardım eder.

2.5.4. Hutbe

خطبة يذكر فيها الجهاد

الحمد لله الواحدِ الذي لا يتبعَّض من الأعداد، الدائمِ الذي لا يتصل بغاية ونفاد، الحيِّ الذي لا يدخل تحت الكونِ والفساد، البريي من الصاحبة والوالد والأولاد. أحمده على آلائه، وأعوذ به من مُرِّ قضائه، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له في سلطانه، ولا نظيرَ له في عِظَم شأنه، وأشهد أن محمداً عبده ورسولُه، أرسلَه مناراً للحق، ورحمةً على جميع الخلق، فسَعِدَ من آمن به واتَّبعه، وبَعِدَ من جحده وأنكر ما جاء معه، صلى الله عليه وعلى آله وسلم كما مَنَّ به علينا وأنعم.

أيها الناس:

[91] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 479.
[92] Süleyman Feyyaz, *en-Nahvu'l-Asri Delil Mebsat li kavaidi'l-Lüğati'l-Arabiyye*, ts., 267.
[93] Sönmez, *Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet*, 264.

إلى كمْ تسمعون الذكرَ فلا تعوون؟ وإلى كم تُقرعونَ بالزجرِ فلا تُقلعون؟ كأنَّ أسماعَكُم تَمُجُّ ودائعَ الوعظ، أو كأنَّ قلوبَكم بها استكبارٌ عن الحفظ، وعدوُّكم يعمل في دياركم عملَهُ، ويبلُّغ بتخلفكم عن جهاده أمَلَه، صرخ بهِمُ الشيطانُ إلى باطله فأجابوه، وندبَكُم الرحمن إلى حقه فخالفتموه، هذه البهائم تناضل عن ذمارها، وهذه الطيرُ تموت حميَّةً دُونَ أوكارِها بلا كتابٍ أُنزلَ عليها ولا رسولٍ أرسل إليها، وأنتم أُولُو العقول والأفهام وأهلُ الشرائع والأحكام تَنِدُّون من عدوِّكم نديدَ الإبِل، وتدّرعون له مدارعَ العجزِ والفشل، وأنتم والله أَولَى بالغزْوِ إليهم، وأَحْرى بالمُغار عليهم لأنكم أمناءُ الله على كتابه، والمصدِّقون بثوابه وعقابه، خصَّكمُ الله بالنجدة والبأسِ، وجعلكم خيرَ أمةٍ أخرجت للناس، فأين حميةُ الإيمان وأين بصيرة الإيقان وأين الإشفاق من لهب النيران وأين الثقة بضمان الرحمن؟ فقد قال عز جلاله في الفرقان: "*بلى إن تصبروا وتتقوا ويأتوكم من فورهم هذا يُمدِدْكُم ربُّكم بخمسة آلاف من الملائكة مسوِّمين وما جعله الله إلا بشرى لكم ولتطمئن به قلوبكم وما النصر إلا من عند الله العزيز الحكيم*" فقد اشترط عليكم التقوى والصبرَ، وضمن لكمُ المعونةَ والنصر، أفتتهمونه في ضمانه أمْ تشُكّون في عدله وإحسانه؟ فسابقوا رحمَكُمُ اللهُ إلى الجهاد بقلوب نقية، ونفوسٍ أبيةٍ، وأعمال رضية، ووجوه مضيئة، وخذوا بعزائم التشمير، واكشِفوا عن رؤوسكم عارَ التقصير، وهَبُوا نفوسَكم لمن هو أملَكُ بها منكم، ولا تركنوا إلى الْجَزَعِ فإنه لا يدفعُ الموتَ عنكم، *ولا تكونوا كالذين كفروا وقالوا لإخوانهم إذا ضربوا في الأرض*. (الآية) الجهادَ الجهادَ أيها الموقنون، والظفرَ الظفرَ أيها الصابرون، والجنة الجنة أيها الراغبون، والنار النار أيها الهاربون، فإن الجهاد أثبتُ قواعدِ الإيمان ،وأوسعُ أبوابِ الرضوان، وأرفعُ درجات الجنان، وأنَّ مَن ناصح الله فيه لبينَ منزلتَين مرغوب فيهما مُجمعٍ على تفضيلهما، إمَّا السعادة بالظفر في العاجل، وإمَّا الفوز بالشهادة في الآجل، وأكرهُ المنزلتينِ إليكُم أعظمُها نعمةً عليكم، فانصروا اللهَ فإن نصرَ اللهِ حرزٌ من الهلكَات حَرِيز. " ولِيَنْصرنَّ اللهُ من ينصرَه إنَّ اللهَ قويٌّ عزيز." إن أحسن ما نطقت به بلغاء الخطَّاب، وأنورَ ما أضاءت به ظلماء الألباب كلامُ العزيز الوهاب وتقرأ: "*يا أيها الذين آمنوا مالكم إذا قيل لكم انفُروا في سبيل الله اثاقَلْتُم إلى الأرض*. " الآيتين[94]

Hutbenin Anlamı

Cihat ile İlgili Hutbe

Bir olan, bölünmeyen, daim olan, sonu olmayan, yerin altına girme ve bozulma gibi bir durumu olmayan, arkadaş evlat ve valid edinmekten beri olan Allah'a hamd olsun. Nimetlerinden dolayı ona hamd ederim. Onun acı kaderinden ona sığınırım. Şehadet ederim ki ondan başka ilah yoktur. O tektir hükmünde ortağı yoktur. Şanının yüceliğinde benzeri yoktur. Şehadet ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve elçisidir. Onu hakikati aydınlatan rehber, âlemlere rahmet olarak gönderdi. Ona inanan ve ona tabi olana yardım etti. Allah onun getirdiklerini yalanlayan ve inkâr edenden uzak oldu. Bize nimet verdiği ve onunla şereflendirdiği için ona ailesine selât ve selâm olsun.

[94] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte*, 187-190.

Ey insanlar! Ne zamana kadar Kur'an'ı dinleyip idrak etmeyeceksiniz, ne zaman kötülükleri işlemekten vazgeçeceksiniz, sanki vaaz edeni duymuyorsunuz, sanki vaaz edileni anlamaya karşı kalbinizde kibir bulunuyor? Düşmanınız memleketinizde planını uyguluyor. Siz ihtilafa düştüğünüz için düşman planını gerçekleştirme konusunda hedefine ulaşıyor. Şeytan onlara seslendiğinde ona icabet ettiler. Allah size cihadı emrettiği zaman siz bu emre uymadınız. Kendilerine bir kitap inmediği, bir peygamber gelmediği ve bu konuda bir emir verilmediği halde hayvanlar bile ırzları için mücadele eder, kuşlar yavrularını korumak için ölürler. Oysa siz anlayış, akıl, şeriat ve hüküm sahibisiniz. Devenin ne tarafa gideceğini bilmeden kaçtığı gibi düşmandan kaçıyorsunuz. Zayıflık ve acizlik bahanesine bürünüyorsunuz. Allah'a and olsun ki siz onlara savaş açma ve saldırma konusunda daha önce davranmalısınız. Çünkü siz Allah Teâla'nın kendilerine kitabı emanet ettiği kimselersiniz. Siz onun mükâfatını da cezasını da tasdik edensiniz. Allah size güç verdi ve size yardım etti. Sizi insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet kıldı. Hani nerde imanı koruma davranışı, hani nerde yakin sahibi olmanın basireti, nerede ateşin alevinde yanmanın korkusu, Allah'ın korumasına olan güveniniz nerede?

Şanı yüce olan Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerimde şöyle buyuruyor: "*Evet sabreder ve Allah'tan korkarsanız, onlar ansızın üzerinize gelseler, rabbiniz size nişanlı beş bin melekle yardım eder."* (Ali İmran 3/125). *"Allah bunu size sırf müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım, yalnız daima galip olan ve hikmet sahibi olan Allah katındadır".* (Ali İmran 3/126). Ancak Allah'u Teâla'nın size şartı takva ve sabırdır. Bunların garantisi de size yardım etmesidir. Onun bu garantisinden şüphe mi ediyorsunuz ve ya adalet ve ihsanında şüphe için de misiniz? Saf ve temiz bir kalp ile cihada koşun ki Allah size merhamet etsin. Yüce nefislerle, Allah'ı razı eden amellerle, gülen mutlu yüzlerle cihada koşun. Ciddiyetle kusurunuzu üzerinizden atarak cihada koşun. Nefislerinizi gerçek sahibi olan Allah'a verin. Hatalarınızda kalmaya ısrar etmeyin çünkü bu sizden ölümü uzaklaştırmaz. *"Ey iman edenler! Sizler inkâr edenler ve yeryüzünde sefere veya savaşa çıkan kardeşleri için "eğer bizim yanımızda kalsalardı ölmez ve öldürülmezlerdi" diyenler gibi olmayın. Allah bunu onların kalplerine bir hasret yarası olarak koydu. Allah diriltir ve öldürür. Allah yaptıklarınızı görmektedir."* (Ali İmran 3/156). "Ey inananlar! Cihada sarılın cihada. Ey sabredenler! Zafer var zafer. Ey rağbet edenler!

Cennet var cennet. Ey cihattan kaçanlar cehennem var cehennem. Çünkü cihat imanın kaidelerindendir. Rıdvan kapısının en geniş olanıdır. Cennetlerin en yüksek derecesidir.

Allah için cihada çağıran şöyle demeli: Üzerinde ittifak edilmiştir ki iki menzil için cihat faziletlidir ve önemlidir. Dünya menzili için önemi zafer elde etmektir. Ahret menzili için ise şehadet ile kurtuluşa ermektir. Size ağır gelen şey sizin için en büyük nimettir. Allah'ın dinine yardım edin çünkü Allah'ın dinine yardım etmek insanı helak olmaktan kurtarır. Şüphesiz ki Allah kendisine yardım edene yardım eder. Allah güçlüdür, azizdir. Muhakkak ki hatiplerin söylediği en güzel söz, karanlığı aydınlatan Aziz ve Vehhâb olan Allah'ın sözüdür": *Ey iman edenler! Size ne oldu ki, 'Allah yolunda cihada çıkın' denilince olduğunuz yere yığılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatına razı mı oldunuz? Fakat dünya hayatının zevki ahretin yanında ancak pek az bir şeydir."* (Tevbe 9/38). *"Eğer topluca savaşa katılmazsanız, o sizi acı bir azaba uğratır ve yerinize başka bir kavmi getirir. Ve siz ona zerrece bir zarar veremezsiniz. Allah'ın her şeye gücü yeter."* (Tevbe 9/39).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, hutbeye Allah'ın zatını ve sıfatlarını överek ve resulüne salâvat getirerek başlıyor. Hatip, hutbesinde toplumun Allah'ın emirlerine karşı olan duyarsızlıklarından Kur'an-ı Kerimi idrak etmek için gerekli çabayı göstermeyişlerinden; neredeyse düşman yurtlarını işgal edecek ama bu duruma karşı herhangi bir müdafaa ve mücadeleye girmeyişlerinden dolayı öfkeli bir şekilde kendilerini uyarmaktadır. Hatip, hayvanların kendilerinde vatan savunmasının kutsallığıyla ilgili bir uyarıcının, bir kutsal kitabın gelmemesine rağmen yuvalarını ve evlatlarını içgüdüsel olarak savunma mekanizmlarını nasıl harekete geçirdiklerini ilginç bir şekilde açıklıyor. Kendisini dinleyenlerin bunlara bakarak ve akıllarını kullanarak ibret almalarını istiyor.

-Hatibimiz genelde hutbelerinde iki tür topluluğun tasvirini yapıyor. Birincisi Allah'ın emirlerine riayet eden vatanını, dinini, değerlerini savunan topluluğun tasviri "وجعلكم خير أمة أخرجت للناس, Sizi insanlar için çıkarılmış hayırlı ümmet olarak

kıldı'' diyerek Kur'an'dan iktibas edilen bu kelimeyi birinci tasvir için örneklendiriyor. Allah'ın ve Kur'an'ın emrinden yüz çeviren topluluğun tasvirini de إلى كم تسمعون الذكرى فلا تعون, Ne zamana kadar Kur'an'ı dinleyeceksiniz ama idrak etmek için çalışmayacaksınız'' diyerek ikinci topluluğun tasvirini örneklendiriyor.

-Üslûp olarak incelediğimizde beyan ilminden seci sanatını kullandığını görüyoruz. إلى كم تسمعون الذكرى فلا تعون , Ne zamana kadar Kur'an'ı dinleyeceksiniz ama idrak etmek için çalışmayacaksınız. إلى كم تُقرَعون بالزجر فلا تُقلِعون, Ne zamana kadar kötülükleri işlemekten vazgeçeceksiniz.

-Tahzîr (sakındırma) üslûbunu kullanmıştır. إلى كم تسمعون الذكرى فلا تعون, Ne zamana kadar Kur'an'ı dinleyeceksiniz ama idrak etmek için çalışmayacaksınız. Yani Kur'an'ı idrak etmeme konusundaki umursamazlığınızı bırakın artık. 'Kur'an'ı anlamaya çalışın artık' şeklinde uyarıda bulunmaktadır. Tahzir, muhatab olan kimseyi kötü iş yapmaktan sakındırmaktır.[95]

-İğra üslûbunu kullanmıştır. الجهاد الجهاد أيها الموقنون, Ey yakin ehli cihada cihada koşun. الزموا الجهاد Anlamındadır. İğra, muhatap olan bir kimseyi iyi bir iş yapmaya teşvik etmektir.[96]

-Tezat sanatını kullanmıştır. اما السعادةُ بالظفرِ فى العاجل وإما الفوزُ بالشهادة في الآجل, Cihadın dünyadaki mutluluğu zafer elde etmektir. Ahirette ise şehadete erip kurtuluşa ermektir. Burada dünya ve ahiret kelimlerini kullanarak tezat sanatını kullanmış oluyor.

-Emir cümlelerini kullanmıştır. فسابقوا رحمكم الله إلى الجهاد بقلوب نقية, Temiz bir kalp ile cihada koşun ki Allah size merhamet etsin. ... فانصروا الله, Allah'ın dinine yardım edin.

-Hatip adet edindiği şekliyle hutbesini işlediği konuyla alakalı bir veya iki ayetle bitiriyor.

[95] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 459.
[96] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 458.

2.5.5. Hutbe

خطبة في ذكر الجهاد وتسكين الناس لاضطراب وقع بهم

وخوف عند فتح العدو حلب في ذي القعدة سنة إحدى وخمسين وثلاثمائة

الحمد لله الذي ليس له نظيرٌ فيناقِضَه، ولا وزيرٌ فيعارضَه، ولا ظهيرٌ فيراوضَه، ولا مشير فيفاوِضَه، بل هو اللهُ القديم المتفرد بغيب علمه، الحكيمُ الذي لا معقِّب لحكمه. أحمده على ما أولى وأبلى، وهو بالحمد أحقُّ وأَولى، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له ذو المثلِ الأعلى، والوجه الذي لا يهلِك ولا يبلى، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله هدى به إلى الطريقة المُثْلى، وعفى به سُبُلَ الجاهلية الأولى، فصارت كلمَتُه العليا وكلمةُ الذين كفروا السفلى، صلى الله عليه وعلى آله في الليل إذا يغشى، وفي النهار إذا تجلى، وسلم تسليما،

أيها الناس:

إن الله جل ذكرُه، وغلَبَ أمرُه، اختار لكم الإسلام دينا، وكان لكم بالنصر على الأعداء ضمينا بمعاذير قدَّمها إليكم، ومواثقَ أحكمَها عليكم، فقال وهو أصدق القائلين: *"وَعَدَ اللهُ الذين آمنوا منكم وعملوا الصالحات ليستخلفنهم في الأرض كما استخلف الذين من قبلهم ولَيُمَكِّنَنَّ لهم دينَهُمُ الذي ارتضى لهم ولَيبدلنهم من بعد خوفهم أمنا"* أفضمان الله يُخفَر أم نِعَمُ الله تُكْفر، أم يد الله عن أعدائه تقصر، أم الوفاء بما وعد الله عليه يعسر، مالكم لا تتدبرونَ القرآن؟ وتدِّرعون الإيمان؟ وتجاهدون في الله حق جهاده، وتحادُّون من حادَّه من عباده أتظُنُّونَ أنه يخذُلُكم وأنتم له ناصرون، أم تتوهَّمون أنه يُسلِمُكُم وأنتم في سبيله صابرون، كلا إنه لا تَجُوزه ظُلامه، ولا تَعزُبُ عنه قُلامه، ولا يَهتِك من استَترَ بعزه، ولا يَهلِكُ من اعتصمَ بحرزه، فالبَسُوا رحمكم اللهُ للجهاد سرابيلَ الصادقينَ، وادرعوا مدارع الواثقين الذين تجلببوا دِلاصَ اليقين، واستَجَنُّوا جُنَنَ الدين فكان الله معهم في كلّ حين، معيناً لهم في كل مُعترَك، كفيلاً لهم بضمان الدَّرَك، واحذروا الثقة بغير الله فإنها تُورِثُ الفشل، وتقذِف في القلوب الوجَل، وانصروا ديناً أكرَمَكُمُ اللهُ به من قبل أن تُخلَقوا، *واعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا*، ولا يهولَنَّكم عدو الله ولو طَبَّقَت الغبراءَ جنودُه، وشرَّقت الفضاءَ بنودُهُ، فإن الغالب الظافر من ثبَّته اللهُ وكان معه، والهاربَ الدامرَ من شتته الله وقمعَه، وقوموا لله من جهاده بأداء الفرْضِ ذلك ولو يشاءُ الله لانتصرَ منهُم ولكنْ ليبلُوَ بعضَكم ببعض، فاستشعروا عبادَ اللهِ الثبات في مختطف الأرواح، ومختلفِ الرماحِ، عند هيقعةِ الصوارمِ، وشغشغةِ اللهاذم، وهينمة الغماغم، وزَمزمة الهماهِم، وافتضاضِ الغلاصم عند ارفضاض الجماجم، وَكَرَّاتِ الخيل في هبواتٍ كالليل، ولمع البواتر في نقعٍ كالدياجر، واعتناق القساطِل عند اصطفاف الجحَافل، هنالك يشتري اللهُ من المؤمنين أنفسَهم بأوفرِ الأثمان، وتُفتح للصابرين أبوابُ الجنان، وتُبرَز مُخبآتِ الحورِ الحسان بأيديهن كُتُبَ الأمانِ من العزيز الرحمن لمَن وفَّى بالعهد والضمان، فمَن شمَّر وأخلصَ نال رُتَبَ الأبرار، ومن أدْبر ونكَصَ آلَ بالعار إلى النار خالداً في دار البوار وما للظالمين من أنصار. جعلنا الله وإياكم ممن لا يرغَبُ بنفسه عن طاعة ربه، ولا يُصرُّ على صغيرة ولا كبيرة من ذنبه، وأَسعَدَنا وإياكم بجواره وقُرْبه، وأَدخَلَنا وإياكم

في أوليائه وحِزْبه. إن أشرفَ النورِ المضيءِ، وأصدقَ الحديث المرضي، وأرغمَ القول للشيطان الغوي كلام ذي العزة القوي وتقرأ: *"قاتلوهم يُعذبهُم اللهُ بأيديكم."* الآيتين[97]

Hutbenin Anlamı

Cihat Ve İnsanların İçerisine Düştüğü Müşkil Durum İle İlgili Hutbe

(351 yılında zilkade ayında Halep'in düşman tarafından işgal edilme endişesi)

Kendisine zıtlık oluşturacak benzeri olmayan, itiraz edecek veziri olmayan, yardım edecek yardımcıya ihtiyacı olmayan, kendisine istişare etmesini gerektirecek istişarecisi olmayan Allah'a hamd olsun. Muhakkak ki o Allah tektir, öncesizdir ve gaybı bilendir. Onun hükmüne itiraz edilmez. Verdiğine de aldığına da hamd olsun. O hamd edilmeye en layıktır ve en evladır. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur o tektir ortağı ve benzeri yoktur. Vecih olan o Allah ki helak ve fani olmaz. Ve şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve resulüdür. Allah onunla insanları doğru yola sevketti. Cahiliyenin yollarını onunla düzeltti. Böylece getirdiği Allah'ın kelâmı yüceldi. Kâfirlerin söyledikleri de yerle bir oldu. Gece olunca ve gündüz tecelli edince onun resulüne selât ve selâm olsun.

Ey insanlar! Emri galip gelen ve zikri yüce olan Allah, sizin için din olarak İslâmı seçti. Düşmanın size yaklaşmasının imkânsızlığını ve sözlerinin size etki etmeyeceğine dair size güven verdi. Doğru söyleyenlerin en doğrusu yüce Allah şöyle buyurdu: *"Allah sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi, kendilerini de yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği İslâm dinini onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaat etti..."* (Nur 24/55). Allah'ın vereceği güven geçersiz sayılır mı, Allah'ın nimeti inkâr edilir mi, Allah'ın kudreti düşmanlara karşı az olur mu, Allah'ın vaat ettiği vefa Allah'a zor olur mu? Size ne oluyor da Kur'an'ı okumuyorsunuz, imanı kuşanmıyorsunuz, Allah için hakkıyla cihat etmiyorsunuz, Allah'ın emrini kabul etmeyenlerin izinden gidiyorsunuz, Allah'ın dinine yardım ettiğiniz halde onun sizi yalnız bırakacağını mı sanıyorsunuz, onun yolunda

[97] El-Cezairi*, Divan Huteb İbn Nübâte , 191-195.*

zorluklara sabrettiğinizde sizi terk edeceğini mi zannediyorsunuz? Asla onun yanında hak zayi olmaz. Onda zerre kadar hiçbir şey kaybolmaz. Allah Teâla o kendi izzetine sığınanı yalnız bırakmaz. Allah Teâla Onun korumasına sığınanı helak etmez. Cihat için sâdıkların ve yakin sahibi insanların giyisisini giyinin ki Allah size merhamet etsin. O insanlar ki ölüm giyisisini giydiler. Allah daima onlarla beraberdir. Her işte onların yardımcısıdır. Ateşe atmamakta onlara kefildir. Allah'tan başkasına güvenme konusunda dikkatli olun. Bu başarısızlığa sebebtir. Kalbe korku salar. Allah'ın dinine yardım edin. Çünkü Allah siz yaratılmadan önce o din ile sizi şereflendirdi. "*Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın parçalanıp ayrılmayın…"* (Ali İmran 3/109).

Düşmanın askerleri sahrayı kaplasa bile, gök düşman sancakları ile dolsa bile sizi korkutmasın. Çünkü galip gelerek zafer elde edecek olanlar, Allah'ın kendilerini sabit kıldıkları ve kendilerine yardım ettikleri kişiler olacaktır. Kaçan ve helak olan Allah'ın zelil ettiği kimselerdir. Allah'ın farz olan cihadını yerine getirin. Allah dilerse onları yenerdi ancak bir kısmınızı bir kısmınızla imtihan ediyor. Savaş alanında ve her taraftan okların geldiği, kılıç seslerinin yükseldiği yerde şuurlu olun. Mızrak seslerinin geldiği yerde, belirsiz ve muhtelif seslerin geldiği yerde, arı seslerini andıran seslerin geldiği yerde, gırtlakların kesildiği yerde, kafaların bedenden ayrıldığı yerde, at hücumlarının neticesinde yükselen tozlar her tarafı karanlığa çevirdiğinde bu karanlıkta kılıçların çarpışması sonucu oluşan parıldamaların olduğu yerde, büyük orduların karşılaşması neticesinde oluşan tozun insan bedenini kapladığı öyle bir yerde, Allah müminlerden canlarını paha biçilmez bir değerle satın alır. Sabredenler için cennetin kapıları açılır. Korunmuş güzel huriler onları karşılar. Savaş ve cihat sebebiyle Aziz ve Rahman olan Allah tarafından onlara emanın verilmesi farz olmuştur. Sadakat gösterip sözünde duranlar için Allah tarafından güven verilmiştir. Kim ki cihada kollarını sıvayarak girişimde bulunursa ve ihlâs gösterirse ebrarların mertebesine ulaşır. Kim ki cihattan yüz çevirirse güzel olmayan bir amel yapmış olarak cehenneme gider. Ateşte ebedi olarak kalır. Zalimlerin yardımcısı yoktur. Allah bizi ve sizi nefsine uyup rabbinin taatından yüz çevirenlerden eylemesin. Küçük olsun büyük olsun günahta ısrar edenlerden eylemesin. Allah bizi ve sizi kendisine yakın olmakla mutlu kılsın. Allah bizi ve sizi kendisine itaat edenlerden ve kendisine dost kıldıklarından eylesin. Muhakkak ki karanlığı aydınlatan nur, razı olunan en doğru söz, haktan uzaklaştıran

şeytana en ağır gelen söz, izzet ve güc sahibi olan Allah'ın şu sözüdür: "*Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onların cezasını versin, onları rezil ve rüsva etsin, yardımıyla sizi muzaffer kılsın. Müminler topluluğunun yüreklerini ferahlandırsın. Ve kalplerdeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğine tövbeyi nasip eder. Allah her şeyi bilir. Hüküm ve hikmet sahibidir.*" (Tevbe 9/14-15).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, yine bütün hutbelerinde izlediği yöntemi izleyerek hutbesine Allah'a hamd ile başlamıştır. Allah'ın tek olduğunu, benzerinin olmadığını ve hiçbir yardımcıya ihtiyaç duymayacağını ifade eden önemli vurgulamalarda bulunmuştur. Akabinde peygamberimize salâvat getirerek onunla Allah'ın sözünün yüceldiğini, yanlış olan cahiliye adetlerinin düzeltildiğini aktarmıştır. Hutbenin genelinde Allah'ın va'dinden dönmeyeceği, dinine yardım edenlere Allah'ın da yardım edeceğini, Allah'ın emrettiği cihadı gerçekleştirenleri Allah'ın korumasız bırakmayacağını vurgulayarak aktarmıştır. Topluma cesaret verecek ve toplumu şevklendirecek cümleler kullanmıştır.

-Hutbenin üslûbuna bakacak olursak genelde kısa ve mutavassıt cümleler kurduğunu görmekteyiz. أتظنون أنه يخذلكم وأنتم له ناصرون, Allah'ın dinine yardım ettiğiniz halde onun sizi yalnız bırakacağını mı sanıyorsunuz? ولايُهلكُ من اعتصم بحرزه, Allah Teâla Onun korumasına sığınanı helak etmez.

-Seci sanatını kullanmıştır. الحمد لله الذي ليس له نظير فيناقضه, Kendisine zıtlık oluşturacak ve benzeri olmayan Allah'a hamd olsun. ولا وزير فيعارضه, İtiraz edecek veziri olmayan Allah'a hamd olsun. ولا ظهير فيراوضه, Yardım edecek yardımcıya ihtiyacı olmayan Allah'a hamd olsun. ولا مشير فيفاوضه, İstişare etmeye ihtiyac duyacak istişarecisi olmayan Allah'a hamd olsun.

-İktibas üslûbunu kullanmıştır. و فالليل إذا يغشى وفي النهار إذا تجلى, Sarıp örttüğü zaman geceye and olsun. Parlayıp, açıldığı zaman gündüze and olsun. İktibas: konuşmada, Kur'an'ı Kerimden veya hadisi şeriften alıntı yapılmasıdır.[98] Hatibin Kur'an'i lafızları kullanması ve her hutbesinde konuyla alakalı olan ayetleri

[98] Yasin Kahyaoğlu, v.dğr., *Kutuf Zeheb Min Belağeti'l-Arab*, 60.

hitabetine dahil etmesi, hatbin iyi derecede Kur'an bilgisine sahip olduğunu gösteriyor.

-Cinas sanatını kullanmıştır. فاستشعروا عباد الله الثبات فی مختطَف الأرواح ومختلف الرماح Savaş alanından ve her taraftan okların geldiği yerde sebat göstermede şuurlu olun.

-Tezat sanatını kullanmıştır. وكلمة الذين كفروا السفلى فصارت كلمته العليا, Böylece getirdiği Allah'ın kelamı yüceldi, kafirlerin söyledikleri de yerle bir oldu.

-Hatip, Cihat konusunda toplumu önceden psikolojik olarak hazır hale getirmek için cihat meydanını adeta gözlerinin önünde cereyan ediyormuş gibi müthiş bir anlatımla tasvir ediyor. Dinleyenleri adeta kendilerini cihat meydanındaymış gibi hissetmelerine sebep oluyor. Ve sonunda da erecekleri mükâfatı ayeti kerime ile müjdeliyor. O olayın anlatıldığı kısmı metinde geçtiği gibi meâlen tekrar sunacak olursak. "...Savaş olanında ve her taraftan okların geldiği, kılıç seslerinin yükseldiği yerde şuurlu olun. Mızrak seslerinin geldiği yerde, belirsiz ve muhtelif seslerin geldiği yerde, arı seslerini andıran seslerin geldiği yerde, gırtlakların kesildiği yerde, kafaların bedenden ayrıldığı yerde, at hücümlarının neticesinde yükselen tozlar her tarafı karanlığa çevirdiğinde bu karanlıkta kılıçların çarpışması sonucu oluşan parıldamaların olduğu yerde, büyük orduların karşılaşması neticesinde oluşan tozun insan bedenini kapladığı öyle bir yerde, Allah müminlerden canlarını en kıymetli paha biçilmez bir değerle satın alır. Sabredenler için cennetin kapıları açılır. Korunmuş güzel huriler onları karşılar."

-Bu hutbede ve özellikle bu savaş meydanının tasvir edildiği kısımda anlaşılması kolay olmayan edebi bazı kelimleri kullanmıştır. Bu da hatibin yüksek bir edebi kültüre ve bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. وهنيمة الغماغم, Sakin ve değişik seslerin geldiği yer. عند ارفضاض الجماجم, Kafalar bedenden ayrıldığında... Hatip, hitabetinin sonunu herkese dua ederek Kur'an'dan ayetle bitiriyor.

2.5.6. Hutbe

خطبة أخرى في ذكر الجهاد

وحفر الخندق حول سور ميافارقين وذلك في يوم الجمعة لعشر خلون من صفر ومن آذار سنة 352

الحمد لله الكريمِ وجهُهُ، المعدومِ شَبَهُه، المألوفِ عفوُه، المخوفِ سطوُه، الذي لا تدركهُ الأبصارُ، ولا تملِكُه الأفكارُ، ولا تَحويه الأقطارُ، ولا يفْنِيهِ الليل والنهار، ولا يخفى عليه الإعلانُ والإسرارُ وهو الواحد القهار. أحمدُه على سُبوغِ النعم وبلوغِ الهمم، حمداً يقوم بواجبِ شكرِهِ، ويَديمُ جميلِ سِتره، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، شهادة مُمحِّصَةً للذنوب، مخلِّصةً من كل مرهوب، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، أرسله بأوضحِ دليل، وأفسحِ سبيل، وأفصحِ قيل، من أرجح جيل إلى أهلِ عُتُوٍّ وتضليل، وغُلُوٍّ في الأباطيل، يعكفون على التماثيل، ويَصدِفون عن مُحكمِ التنزيل، فخاضَ في طاعةِ ربه غُمَرَ الأهاويل، وراضَ بحزبه كلَّ حزبٍ وقبيل، حتى عُرِفَ من الإيمان كلَّ مجهول، ودخل الناسُ في دين الله أيَّ دُخول، صلى الله عليه وعلى آله بالغداة والأصيل صلاةً دائمةً بلا زوالٍ ولا تحويل وسلم تسليما،

أيها الناس:

ما أقبحَ التقصيرَ بعد التبصير! وأنجحَ التشمير عند التحذير! وأَليقَ القَبولَ بذوي العقول! وأشرفَ التنبيه بعد الخُمول! فاستبشروا رحمكم الله بنعمٍ من الله مُجلِّلة، وأيادٍ منه متصلة، يقيكم بها الحَذَرَ، ويُصَفِّي لكم بها الكَدَر، ويُؤمِنْكُم ببأسِها كلَّ بأْس، ويَكفيكُم بلباسها غَلَبَةَ الأرجاس، أَوَمَا تَرَوْنَ نتائجَ التضافُرِ على الطاعة، وتَرْكَ سلوكِ سُبُلِ الإضاعة، كيف أدت بكم إلى إصلاح شأنكم، وتحصين معاقلكم وأوطانكم، والسباق إلى الفوائد، وما يُؤذَنُ بمحمود العوائد، والرجوعِ إلى الله فيما أمر، والنزوعِ عمَّا نهى عنه وزَجَر، والتيَقُّظِ لإيثار الحقائقِ في سبيله، والاقتداءِ في حفْرِ الخندق بسُنة رسولهِ، جُنَّةً واقيةً من المحذور، ومِنَّةً باقيةً على الدهور، ذلك من فضلِ الله عليكم فاشكروه، واعترفوا بنعمِه ولا تكفُروه، وأَظهِروا لأعدائِكُم العُدَّة، واستقصروا من بقائِكم المُدَّة، وخذوا للجهاد أُهْبتَه، والَبسُوا للمعاد جُنته، ولا تَثْلُوا إلى معاقلِ الإحجام لتمنعوا بها من نوازل الأحكام، فإن الله تعالى يقول وهو أصدق قيلا: *"قل لن ينفعَكُمُ الفرار إن فرَرْتُمْ من الموت أو القتل وإذاً لَتُمتَّعُون إلا قليلا"* فأيُّ جُنَّةٍ أجَنُّ من الأجلِ الحصين، وأيُّ عُدَّةٍ أعَدُّ من الإخلاص واليقين، وأيُّ رُكنٍ أعطبُ من رُكنِ الظالمين، وأيُّ حزبٍ أغلبُ من حزب ربِّ العالمين، وإنَّ امرأً جادَ بنفسه في سبيل ربه لَجَديرٌ أن يجودَ عليه بغفران ذنبه، فبادروا عبادَ اللهِ والطرقُ إلى الله واضحة، والتجارة في سبيله رابحة، وحياضُ العمل مُترَعَة، ورياضُ المَهَل مُمْرِعة، وفي النجاة مَطمَع، وفي الحياة مُستمتَع، قبل أنْ تُغلَق أبوابُ الرجاءِ، وتتحققَ أسبابُ القضاء، ويحولَ الموتُ بين الأمل والآمِلِ، ويطولَ الندمُ من المستوطِنِ الراحل عند حصوله في المعاد على الحاصل، وَاسَفِه على ما ليس

إليه بالواصل، فاعملوا رحمكم الله قبل أن لا تجدوا إلى العمل سبيلا، وامهَدُوا لنفوسكم في الآخرة مقيلا، فإنه واللهِ ما بعد الدنيا دارٌ إلا جنة أو نار. جعلنا الله وإياكم ممن لا تُحجبُ عنهُ من الله رحمة، ولا تُغبُّه من نوافله نِعمه، ولا تَدخُل عليه من مخالَفتهِ وصْمَه، ولا تَقعُد به عن إرادته هِمَّة. إنَّ أحسن ما جرى به تَردادُ الأنفاس، واطمأنَّتْ به شوارد الحواس، ووعته قلوبُ الأكياس، كلامُ خالقِ الجنةِ والناس وتقرأ: *"يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين."* إلى قوله تعالى: *"ليجزيهم الله أحسنَ ماكانوا يعملون."* [99]

Hutbenin Anlamı

Cihat Konusunda Başka Bir Hutbe

(Cuma günü safer ayının üçte birinden sonra Meyyâfarîkin surlarının etrafının kazılması, safer-mart ayı 352 yılı)

Cemali güzel olan, varlığından şüphe duyulmayan, affetmeyi adet edinen, gücünden korkulan Allah'a hamd olsun. O Allah ki gözler onu idrak edemez, akıllar onun zatını idrak etmede aciz kalır. Kıtalar onu sınırlayamaz. Gece ve gündüz onu fani kılamaz. Gizli ve açık olan hiçbir şey ona gizlenemez. O tektir ve Kahhardır. Çok geniş nimetlerinden ve yüceliğinden dolayı şükür yerine geçecek hamd ile ona hamd ederim. O daima günahı örter. Şahitlik ederim Allah'tan başka ilah yoktur, ortağı yoktur. Öyle bir şehâdet ki günahları siler. Korku veren her şeyden kurtarır. Ve şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve resulüdür. Allah Teâla onu en açık delil olan Kur'an ile gönderdi. En fasih kelâm ile gönderdi. Bu doğru yolda ona en akıllı sahabeler edindirdi. Kime gönderildi? Küfür ve delalet ehline, batılda haddi aşana, putlara tapanlara, indirilen Kur'an'ın hükümlerine yüz çevirenlere gönderildi. O peygamber ki Allah'ın emrine itaat için kendini tehlikeye atarak ve yorularak meydana atıldı. İman konusunda bilinmeyen bir şey kalmayana kadar tüm toplulukları ve kabileleri eğitti. İnsanlar Allah'ın dinine çokça girdiler. Allah resulüne ve ailesine sabah akşam daima değişmeyen bir şekille selât ve selâm olsun.

Ey insanlar! Hakikati gördükten sonra kusur işlemek ne kötüdür. Uyarmaya gayret edilerek başarı elde edilir. Kabule en yatkın olanlar akıl sahibleridir. En kıymetli uyarı zayıf düştükten sonraki uyarıdır. Size müjdeler olsun Allah size kendi

[99] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte, 199-202.*

katından büyük nimetler vererek merhamet etsin. Allah'tan size uzanan merhamet eli vardır. Allah'ın bu yardımı sizden kötülüğü ve korkuyu uzaklaştırır. Her sıkıntıdan sizi emin kılar. O yardım nimetini kuşanmanız sizin kötülüklere galip gelmeniz için size yeterlidir. İtaat etmeyi kabul etmenin neticelerini görmüyor musunuz? Yanlış yolu terk etmeninin sizin şanınızın selahiyetini nasıl güzelleştirdiğini görmüyor musunuz? Vatanınızı ve akıllarınızı sağlamlaştırdığını gör müyor musunuz? Faydalı şeylere rağbet ettirdiğini görmüyor musunuz? Övülen şeylere dönüşü görmüyor musunuz? Allah'ın emrettiklerine olan dönüşü görmüyor musunuz? Nehyettiği ve yasakladığı şeylerden kaçışı görmüyor musunuz? Allah yolunda hakikatlerin tercih edilmesinde uyanık olunuz. Allah'ın resulünün hendeği kazmadaki sünnetine tabi olunduğu gibi tabi olun. Onun sünnetine uymak mahzurlu şeylerden koruyan bir kalkan gibidir. Zamana yayılan bir minnettir. Bu Allah'ın size olan bir fazlıdır. Ona şükredin nimetlerini itiraf edin nankörlük etmeyin. Düşmanlarınıza karşı hazırlığınızı gösterin. Ömrünüz için uzun emelli olmayın. Kıyamet günü için cihat hazırlığı yapınız. Savaş meydanından dönüşü düşünmeyiniz. Dönmeyi düşünecek olsanız nazil olan Kur'an'ın hükmünü dikkate almamış olursunuz. Söz söyleyenlerin en doğrusunu söyleyen Allah Teâla şöyle buyuruyor: *"De ki Eğer ölümden veya öldürmekten kaçıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermez. Vereceğini var saydığınız takdirde de ancak pek az faydalanırsınız."* (Ahzab 33/16).

Hangi kalkan ecelden daha koruyucudur? Hangi hazırlık ihlâstan ve yakinden daha iyi bir hazırlıktır. Hangi özellik zalimlerin özelliğinden daha bozuktur. Hangi hizb Allah'ın hizbinden daha galip gelebilir. Muhakkak ki bir kişi Allah'ın yolunda canını verirse, Allah'ın onun günahlarını bağışlaması vacip olur. Ey Allah'ın kulları koşun çünkü Allah'a giden yollar geniştir. Allah yolunda alışveriş yapmak kazanç sağlar. Amelin alanı büyüktür. Ekilecek (faydalanılacak) yer çoktur. Başarıdan sonra hayat için mutluluk vardır. Ölüm gelip de istek kapıları kapanmadan ölüme sebep olacak kaza ve kader sebepleri gerçekleşmeden önce kurtuluş reçetelerini talep edin. Ölüm emel ile kişi arasında dolaşıp durur. Ölecek olanın pişmanlığı çok olur. Ne zaman karşılığını alacağı ahiret gününde elde edemediği şey için üzüntü duyacak. İyi amel işlemek için bulabileceğiniz bir yol kalmadan önce iyi amel işleyin ki Allah size merhamet etsin. Canlarınız için ahirette sizi koruyacak yerler edinin. Allah'a ant olsun ki dünya hayatından sonra cennet veya cehennemden başka yer yoktur. Allah

bizi de sizi de üzerine Allah'ın rahmetinin ve nimetin kesilmediği kullarından eylesin. İsyan eden ve ayıplanan kullarından eylemesin. Himmeti güçlü olanlardan eylesin. Nefes salıp vermenin yaptığı en iyi iş, duyu organlarının mutmain olduğu, yaptıklarında akıllı olanlarının kalplerinin uyanık olduğu iş, cinlerin ve insanlarının yaratıcısının şu kelamını okumaktır: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.*" (Tevbe9/119). "*...Allah'ın onlara, yapmış olduklarından daha güzeli ile karşılık vermesi için onların lehine yazılı...*" (Tevbe 9/121).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Görüyoruz ki bu hutbe, Diyarbakır'ın Meyyâfarîkin ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Hatip Meyyâfarîkin'i ve surlarını düşmana karşı korumak için etrafına hendeklerin kazılmasından sonra birlikte hareket eden müslümanların Allah tarafından mükâfatlandırılacaklarını, kötülüğün kendilerinden uzaklaştırılacağını, Allah'ın kalplerinden korkuyu alacağını müjdeleyen bir hitabette bulunuyor. Bu hutbeden anlaşılıyor ki Peygamber efendimizin hitabet özelliği örnek alındığı gibi aynı zamanda savaş tekniğini de örenek alınmıştır. Savunma savaşı olan Hendek savaşında uygulanan savunma savaş taktiği uygulanmıştır.

-Üslûp olarak baktığımız zaman hatip, bu hutbede kısa ve orta uzunlukta cümleler kurduğunu görmekteyiz. وخذوا للجهاد أُهبته, Cihat için hazırlık yapın. ما أقبح التقصير بعد التبصير, Hakikati gördükten sonra kusur işlemek ne kötü bir şeydir.

-Mecaz sanatını kullanmıştır. والبسوا للمعاد جُنته, Ahiret için giyinin hazır olun. Burada giyinmekten maksat salih ameli kuşanmaktır.

-Üslûb-u hasr (sınırlandırma) kullanmıştır. فإنه والله ما بعد الدنيا إلا جنة أو نار, Allah'a yemin olsun ki dünya hayatından sonra ya cennet ya da cehennem vardır. Nefi olan 'ما' dan sonra istisna harfi 'الا' geldiğinde üslûb-u hasr kullanılmış olur.

-Te'accub (şaşırma) üslubunu kullanmıştır. مأقبح التقصير بعد التبصير, Hakikati gördükten sonra kusur işlemek ne kötü bir iştir. Te'accub, bir varlıkta bulunan kuvvetli bir özellikten dolayı beğeni, hayret ve şaşkınlık ifade eden bir üsluptur.[100]

[100] Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, 520.

-Seci sanatını kullanmıştır. يقيكم بها الحذر, Allah'ın yardımıyla kötülük sizden uzaklaşır. و يصفى لكم بها الكدر, Allah'ın yardımı sizden korku ve kederi alır.

-Cinas sanatını kullanmıştır. ويحول الموت بين الآمَل والآملِ, Ölüm emel ile kişi arasında dolaşıp durur.

-Tezat sanatını kullanmıştır. ذلك من فضل الله عليكم فاشكروه واعترفوا بنعمه ولا تكفروه, Allah'ın size olan ona şükredin. Nimetlerini itiraf edin ve nankörlük etmeyin.

2.5.7. Hutbe

خطبة أخرى في ذكر الجهاد ويذكر فيها موافاة نفير خراسان

الحمد لله الوفيِّ بوعده، الحفيِّ بعبده، المليِّ برفده، العليِّ في مجده، الذي اطَّلَعَ على نهاية الضعفِ منَّا فقشع غيابةَ الخوفِ عنَّا، فهو وُلِّينا وحافظنا حيثما كنا، تفضُّلاً منه على كافتنا ومنا، نحمدُه على ما تَوَحَّدنا به من لباسِ العافية، وأيَّدنا به من معونته الكافية، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لاشريك له شهادةً في صميم القلب محلُّها، واللهُ أحقُّ بها وأهلها، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، أرسله بكتاب أحْكَمَه، وصوابٍ أَلزَمَهُ، ودينٍ أبرَمَهُ، ووعدٍ تمَّمَهُ، فأعزَّ من وافقه وأكْرَمَه، وأذلَّ من فارقه وأرغمه، حتى أوضحَ من الشكِّ مُظلِمَهُ، وفتح من الشرك مُبهَمَهُ، وأَطلعَ من الحق أنجُمَه، صلى الله عليه وعلى من اختاره اللهُ بعده وقدَّمه وسلم تسليما،

أيّها النّاس:

جافوا الجُنوب عن وثير المهاد، وامنَعوا العيونَ لذيذ الرُّقاد، وشمروا في سبيل الله تشمير الآساد، وأبردوا بجلادِ عدوِّكم حرارةَ الأكباد، فقد أوضح لكم أسبابَ السلامة من الأبعاد، وفتح لكم أبوابَ دارِ الكرامةِ بمفاتيح الجهاد، وأزاحَ عِللكم بتضافر إخوانكم الأنجاد، الذين أمُّوا نُصرتكم من أقطار البلاد، وأراكم من قدرته مالم تُؤمِّلوه، وأظهر لكم من ألطافه الخفية مالم تستأهلوه، أتاكم بالغوث شرقاً وغرباً، وأمدكم بجنوده رَجلاً ورُكبا، عصائبُ حفَّزتهَا إليكم غَيرةُ الحميّة، وكتائب حَنثْها عليكم رَحِمُ الحنيفية، جَعلوا مقدماتِهم صدقَ نياتهم، وساقاتهم طهارةَ طوياتِهم، فأَتَوكُم شُعْثاً من كل فجٍ عميق، غُبراً بهَبواتِ كلِّ نهجٍ سحيق، على حراجيجَ أنقاضِ الدُّلَج، وعناجيجَ خُواض اللُّجج، مخاطرين بغوالي المهج، متآزرين على إظهار الحُجَج، مستقصرين بُعدَ السفر، مستشعرين جزيل الأجر، مباشرين لفحاتِ حرِّ الهجير، مساورين نفحاتِ قُرَّ الزمهرير، قد فارقوا الأهلَ والأوطانَ، وجابوا الصحاصحَ والقِيعانَ، تَخبُطُ بهم الركاب سبسَباً بعد سَبسب، يذهب فيه الحِرِّيتُ كلَّ مذهب، ينتعلُ برِضرَاضِهَا وينهلُ من حياضِهَا، فلأياً بعدَ لَأيٍ، ما وردُوكم وبِنْسائسِ الحشاشاتِ رفَدُوكم أَنْضاءَ الحِلِّ والترحال بالغُدوِّ والآصال، ابتغاء وجهِ ذي الجلال، والتماساً للشرف الأكبر يومَ المآل، إعذاراً مِنَ الله إليكم أيها الغافلون، واستظهاراً بالحُجةِ عليكم، لينظُرَ كيف تعملون، وكلُّ ذلك ببركة الأميرِ فُلانِ بنِ فلان، ومواصلةِ اهتمامه نرغَبُ إلى الله في حراسته ودوامِ أيامه، فقدِّموا رحمكمُ الله عقدَ العزائم على الجهاد، واحسِمُوا بإصلاح السرائر موادَّ

الفساد، وأَطيبوا زرعَكم تظفروا بطيبِ الحصاد، وأجيبوا داعِيَ الله فقد دلكم على المراد، وارغبُوا فيما رَغِبَ فيه مُطيعوهُ من شرف ثغرِكم هذا الذي أنتم مضيعوه، فقد قال النبي عليه الصلاة والسلام، ولقوله الإجلال والإعظام، فيما صحَّ من أخباره المُجْمَع عليها: خير الناس رجُلٌ مُمْسِكٌ بعنانِ فرَسه في سبيلِ اللهِ كلما سمع هَيْعَةً طار إليها. فالتشميرَ التشميرَ أيها القاعدون، والنفيرَ النفيرَ أيها المجاهدون إلى أعداء الله ورسوله، الصادِّين عن سبيله، مادامتْ كتبُ الأعمال مفضوضة، وأيدي الآجالِ عنكم مقبوضة، قبل تقاذُف نجومِ الحياة، وترادُفِ قدومِ الوفاه، فيومئذٍ يَجِدّ باللاعبين ما كانوا به يلعبون، *ولا ينفع الظالمين معذرتُهم ولا هم يُستعتبون*. من الله علينا وعليكم بنصره القريب وأدال لأهل التوحيد من عبدة الصليب ولاجعل مواصلة نعمه علينا استدراجا ولا أحدا منا إلا إليه محتاجا. إنَّ أعذبَ النظامِ تفصيلا وأعجبَ الكلامِ تأويلا، كلامُ من لا تجد لسُنتِهِ تحويلا. وتقرأ: "وجاهِدوا في الله حقَّ جهاده هو اجتباكم وماجعل عليكم في الدين من حَرَج مِلة أبيكم إبراهيم." إلى آخر السورة.[101]

Hutbenin Anlamı

Cihat Konusunda Başka Bir Hutbe

(Horasan mücahitlerinin zikredildiği hutbe)

Sözünde duran, kulunu koruyan, ikramı bol olan, şerefi yüksek olan Allah'a hamd olsun. O Allah ki bizim zayıflığımızdan haberdardır. Bizim korkumuzu bizden alandır. Nerde olursak olalım o bizim mevlâmızdır. Bizi koruyandır. Bize kendi katından verdikleri bir fazilettir ve minnettir. Bize birlik duygusunu verdiği için, yeterli olan yardımıyla bizi güçlü kıldığı için ona hamd olsun. Tüm içtenliğimle şahitlik ederim ki Allaht'an başka ilah yoktur, onun ortağı yoktur. Allah tevhide en layıktır. Şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve resulüdür. Allah onu hükmettiği kitapla resul olarak gönderdi. Ona doğru yolu gösterdi. Dinini hâkim kıldı ona va'dini tamamladı. Ona uyan ve hürmet edeni aziz kıldı. Ondan uzaklaşan ve ona eziyet edeni zelil etti. Böylece zülmette bırakan şüpheciliği açıkladı. Şirkin gizli olan yönünü açıkladı. Hakkı açıklayarak yayılmasını sağladı. Selât ve selâm onun resulüne ve ondan sonra gelen seçilmişlere, önderlere olsun.

Ey insanlar! Yumuşak yatakların üstüne yatmayı bırakarak cihat edin. Gözlere tatlı gelen uykuyu bırakın. Aslanlar gibi cihada hazırlanın. Düşmanlarınızla savaşarak içinizi soğutun. Düşmandan kurtulmanın yollarını size gösterdi. Cihadı nasip ederek onurlu hayatın yollarını açtı. Güçlü kardeşlerinizin yardımıyla

[101] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte, 202-207.*

zayıflığınızı giderdi. O kardeşleriniz başka diyardan gelerek yardım etmede önderlik yaptılar. Beklemediğiniz yardımlarını size gösterdiler. Siz hak etmediğiniz halde size yardıma geldiler. Yardım çığlığınıza doğudan ve batıdan geldiler. Süvari ve piyade asker olarak yardıma geldiler. Sizi cesaretlendiren hararetli gruplar İslâm dini emrettiği için size yardıma geldiler. Gelişleri sadaketle oldu. Temiz niyetleri onları bu yardıma sürükledi. Uzak yollardan saçları dağılmış, üst başları tozlanmış şekilde geldiler. Güçlü at ve uzun develerle zorlukları aşarak, canlarını tehlikeye atarak geldiler. Ancak savaştan (güçten) anlayan düşmana karşı savaşmak için geldiler. Uzun olan yolu kısa görerek geldiler. Bunun sevabının çok olduğunu bildikleri için geldiler. Öğlen sıcağına, gecenin soğuğuna maruz kalarak geldiler. Ailelerini ve vatanlarını terk ederek geldiler. Çöl ve çorak olan yerden geçerek geldiler. Binekler binenleri boş araziler üzerinde yorarak getirdiler. Ancak iz sürebilenlerin ve tecrübelilerin gidebileceği yollardan geldiler. Çölün çakıllarını ayakkabısız yürür gibi geldiler. Suyundan içerek geldiler. Yorgunluk üstüne yorgunluk yaşayarak size yardıma geldiler. Nefes nefese kalarak size yardıma geldiler.

Gece gündüz yaptıkları yolculuktan dolayı develeri yorgun düştü. Maksatları yüce Allah'ın rızasını kazanmaktır. Ahiret günü şerefe nail olmak için ve gafletinizden dolayı Allah'a özür beyanında bulunmak için bu yolculuğu ve yardımı yaptılar. Bahaneniz olmasın ve bundan sonra ne yapacağınıza bakmak için bu yardımı yaptılar. Ve falan b. Falan olan emirin hatırı ve önemi içindir. Allah'a yöneliriz ve onun için Allah'tan dileğimiz azminin ve ömrünün uzun olmasıdır. Cihada niyet edin ve cihatta kararlılık gösterin. Kötü ameli bitirmek için kesin kararla kalpleri ıslah edin. Tohumunuzu güzelleştirin ki iyi hasât elde edesiniz. Allah'a davet eden resulüllaha (s.a.v.) icabet edin. Çünkü o murat edileni size göstermiştir. Onu dinleyenlerin izinden gidin. Ama siz o yolu zayi etmişsiniz. Allah resulü (s.a.v.)'in yüce ve üzerinde ittifak edilen haber verdiği söz şöyle: "İnsanların en hayırlısı o adamdır ki atının ipini tutmuş ve nereden bir yardım çığlığı duyarsa oraya koşar".

Ey oturanlar! Hazırlık yapın hazırlık. Koşun fırlayın ey mücahitler! Allah'ın ve resulünün düşmanlarına, Allah'ın yolundan yüz çevirenlere koşun. Amel defterleri açık olduğu müddetçe koşun. Eceliniz gelmeden koşun. Günleriniz (gençlik-yaşlılık) değişmeden koşun. Ölüm gelmeden koşun. O günü ciddiye almayanlar için o günün

ne kadar ciddi olduğunu görecekler. "*Artık o gün zulmedenlere mazeretleri fayda vermeyecektir. Onların dertlerinin çaresine de bakılmayacaktır."* (Rum 30/57). Bizim için ve sizin için Allah'tan yakın olan yardımını istiyoruz. Hristiyanlara karşı Allah tevhit ehline yardım etti. Allah nimetlerini iyi şeylere harcamanız için verdi. Hepimiz sadece Allah'a muhtacız. Tafsilli en güzel söz, en hoşa giden te'vil edilmiş kelam, sünnetinde değişiklik olmayan Allah'ın şu kelamıdır. *"Allah uğrunda gerektiği gibi cihat edin. Sizi o seçmiş, babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kalmamıştır. Daha önce ve Kur'anda, peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, size Müslüman adını veren odur. Artık namaz kılın, zekat verin, Allah'a sarılın. O sizin sahibinizdir. O ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır."* (Hacc 22/78).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, hutbeye Allah'ın yüce sıfatlarını sayarak ve Allah'a hamd ederek başlıyor. Akabinde Allah resulüne salâvat getirip, görevini layıkıyla yerine getirdiğini, kendisine uyanların kurtuluşa ereceğini, kendisinden yüz çevirenlerin zelil olacaklarını açıklıyor. Hatibin irad ettiği hutbeden anlaşılıyor ki içinde yaşadıkları bölgenin Müslümanları ciddi bir düşman tehdidi altındadır. Başka bir bölgeden Müslümanların yardıma gelmesi demek o dönemde ve o bölgede Müslümanların birbirine destek verdiklerinin ve birbirine yardım ettiklerinin kanıtıdır. Hatip, yardıma gelen mücahitlerin mesafenin uzunluğudan dolayı, yaşadıkları zorlu ve sıkıntılı yolculuğu dinleyicilerin zihninde adeta canlandırırcasına etkili bir üslupla anlatıyor. Aynı zamanda hutbede hatırı sayılır falan b. Falan diye bir emirden bahs etmesi ve onun için dua etmesi, yardımlarına gelinen topluluğun başındaki emirin halkı ve bölge Müslümanları tarafından sevilen ve sayılan birisi olduğunu göstermektedir. Bu hutbeyi irad eden şahsın İbn Nübâte el-Hatibi olduğunu biliyoruz. Kendisi Seyfüddevle'nin sarayında bulunmuş önemli bir şahsiyettir. Dolayısıyla hutbede bahsi geçen emirin Hamdanilerin önemli liderlerinden biri olan Seyfüddevle olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Seyfüddevle'nin Meyyâfarîkin'i ve İslâm topraklarını Bizansa karşı korumadaki zorlu mücadelesini tarih kaynaklarımız kaydetmiştir. Ayrıca hatibimiz kendisini dinleyen topluluğun da birtakım sorumluluklarının olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Cihat etme konusunda ciddi

bir samimiyet göstermeleri gerektiğini, daha imkânları ve zamanları varken düşmana karşı mücadele etmede gevşeklik göstermemeleri gerektiğini özellikle hatırlatarak cihada teşvik etmektedir. Hatip, hutbesine bütün Müslümanlara dua ederek ve konuyla alakalı bir ayet okuyarak bitiriyor.

-Hutbeyi üslûp olarak incelediğimiz zaman hatibin genel olarak kısa ve orta uzunlukta cümleler kurduğunu görmekteyiz. واطلع من الحق أنجمه, Haktan açık olanı çıkardı. Kısa cümleye örnek olarak gösterilebilir. وأمنعوا العيون لذيذ الرقاد, Gözlere gelen tatlı uykuyu bırakın. Orta uzunluktaki cümleye örnek olarak gösterilebilir.

-Cihat hareket gerektiren bir eylem olduğu için toplumu harekete geçirecek emir cümlelerini sık kullanmıştır. وأمنعوا العيون لذيذ الرقاد, Gözlere gelen tatlı uykuyu bırakın. فشمروا في سبيل ربكم تشمير الآساد , Aslanlar gibi Allah yolunda cihat edin. وأبردوا بجلاد عدوكم حرارة الأكباد, Düşmanınızla savaşarak yüreklerinizi soğutun.

-İstiare sanatını kullanmıştır. وكتائب حنتها رحم الحنفية, İslâm dini emrettiği için size yardıma geldi. Burada İslâm dinini kadına benzetti.

-Zaman zaman çok kullanılmayan ve anlaşılması zor kelimeleri kullanmıştır. حراجيج, Uzun deve, فج, Yol, هبوات, Toz.

-Seci sanatını kullanmıştır. الحمد لله الوفي بوعده الخفي بعبده الملي برفده العلي في مجده Baktığımız zaman her kelimenin son iki harfini (ه، د) harfleri ile bitirerek seci sanatını ustalıkla kullandığını görüyoruz.

-Aynı cümle içerisinde tezat sanatını kullanmıştır. وأبردوا بجلاد عدوكم حرارة الأكباد Burada (soğutun) وأبردوا ve (sıcaklığı) حرارة Zıt anlamlı kelimeleri kullanarak tezat sanatını kullanmış oluyor.

-Hemen hemen tüm hutbelerinde gördüğümüz gibi nida üslûbunu kullanmıştır. أيها الناس, Ey insanlar, النفير النفير أيها المجاهدون, Ey mücahitler! Koşun fırlayın.

-İğra üslûbunu kullanmıştır. فا التشمير التشمير أيها القاعدون، Ey oturanlar! Hazırlanın hazırlanın. Cümlenin aslı bu şöyledir: فاالزموا التشمير ‘الزموا’ Lafzı mahzuftur.

-Hitabetinde hasr üslûbunu da kullanıştır. ولاأحداً منا إلا إليه محتاجا, Herkes anacak ona muhtaçtır. Cümlenin ortasında gelen "إلا" istisna harfi cümlede hasr üslûbunu oluşturmuştur.

-Tasvir üslûbunu da ustaca kullanmıştır. فأتوكم شعثاً من كل فج عميق, Saçları dağılmış bir şekilde uzak yollardan geldiler. غبراً بهبوات كل نهيج سحيق , Uzaklardan üst başları tozlu bir şekilde geldiler.

2.5.8. Hutbe

خطبة أخرى في ذكر الجهاد

الحمد لله مُلبسِ مَن أطاعَهُ أنوار القبول، ومُركسِ من عصاه في مَضالِّ الخمول، الذي خاطب بمُراده أهلَ العقول، وجعلهم الأمناءَ والحكَّامَ على كلِّ جهُول. أحمده حمدَ من علم أنَّ حمدَه فريضة، وأشهد أن لا إله إ لا الله وحده لا شريك له كلمة تَنْقَهُ بها الأفئدةُ المريضة، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله أرسله مُصلتاً بالحسام، مُخبتاً في الظلام، مثبتاً للأنام، مشتتاً للطغام، مُشيِّداً لشعار الإسلام، مؤيَّداً بالملائكة الكرام، حتى أذلَّ عبدةِ الأصنامِ، وألَّفَ القلوبَ بتشذيبِ الهامِ، صلى الله عليه وعلى آله الهداةِ الأعلام صلاةً دائمةً بدوام الأيام، وسلم تسليما،

أيها الناس:

اقطعوا بتقوى الله أودية الأَعمار، وارفعوا في جهاد عدوِّ الله ألويةَ الأبرار، واصْدعوا بكتاب اللهِ قلوبَ المنافقينَ والفجار، وانْزعوا بادِّكارِ المردِّ إلى الله عن موبقات الأوزار، والتمسوا كنوز القرآنِ في أمثاله وقصصه، ولا تطلعُوا عن حمل عزائمه طلباً لرخصه، وامزجوا سائغَ الحياةِ بذكر عَلَز الموت وغُصَصِه، وبادِروا غفْلاتِ الزمان بانتهاز فُرَصِه، فإن الصحة يعتريها المرض، والأطهارُ تنوبها الحِيَض، وجوهرالآخرة لا يفي به من الدنيا عَرَض، فابْذُلوا في الجهاد النفوسِ فقد عَظَم عنها العوض، واصبروا وصابروا، ورابطوا وإن مسَّكم المضض، وأغرقوا في النزع، فقد استهدفَ من عدوكم الغرض، وتمسكوا بحبل جهادِه فقد استحصدت لكم مِرَرُه، وريشوا السهام لمقاتلِه، فقد أمكنتكم ثُغرُه، واغتنموا صفاءَ وقتٍ عمَّ العدوَّ كدَرُه، واحتموا منه بشاكي السلاح فإنَّ حاميَ النحل إبَره، وتحصنوا من كَيْد العدو بمعاقل الصبر، وثقوا مع الثبات بعاجل النصر، وأكثروا ذكرَ الله تعالى عند اللقاء في السر والجهر، ولا تجعلوا لكم ملجأً سواه عند تضايق الأمر، واستشعروا السكينةَ إذا كشفت الحرب نقابَها، وأطار الإقدام عُقابَها، وأحرَّ اللطامُ ضرابَها، وأمرَّ الحمامُ شرابها، وَتَذَكَّرَتِ العربُ العُرَبَاءُ أنسابها، ومَثُلت العلماء مرجعَها ومآبها، ونزلتم للجهاد منزلاً قد أُشرِعَتْ إليه الجنة أبوابها، وطالعتِ الحور الحسانُ منه أحبابها، وأترعتِ الولدانُ لمصطفى الله فيه أكوابها، وقيلَ هذه عروسُ دارِ الآمالِ فكونوا اليومَ خطَّابها، وصرخ الشيطان بطغامِ أعوانِه وأرعَدَ وأبرَقَ بأضاليل بهتانه، وهوَّل باحتشاد عبدَة صُلبانه، وضمِن لهم ما هو مُخفِرٌ في ضمانه، وجاء الحقُّ وبطلَ النفاق، وانسدت بجيشِ العدوِّ الجهاتُ والآفاق، فأخمَدُوا هنالكَ بصواعق العزماتِ رَهَجَه، وأَبطَلوا بصوادق الحملات حُججه، وأَرأبوا بصُمِّ الرماح فُرَجه، وأضربوا

ببيض الصفاح ثبجَهُ، وأركبوا ببذل الأرواح لُجَجَهُ، وأنهبوا بالموت الصراح مُهجَهُ، حتى تُولَّى شياطينُ الكفرةِ أدبارها، وتُطفئ شآبيبُ البررة نارَها، ويُبيدَ الجلاد حُماتها وأنصارَها، وتضعَ الحربُ بعد حربهم أوزارها، فإنَّ لِقاحَها مُؤذِنٌ بنتاجها وانفتاحها تابعٌ لارتتاجها، وما تَلبَثُ إلا ريثَ ما يضربها مخاضُ الصبر، ويعلو وجوهَ مَن صَدَقَها ابيضاضُ النصر، حتى قد نُتِجَتْ للمدبرين نتيجةُ العار، مزمومةً بزمام البوار، مرحولةً برحالة الدمارِ، ترغُو بنهاب الأعمار، وتدعو بإخراب الديار، وتسوق أهلها سوقا حثيثاً إلى النار، فعليكم أيها الناس بسبيل الموت فيه حياة، والهلاكِ فيه نجاة، فاقصِدوا قصده ولا تَخيمُوا عن منهلٍ إن وردتموه لم تَظمَئوا بعده، واستبشروا بصدقِ وعْدِ من لا يُخلفكم وعدَه، وتنجَّزوا بالجهاد في سبيله جزيلَ ماعنده "فإنَّ الله اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم بأن لهم الجنة". الآية [102]

Hutbenin Anlamı

Cihadın Zikredildiği Başka Bir Hutbe

Kendisine itaat edenin duasını kabul etmekle mükâfatlandıran, kendisine isyan edeni ters yüz eden Allah'a hamd olsun. Allah'ın muhatabı akıl sahipleridir. Akıl sahiplerini cahillere hükmeden ve güvenilir kişiler kıldı. Allah'a farz olduğunu bildiğim hamd ile hamd ediyorum. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Onun ortağı yoktur. Onun kelâmı hasta kalpleri temizler. Şehâdet ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve resulüdür. O resul ki kılıçları kaldıran, huşu ile geceleri kalkan, insanları sebat üzere kalmalarını sağlayan, cehaleti dağıtan, İslâmın şiarını yücelten, ta ki puta tapanları zelil edinceye kadar yüce meleklerden yardım gören, insanların zihinlerini budayarak (eğiterek) kalpleri birbirine ısıtan Hz. Muhammet (s.a.v.) ve ailesine selât ve selâm olsun. Hz Muhammet (s.a.v.) insanları doğru yola iletendir. Her zaman ona selât ve selâm olsun.

Ey insanlar! Ömür vadilerini takva ile geçiniz. Düşmana karşı cihat ederek iyilerin sancağını kaldırın. Günahkârların ve münafıkların kalplerini Allah'ın kitabıyla tebliğ edin. Helak eden büyük günahlardan Allah'a dönüş yaparak çıkın. Kur'an'ın hazinelerinden olan emsal ve kıssaları anlayın ve uygulayın. Kolaya kaçarak Kur'an'ın yüceliğini anlamakta zayıflık göstermeyin. Hayatın akıcılığını ve ölümün zorluğunu aynı anda düşünün. Zamanın fırsatları bitmeden yararlanma konusunda gayret edin. Çünkü sağlıktan sonra hastalık gelir. Temizlik zamanından sonra hastalık gelir. Dünyada ahiretin cevheri olan cennete karşılık gelebilecek bir şey yoktur. Cihada gidin çünkü cennet canlardan daha değerlidir. Size zor gelse bile

[102] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte, 207-211.*

cihada sabredin, birbirinize sabrı tavsiye ederek cihat etmede sebat gösterin. Okları düşman için çoğaltın çünkü okların hedefi olacak olan düşman bellidir. Size acı gelse bile cihadın ipine sımsıkı sarılın. Oklarınızın ucunu sivriltin çünkü bu düşmanı öldürecek yerdir. Düşmanın kederli ve zayıf olduğu zamanı kollayın. Silahlı olan düşmandan sabırlı ve akıllı davranarak düşmanın tuzağından korunun. Allah'a güvenin ve Allah'tan yardım isteyin. Düşmanla karşılaşma anında açıktan olsun gizliden olsun Allah'ı çokça zikredin. Zora düştüğünüzde Allah'tan başka sığınılacak yer aramayın. Savaşın şiddeti, vuruşları, uçuşları bittiğinde, güvercin su içerken (suya kanın karışmasından dolayı) tattığı acı bittiğinde, mübareze esnasında Araplar neseplerini düşündüğünde, âlimler dönecekleri yeri hayal etmeye başladığında sakin ve şuurlu olun.

Cihat emri yerine getirildiğinde cennetin kapıları cihat eden kişiye açılır. Güzel huriler sevdikleri kişilere görünürler. Cennette huriler Allah'ın seçkin kullarının kâselerini doldururlar. Huri kastedilerek ve denir ki bu isteyene gelindir bunu ve cenneti isteyen olun. Şeytan ise kötü avaneleriye feryadeder. Yalanlarıyla ve buhtanlarıyla öfkelenir. Haça tapan toplulukları korkutur. Onlara söz vererek onları aldadır ancak sözünü yerine getirmez. Hak geldiğinde nifâk yok olur. (Galip geldiğinizde) Düşmanın askeri hangi yöne gideceğini bilmeden kaçışarak gitti. O çatışmanın şiddetinde düşmanı çökerttiniz. Samimi ve doğru hamlelerle kâfirlerin söylentilerini boşa çıkarttınız. Düşman ile aradaki mesafeyi kılıçların gücü ile kapattınız. Safların ortasını kılıçlar ile vurarak yardınız. Canlarınızı feda ederek düşmanın başını alma yoluna koyuldunuz. Düşmanın canını acı ölümle aldınız. İyi insanların suyu savaşın ateşini söndürene ve düşman kaçıncaya kadar cihat ettiniz. Cellât, düşmanın ve onlara yardım edenin cezasını verdi. Savaş bittiğinde de silahları bıraktınız. Çünkü deve yavrusunun belirtisi devenin doğuracağının habercisidir. Savaşın başlaması biteceğinin de göstergesidir. Doğum sancılıdır ancak sabır ile bu sancılı zaman kısalır. Cihatta sadakat gösterenin yüzünde yüz akı zuhur eder. Savaştan kaçanların arsızlığı da gün yüzüne çıkar. Savaştan kaçanlar hüsran ipine bağlanmış olurlar. Anlamsız ve ağır sorumluluk yüklenmişler gibi. Bu anlamsız ve ağır sorumlulukları ömürlerini bitirmeye, evlerini yıkmaya ve bu kişileri hızlı bir şekilde ateşe sürükler.

Ey insanlar! Bir yol edinin kendinize. O yol da Allah yolunda ölüm olsun çünkü onda hayat vardır. Ölümde kurtuluş vardır. Su içilen yerden (Kevser havuzu) su içtiğinizde daha sonra susuzluk yaşamayacağınız bir yere erişebilmek için gevşeklik göstermeyiniz. Size söz verdiğinde sözünde duranın sözü ile size müjdeler olun. Yanında her şeyden çok olanın yolunda cihadı isteyin. *"Allah; müminlerden, canlarını ve mallarını, kendilerine cennet vermek üzere satın almıştır...*" (Tevbe 9/111).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, Allah'ın yüce sıfatlarını överek ve Allah'a hamd ederek hitabetine başlıyor. Hemen akabinde peygamberlik görevinde ve kulluğunda sadakat ve samimiyet gösteren nebisine selât ve selâm getiriyor. Hz. Muhammet'in (s.a.v.) cehaleti yok edip insanları hakikate dönmeleri ve hakikatte sebat göstermeleri için verdiği mücadele ve mücahedeye vurguda bulunuyor. Hatip, müslümanların içerisinde bulundukları zamanın ve imkânların, gerek kendi nefislerini tezkiye etmeleri konusunda gerekse düşmana karşı gösterecekleri mücadele konusunda iyi değerlendirmelerini hatırlatmaktadır. Nitekim elde olan nimetler ve imkânlar layıkıyla değerlendirilmediği takdirde elden gidebileceğinin ihtimaline dikkatleri çekmiştir. Hatip, cihadın zor bir ibadet olduğunu ancak sabredildiği takdirde mükâfatının büyük olduğunu dinleyicilere anlatmaktadır. Düşmanın kim olduğu konusunda kimsenin şüphesinin olmadığını ve düşmana karşı yapılan sıtratejik hamlelerin önemli olduğunu ve düşmanla mücadele esnasında Allah'tan zikirlerle ve dualarla yardım istenmesinin önemine vurguda bulunduğunu görmekteyiz. Ve neticede Allah'ın yardımıyla hem düşman hem de şeytan mağlup olacaktır.

-Üslûp olarak değerlendirdiğimizde hatip, zaman zaman anlaşılması zor kelimleri kullandığını görmekteyiz. و إن مسكم المضض ... , Acı size isabet etse bile... , فقد أمكنتكم ثُغرُه ..., Savaş alanında onları öldürme imkanı oldu. Bu durum hatibin büyük bir edebi kültüre ve dil bilgisine sahip olduğunu göstermektedir.

-Seci sanatını kullanmıştır. حتى قد نُتجت للمدبرين نتيجة العار, Savaştan kaçanların arsızlığı neticeleninceye kadar. مزمومةً بزمام البوار, Kaçanlar hüsran ipiyle bağlanmıştır.

-Tezat sanatını kullanmıştır. الحمد لله مُلبس من أطاعه أنوار القبول, Kendisine itaat edenin duasını kabul etmekle mükâfatlandıran Allah'a hamd olsun. ومُركس من عصاه, Kendisine isyan edeni ters yüz eden Allah'a hamd olsun.

-Cinas sanatını kullanmıştır. فاقصدوا قصده, Ölüm maksadınız olsun.

-Emir filini önemli ölçüde kullanmıştır. وتحصّنوا من كيد العدوّ بمعاقل الصبر, Düşmanın tuzağından sabırlı olarak ve akıllı davranarak korunun. و أكثروا ذكرالله تعالى عند اللقاء فى السرّ والجهر, Düşmanla karşılaştığınız zaman gizliden ve açıktan Allah'ı çokça zikredin, فاقصدوا قصده, Ölüm maksadınız olsun.

-Nehiy üslûbunu kullanmıştır. ولاتخيموا عن منهلٍ إن وردتموه لم تظمئوا بعده, Su içilen yerden (Kevser havuzu) su içtiğinizde daha sonra susuzluk yaşamayacağınız bir yere erişebilmek için gevşeklik göstermeyiniz.

2.5.9. Hutbe

خطب أخرى في الجهاد

الحمدُ لله ناصرِ من تحقَّق بنصرِه، وذاكرِ مَنْ تعلَّقَ بذكره، ومُهلكِ من تجبر بكفره، ومدركِ من خالفه وفسق عن أمره. أحمده على النعمِ التي لم تُرِغْها الآمالُ، وأشهد أن لا إله إلا اللهُ وحده لا شريك له الدائم الذي ليس له زوال، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله ختم به الرسُل، وأوضح به السُّبلَ، وأزاح به العِلل، وأبطل بملته المِلل، صلى الله عليه وعلى آله كما استنقذنا من الضلالة بإرساله وسلم تسليما،

أيها الناس:

ما لأفراسِ الجهادِ صافنةً لا تركض، وما لآساد الجهاد خادرةً لا تَنهض، وما لأيدي الكَفَرة قبل امتدادها لا تُقبض، وما لأسبابها قبل استحكامِ فتلِها لا تُنقض، أحينَ تألّقَ شهابُ الإيمان فسطع، وتمزقَ ضبابُ البهتانِ فانقشع، وخفق قلبُ الضلال فانخلع، وزهق باطلُ ذوي الأبطال فانقمع، أخلدْتُم إلى الدَّعةِ قبل أوانِ الأخلاد، وأغمدتم سيوفكم عن مقارعة الأضداد، وقعدتم عن الأخذ بثأر الحُرمِ والأولاد، وسددتم ما فتحه اللهُ لكم من أبواب الجهاد، فراراً زعمتم من تحريض العدو على الاحتشاد، وما أراه إلا اغتراراً بكُمون ناره تحتَ الرماد، واللهِ لو أمكنتْهُ فيكم فرصةٌ لَمَا أغفلَها، ولو استوتْ له عليكم كَرةٌ لَشَمَّرَ لها، فاللهَ اللهَ عبادَ اللهِ قبل اندمالِ القرحه، وزوال الترحه، أُدمُوا الكَلم بالكلم، وَصِلُوا الحَزمَ بالعزم، فإنَّ الكسيرِ أسرعُ انجباراً من المهيض،والنكيس أفظعُ داءً من المريض، وقَمْع العدو في بلده أوانَ إحجامه أيسر من دفع مدده عند إقدامه، فالبدار البدار إلى جهاد الأمةِ الكافرة، والسباق السباق إلى نيل شرف الدنيا والآخرة، مادام شعب العدو منصدعاً، وحبله منقطعاً، وأظفاره مقلمة، وأسواره مثلمة، قبل أن تعوق العوائق دون المراد، وتتعذر عليكم أسبابُ الجهاد، فإذا لقيتم عدو الله فجدوا

في الطلب، ونافسوا في المسلوب دون السلب، وإياكم وإفساد الغنيمة بالغلول، والإقدام على مخالفة الله والرسول، والتأسِّي بفعل كل آثمٍ جهول، وتدبروا كتاب الله يا ذوي البصائر والعقول، فإن الله تعالى يقول: "*ما كان لنبي أن تكون له أسرى حتى يُثخنَ في الأرض*. "الآيات الثلاث[103]

Hutbenin Anlamı

Cihat İle İlgili Başka Bir Hutbe

Yardımı hak edene yardım eden, kendisini zikredeni zikreden, küfründe haddi aşanı helak eden, emrine karşı fâsıklık edene ve isyan edene güç yetiren Allah'a hamd olsun. Hayal edilemeyecek kadar çok olan nimetlerinden dolayı Allah'a hamd olsun. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ve ortağı yoktur. O daima vardır fani olmaz. Şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun elçisi ve kuludur. Onunla peygamberlik son buldu. Allah resulü ile Allah'a giden yollar açıklandı. Allah resulünün getirdikleriyle hastalıklar giderildi. Kendi ashabı ile küfür milletinin yanlışlarını geçersiz kıldı. Ona ve ailesine selât ve selâm olsun. Allah onu resul olarak göndermesi ile bizi delaletten kurtardı. Ey insanlar! Cihadın atları niye durmuş, niye koşmuyorlar? Cihadın aslanları nerde niye hücum etmiyorlar? Kâfirin eli bize uzanmadan neden kesilmiyor? Bu eller güçlenmeden önce güçlenmesi neden engellenmiyor? Engellenmesi durumunda imanın nuru ve parıltısı yayılır. Küfür biter yok olur. O zaman delaletin varlığı ve korkusu biter. O zaman batıl biter. Uyku gelmeden uykuya meylettiniz. Düşmanla savaşmadan kılıçları kınına koydunuz. Evlatlarınızın ve kıymetli şeylerinizin intikamını almadan oturdunuz. Allah'ın sizin için açtığı cihat kapılarını kapattınız. Düşman motive olup toplanmasın istediniz. Düşmanı küllerin altında gizlenmiş ateş gibi görüyorum. Allah'a yemin olsun ki eğer düşmanın size saldırma imkânı olursa bu imkânı değerlendirmekten geri durmaz. Bir kere bile bu fırsatı yakalarsa onu değerlendirmek için hazırlık yapardı.

Allah Allah! Ey Allah'ın kulları düşman yaraları sarmadan, hüznü gitmeden kana kanla cevap verin. Kemerleri kuşanın. Şunu bilin ki Kırık olan el zayıf olan elden daha çabuk gelişir. Nekis (hastalıklı olan kişi) hasta olandan daha çok hastalıklıdır. Düşmanla düşmanın kendi bölgesinde savaşmak düşmanın gelip bizimle savaşmasından daha önemlidir ve daha kolaydır. Başlayın başlayın! Küfür milletine

[103] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte, 211-213.*

karşı cihat etmeye hızlı başlayın. Dünya ve ahiret şerefine nail olmak için yarışın. Düşman dağılmışken, ipi kopmuşken, tırnakları kesilerek zayıflamışken, surları yıkılmışken, istenmeyen bir engel bulunmadan düşmana saldırın. Allah'ın düşmanıyla karşılaştığınız zaman cihada özür oluşturacak bir sebep olmadan cihat isteğinizde samimiyet gösterin. Düşmanla karşılaştığınızda maksadınız düşmanın ganimeti değil düşmanla savaşmak olsun. Ganimeti zimmete geçirmek suretiyle cihat ibadetini bozan davranışlardan sakının. Allah ve resulüne muhalefet edebilecek bir adım atmaktan sakının. Günahkârların her yaptığını taklit etmek cehalettir. Ey akıl ve basiret sahipleri! Allah'ın kitabını iyi düşünerek anlamaya çalışın. Allah Teâla şöyle buyuruyor: *"Hiçbir peygamberin, kesin zafere ulaşıp üstün gelmedikçe esirleri olması uygun değildir. Siz dünya malını istersiniz, oysa Allah ahreti kazanmanızı murat eder. Allah azizdir hâkimdir."*(Enfal 8/67). "*Eğer Allah'tan bir hüküm bulunmasa idi aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu."* Enfal (8/68).*"Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve hoş olarak yiyin ve Allah'a karşı gelmekten sakının. Muhakkak ki, Allah bağışlayıcıdır ve merhamet edicidir."* (Enfal 8/69).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, hutbesine hamdele ve salveleden sonra kendisini dinleyen kitleye sitem ederek başlıyor. ″Cihadın atları niye bağlı, cihadın aslanları yani mücahitler niye evlerinde oturuyorlar da hücuma geçmiyorlar. Düşman bize el uzatmış, saldıracak duruma geçmiş neden buna karşılık vermek için herhangi bir müdahele yok?″ Gibi ifadelerle sitemini dinleyicilere ve onların şahsında bütün müslümanlara ifade ediyor. Bu sitemli ifadelerden anlıyoruz ki zaman zaman müslümanların bu anlamda bir gevşeklikleri ve cihattan geri durma halleri mevcut olmuştur. Böyle durumların yaşanması karşısında o toplumun içerisinde bulunan âlimlerin ve önder insanların böyle bir hastalığı teşhis edip ve tedavi etmedeki rolünün ne kadar önemli olduğunu açıkça görmekteyiz. Nitekim hatibimiz sorumluluğunun farkına varmış olarak bu yaşanan durum karşısında muhataplarına cihadın önemi ve düşmana karşı şahlanışın gerekliliğini etkileyici bir şekilde ifade etmiş ve toplumu harekete geçirmeye çalışmıştır. Hatip, toplumu harekete geçirmek için dini değerlerin yanında ailevi değerlerinin hassasiyetini de hatırlatarak farkındalıklarını daha üst düzeye çıkarmaya

çalışmıştır. Hatip, aynı zamanda düşmanın zayıf yerinin ve zamanının kollanması ve toparlanmadan üzerine gidilmesi gerektiği konusunda birtakım savaş taktikleri de veriyor. Hutbesini savaşı ve cihadı anlatan ayetlerle bitiriyor.

-Üslûp olarak incelediğimiz zaman mecaz sanatından istifade etmiştir. وما لآساد الجهاد خادرة لا تنهض, Cihadın aslanlarına ne oluyor savaşmıyorlar? Cihadın aslanlarından maksat mücahitlerdir.

-Seci sanatını kullanmıştır. الحمد لله ناصر من تحقق بنصره, Yardımı hak edene yardım eden Allah'a hamd olsun. وذاكرِ من تعلّق بذكره, Kendisini zikredeni zikreden Allah'a hamd olsun.

-Tezat sanatını kullanmıştır. وسددتم مافتح الله لكم من أبواب الجهاد, Allah'ın sizin için açtığı cihat kapılarını kapattınız.

-Kasem üslûbunu kullanmıştır. والله لو أمكنته فيكم فرصةٌ لما أغفلها, Allah'a yemin olsun ki eğer düşmanın size karşı bir fırsatı olursa bunu değerlendirmekten geri kalmayacaktır.

-İğra üslûbunu kullanmıştır. فاالبدار البدار إلى جهاد الأمة الكافره, Hadi başlayın, başlayın! Küfür milletine karşı cihada hızlı başlayın.

-Cinas sanatını kullanmıştır. أدموا لكلم بالكلم, Kana kanla karşılık verin.

-Terhib üslûbunu kullanmıştır. وإياكم وفساد الغنيمة بالغلول, Zimmete geçirerek cihat ibadetini bozan şeylerden sakının.

2.5.10. Hutbe

خطبة أخرى في ذكر الجهاد

الحمد لله مستدرجِ العصاةِ مِنْ حيث لا يعلمونَ، والمُمْلي لهُم لينظرَ كيف يعملون، لا يخفى عليه ما يُسِرّونَ وما يُعلِنون، حتى يأخذَهُم بغتةً وهُم لا يشعُرُون، أحمدُه على النعم السائرة، في البلايا الغامرة، وأشهدُ أن لا إله إلا اللهَ وحدَه لا شريك له، شهادةً أَنِسَ بها القلبُ فحالَفَها، وصَدَّ عمَّنْ كرِهَهَا فخالَفَها، وأشهدُ أنّ محمداً عبدُهُ ورسولُه، اختارَهُ مِن الخلق صفيّا، وأرسلَه بالوعد وَفِيّا، فكان صلى الله عليه وعلى آله بالمؤمنينَ حفِيّا، ولِمَنْ وَالَى اللهَ وَلِيّا، ولِسَلَفِه في الآخرينَ لسانَ صدْقٍ عَلِيّا، صلى الله عليه وعلى آله بكرةٍ وعَشِيّا وسلم تسليما،

أيها الناسُ:

إنَّ نِعَمَ اللهِ آلِفَةٌ مَن شكرَها فعَقِلَها، نادّةٌ صادفَةٌ عمَّنْ أَسَامَهَا فأهْمَلَها، ولقدْ أَنعَمَ اللهُ عليكُم نِعَماً شَيّدَ بآخِرَها أوَّلَها، وأَكَّدَ بتفصِيلِها جُمَلَها، مِنْ فُتُوحٍ سبَبَّهَا لكمْ وسَهَّلَهَا، ومغانِمَ أفَاءَها عليكُمْ فأَجْزَلَهَا، ووقائِعَ فَتَحَ بها مِنْ سُبُلِ الجهادِ مُقْفَلَها، ومعاركَ شَفَى بها مِنَ النفوسِ غُلَلَها، أمدَّكُمْ فيها بمعونَتِه صبراً ونصراً، وأمْكَنَكُمْ مِن نواصِيَ الكَفَرَةِ قَتلاً وأَسْرا، فأصبحتْ رِبَقُ الإسارِ في أعناقِ الزراوِرِ والبطارقِ، وأحْكامُكُمْ نافذةً في أعِزّاءِ الدَّماسِقِ، ورهْبَتُكُمْ مُشَتّتَةً جُمُوعَ الفيالِقِ، وذِكْرُكُم شائعاً في أقطارِ المشارقِ والمغارب، وأسماؤُكم مُثَبَّتَةً في جرائدِ أهلِ الحقائق، وفخرُكم خالداً خُلودَ الرّاسياتِ الشواهِق، وأنتم تعلمونَ أنكُم لَمْ تستوجبوا ذلكَ بأعمالِكُمْ، ولَمْ يَجْرِ مِثْالَه في طُرُقِ آمالِكُم، بَدَأَ بالنِّعَم عليكُم قبلَ استحقاقِهَا، وحكَّم سُيوفُكم في قُلَلِ الأعداءِ وأَعْناقِهَا، أَكانَ مِنْ حقِ مَنْ خَصَّكُمْ بشهر الصّبرِ، وآثَرَكُمْ بجليلِ الفتْحِ والنَّصْرِ، وَوَعَدَكُمْ على صيامِهِ جزيلَ الثوابِ والأجرِ، أنْ قابلْتُمْ نِعَمَ اللهِ في صبيحةِ يومِ الفِطْرِ بالاعتكاف على شربِ خبيثِ الخمرِ، مِنْ بَعدِ ما خالَفتُمْ أمرَهُ فيما أَمَرَ، واستَحللتُم ما حَرَّمَ عليكُمْ وحَظَرَ، فجعلتُم حِلَّ الغنيمةِ دُوْلَةً تُنتَهَب، وَغُلولاً يُغْتَصَب، وظَهَرَ حرامٍ يُرْتَكَب، لا يُحاذَرُ اللهُ فيهِ ولا يُرْتَقَب، اجْتراءً على الله، واغتراراً بَستْرِ السّلامَةِ، وكأنَّكُمْ لَمْ تسمعوا قولَهُ تعالى:"*وَمَنْ يَغْلُلْ يأتِ بما غَلَّ يومَ القيامةِ*" فَذُونَكُمُوهَا حلاوةَ وِرْدٍ سَيُمرُّ صَدْرُهُ، وتَجَرُّعَ صَفْوٍ سيَعُمُّ كَدَرُهُ، وَقَعْبَ حِلاَبٍ سيندَمُ حَالِبُه، وحَميدَ أَمرٍ ستُذَمُّ عواقِبُه، فاللهَ اللهَ عبادَ اللهِ أنْ تَخْرِبُوا قواعدَ الّنعَمِ بمعاوِلِ العصيانِ، أو تُعَرِّضوا مَصُوناتِ الحُرُمِ للهتكِ والهوان، أو تؤثروا دارِ المخاوِفِ على دارِ الأمان، فيحُوزَ عليكُم عَدُوَّكُم قَصَبَاتَ الَّسبْقِ يومَ الرَّهَان، فما قَلَّتْ فئةٌ كان تقوى اللهِ شعارُها، ولا قَلَّتْ عُصْبَةٌ والملائكةُ أنصارُها، ولا انحَمَرَ تِغالُ رَحَىً على الحق مدارُها، ولا فَسَدَتْ تدابيرُ أقوامٍ إذا صَلَحَتْ أسرارُها، فالآن فبادِرُوا قبلَ وُقوعِ النكير، ولْيُظْهِرِ الإقلاعُ فيكُم مِنَ المأمورِ والأمير، وأرهِبوا أعداءَ اللهِ بمواصلةِ التشمير، فقد تَفَرَّى غَسَقُ الليل عن الصبحِ المنير، ورمى اللهُ أعداءَكُم بالنآد العنقِفير، ونادى منادي الحقِّ فيهِم بالشتاتِ والتدمير، فعليكم أيها الناسُ بتقوى اللهِ فإنها أوكدُ الأسبابِ، واطلبوا ثأرَكُمْ مِنْ عَدُوِّكُم أشَدَّ الطِّلاب، واعملوا في الجهاد بما نزَل به حُكْمُ الكتاب، *وإذا لقيتُم الذينَ كفرُوا فَضَرْبَ الرِّقاب*، وإياكُمْ والإشتغالُ عن إثخانِهِمْ بغُلولِ الأسْلاب، فإنَّ الغَلولَ منذرٌ بسوء الحساب، والنُّكوصِ عند اللقاء على الأعقاب، *"واتقوا فتنةً لا تُصيبَنَّ الذين ظلموا مِنكُم خَاصَّةً واعلموا أنَّ اللهَ شديدُ العقاب."* جعلنا الله وإياكم ممن شرَحَ بالتقوى صدرَهُ، وطَهَّرَ مِنَ الّرِيْب فكْرَه، وأسْبَلَ عليه في الدنيا والآخرة سِتْرَه، وأدامَ على أعدائِه وأعداءِ المسلمينَ نصرَه. إنَّ أنورَ قلائدِ الكَلِمِ، وأكبَرَ فوائِدِ الفَهمِ، كلام مُخرِجِ الموجودِ منَ العدم. وتقرأ: *"سواءٌ منكم مَنْ أسرَّ القولَ وجَهَرَ به."* الاية [104]

Hutbenin Anlamı

Cihat Konusunda Başka Bir Hutbe

Kâfirlere bilmediği yerden istidrac veren Allah'a hamd olsun. Allah onlara nasıl davranacaklarını görmek için onlara mühlet verir. Onların gizledikleri ve açıktan söyledikleri Allah'tan gizli değildir. Onların canlarını aniden alır farkında bile olmazlar. İmtihanı ve bol olan nimetleri için ona hamd olsun. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Onun ortağı yoktur. O şahitliği hoş görmeyen ondan

[104] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte,* 214-217.

uzaklaşır. Oysa kalp o şahitlikle ünsiyet kurar. Şehadet ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve resulüdür. Onu yaratılmışların içerisinden seçti. Sözünde sadık olarak onu resul olarak gönderdi. Selât ve selâm ona ve ailesine olsun. O müminleri severdi. Allah'a dost olanla dost olurdu. O Sonradan gelenler için doğru sözdür. Allah ona ve ailesine sabah akşam selât ve selâm etsin.

Ey insanlar! Muhakkak ki Allah'ın nimetlerini düşünen ve onlar için Allah'a şükredene o nimetler devamlı olur. Nimetlere karşı şükrü ihmal edenlerden de o nimetler uzaklaşır. Muhakkak ki Allah sonu ve başı belli olmayan çok nimetler verdi. Mücmel ve mufassal olarak verdiği nimetleri çoğalttı. Size nimetlerin yolunu açarak kolaylaştırdı. Nimetleri çoğaltarak üstünüze saçtı. Allah cihat etmeniz nedeniyle zorlukları kolaylaştırarak fethin yolunu açtı. Allah kalpleri cihat aşkıyla çarpanlara cihat meydanlarında bu istekleri yerine getirme olanağını nasip etti. Savaş meydanlarında sabır ve zafer vererek yardım etti. Kâfirlerin liderlerini öldürmek ve esir almak suretiyle size yardım etti. Düşmanlarınızın liderlerini boyunlarından iplere bağlayarak esir ettiniz. Hükmünüz Rum liderlerine nüfuz etmiştir. Heybetiniz bütün kolordularda korku salmıştır. Şanınız doğu ve batı ülkelerine yayılmıştır. İsimleriniz hakikatleri yazanların risalelerinde müsbet olarak yazılmıştır. Övgünüz dağların zirvesi gibi daim olsun. Biliyorsunuz ki bu başarınız amellerinizden dolayı hakettiğiniz bir başarı değil. Bu sizin aklınızdan geçen bir şey de değildi. Bu siz hak etmeden önce Allah'ın size verdiği bir nimettir. Allah sizin kılıçlarınızı düşmanın boyunlarına ve başlarına güçlü kıldı. Bu ramazan ayını size özel kılana karşı sizin karşılığınız böyle mi olmalıydı, Allah bu ayda büyük fetih ile zaferi nasip etmedi mi, bu ay büyük sevap ve ecir vaat ettiği ay değil midir, bu karşılaştığınız bayram gününde bu nimetler karşılık içki içmek mi? Sonra emrine muhalefet ettiniz. Size yasakladığı ve haram kıldığını helal edindiniz. Helal olan ganimeti zimmetinize geçirmek suretiyle yağmaladınız. Harama uyduğunuz açığa çıkmıştır. Haram konusunda Allah'tan korkulmuyor ve Allah'ın gözetlediği düşünülmüyor. Haddinizi aşarak Allah'ın hatalarınızı örteceğini ve selamete kavuşacağınız konusunda aldanıyorsunuz. Sanki Allah'ın şu sözünü duymamış gibisiniz: *"Hiçbir peygambere ganimet malını gizlemesi, devletin malını çalması yaraşmaz. Kim böyle aşırma ve ihanette bulunursa kıyamet günü aşırdığını boynuna yüklenerek getirir…"*(Ali İmran 3/161). Su önünüzde tatlı iken sonra size acı olur ve yüz çevirirsiniz. Kafaya

dikersiniz ama sonrası acı ve kötü olur. Kaba süt sağan sağdığına pişman olur. Güzel olan iş neticesi kötü sonuçlanabilir. Allah Allah! Allah'ın kulları nimetleri elde etmenin yolunu Allah'a isyan olabilecek bir şekilde elde ederseniz, kutsal olanı yıkmayı ve hüsrana uğratmayı düşünürseniz veya dünyayı âhirete tercih ederseniz savaş anında düşman size galip gelerek sizi yener.

Allah'ın takvasını şiar edinen topluluk az olmaz. Az olan o topluluğa Allah'ın melekleri yardım eder. Hakka yardım ederseniz bölünmezsiniz. Sırları tutmada sağlam olan milletin işi bozulmaz. Şimdi ölüm gelmeden cihada gidin. Amir olsun memur olsun dünyayı düşünmediğiniz görünsün. Hazır görünerek daima Allah'ın düşmanlarını korkutunuz. Gecenin karanlığı sabahın aydınlığı ile belirdi. Dahi komutanın eliyle Allah düşmanınızı dağıttı. Allah düşmanın dağılacağını bildirdi. Ey insanlar! Allah'tan sakının çünkü Allah'tan sakınmak Allah'ın yardımına sebeptir. Düşmandan intikam almayı hırsla isteyin. Allah'ın kitabında emredildiği gibi cihat emrini yerine getirin. *"Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun…*" (Muhammet 47/4). Düşmanın ganimetine dalıp meşgul olmayın. Meşguliyetiniz galip geldiğiniz düşmanınız olsun. Muhakkak ki ganimeti zimmete geçirmeyi düşünmek zor bir hesabın habercisi, düşmanla karşılaşma anında gerisingeriye gitmenin sebebidir. "*Öyle bir fitneden sakının ki, içinizden yalnızca zulüm yapanlara dokunmakla kalmaz. Bilin ki, Allah'ın cezası şiddetlidir."*(Enfal 8/25). Allah bize de siz de gönlünü takvaya açan kullarından eylesin. Zihnini şüpheden arındırdığı, dünya ve âhiret yolculuğunda koruduğu kullarından eylesin. Allah'ın düşmanlarına ve Müslümanların düşmanlarına karşı daima yardımcısı olduğu kullardan eylesin. Allah kelimelerin değerini ve etkisini arttırsın. En yüksek düzeyde anlayış nasip etsin. Yoktan var eden Allah'ın kelâmı şöyle: *"Sizden sözü gizleyenle açığa vuran, gece gizlenenle gündüz açığa çıkan, onun açısından eşittir. Hepsini görür ve bilir."* (Rad 13/10).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, bu hutbesinde hitap etttiği topluluğa, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu nimetlere karşı nankörlük anlamına gelecek davranışlarda bulunmalarından dolayı kendilerine uyarıda ve sitemde bulunuyor. Hutbenin ilk bölümünde

müslümanların cihat emrini yerine getirdiklerini, Allah'ın yardım etmesiyle ve müslümanlara sabır vermesiyle düşmanı yendiklerini, güçlenerek düşmanın askerlerine korku saldıklarını, her tarafa namlarının yayıldığını, tarih sayfalarına önemli insanlar olarak isimlerinin kaydedileceğini açıklıyor. Ancak böyle bir meziyetli dereceye ermiş olmalarına rağmen içinde bulundukları o anki yaşayış biçimini ciddi şekilde tenkit ediyor. Allah tarafından verilen nimetlere karşılık kendisine isyan sayılacak olan amelleri işlemelerini hoş karşılamadığını ve böyle devam etmeleri durumunda Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri geri alacağını, zayıflamaları neticeside düşman tarafından mağlup olacaklarını ve sonunda büyük pişmanlıklar yaşayacakları konusunda uyarıyor. Daima Allah'ın emrine ve kurallarına uymalarını ve düşmana karşı uyanık ve hazırlıklı olmalarını tembihleyerek konuyu destekleyen bir ayetle hutbesini sonlandırıyor.

-Üslûp olarak incelediğimizde emir üslubunu kullandığını görüyoruz. فبادروا قبل وقوع النكير , Ölüm gelmeden önce başlayın.

-Seci sanatını kullanmuıştır. لايخفى عليه مايسرون وما يعلنون, Açığa vurduklarını da gizlediklerini de Allah bilir.

-Cinas sanatını kullanmıştır. الحمد لله مستدرج العصاة من حيث لايعلمون, Kâfirlere bilmediği yerden istidrac veren Allah'a hamd olsun. والمملي لهم لينظر كيف يعملون, Allah onlara nasıl davranacaklarını görmek için onlara mühlet verendir.

-Tezat sanatını kullanmıştır. ولقدْ أَنعَمَ اللهُ عليكُم نِعَماً شَيّدَ بآخِرَها أولها وأكّد بتفصيلها وجُمَلها Muhakkak ki Allah sonu ve başı belli olmayan çok nimetler verdi. Mücmel ve mufassal olarak verdiği nimetleri çoğalttı.

-Mukabele üslûbunu kullanmıştır. فقد تفرّى غسق الليل عن الصبح المنير, Gecenin karanlığı sabahın aydınlığı ile ayrıldı.

-İktibas üslûbunu kullanmıştır. وإذا لقيتم الذين كفروا فضرب الرقاب, Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun.

-Nida üslûbunu kullanmıştır. فعليكم أيها الناس بتقوى الله, Ey insanlar Allah'ın takvasına sarılın.

-İğra üslûbunu kullanıştır. فالله الله عباد الله, Ey Allah'ın kulları! Allah'ın emrine uyun. Kelimenin aslı şöyledir: إلزموا أوامر الله.

-Teşbih sanatını kullanmıştır. عباد الله إن تخربوا قواعد النعم بمعاول العصيان ... فيحوز عليكم عدوكم, Nimetleri elde etmenin yolunu Allah'a isyan olabilecek elde ederseniz düşman size galip gelecek. İsyanı kazmaya benzetiyor.

-Kinaye sanatını kullanmıştır. أو تؤثروا دار المخاوف على دار الأمان, Dünyayı ahirete tercih ediyorsunuz. Burada ahiretten ve dünyadan kinaye yapmıştır.

-Mecaz sanatını kullanmıştır. فيحوزَ عليكم عدوكم قصباتِ السبق يوم الرهان, Savaş anında düşman size galip gelecek. الرهان Lafzı savaştan mecazdır. Mecaz, manası dışında kullanılan lafızdır.[105]

2.5.11. Hutbe

خطبة أخرى في ذكر الجهاد

الحمد لله مُعزِّ مَن أطاعَهُ بسلطانِه، ومُذِلِّ مَنْ عصاهُ بخُذلانِه، ومُحَقِّقِ مَنْ عبدَه بنورِ بُرهانِه، ومُغرِقِ مَنْ جَحَدَهُ في لُجَجِ طُغيانِهِ. أحمدُه على ما أتى به قَدَرُهُ، وأشهدُ أن لا إله إلا الله وحدَه لا شريك له شهادةً شَهِدَتْ بها فِطرُهُ، وأشهدُ أن محمداً عبده ورسولُهُ أرسلَهُ بالقِسْط قائماً، وللأمةِ عاصماً، وَلِعِلْمِ الرَّشاد رافعاً، وإلى جهاد الأضداد مُسارعاً، فلمْ يزلْ صلى الله عليه وسلم لمُهجَتِه باذلاً، وعن التوحيدِ وحوزتِهِ مناضلاً، حتى أعَزَّ اللهُ به الإيمانَ، وقهَرَ دينُه الأديانَ، وكسرَ الأوثانَ، ونكَسَ الصُّلبانَ، وأرغَمَ الشيطانَ، وأَرْضى الرحمنَ، صلى الله عليه وعلى آله صلاةً يتبعُها الرِّضوانَ، ويُعطيهِم بها يومَ الفزَعِ الأكبرِ الأمانَ، وسلَّم تسليما،

أيها الناس:

لِمَ تَرغبونَ بنفوسِكُم عمَّنْ هو أملكُ لها منكم، وتركبون من الفشل حُروناً لا يدفعُ الحذرَ عنكم، وأنتم ذو الغرائزِ النيرة، وأولُو النحايزِ الخيره، وأهلُ عزائم الكتاب، المخاطَبونُ فيه بأولي الألباب، والمطالَبونَ بإقامة حدودِهِ، والمصدِّقون بوعده ووعيده، فلا العظاتُ تنفي عنكم ظُلَمَ ذنوبِكم، ولا الآياتُ تُشْفي منكم سقمَ قلوبكم، ولا استماعُ الأمثال يوقِظُكم مِن وَسَنِ غفلتِكُم، ولا اتساعُ الإمهالِ يحفِزكم لزادِ رحلتكم، كأنكم تحسبون الإمهال إهمالاً، أو تظنونَ الإملاءَ إغفالاً، أضعتم حقوقَ اللهِ بالتضافرِ على إبطالها، ورقعتم خُروقَ الدين بينكم بأمثالها، وأعذبتم بالملقِ الألفاظ، ونبذتم الوفاء والحِفاظ، ونكصتمُ عن عدو اللهِ وعدوِّكم على الأعقاب، ومددتم لحُكمهِ خواضعَ الرقاب، حتى لقد طبتم عن الحريم المستباح نفوساً، وطأطأتُم للذُّل الصُّراح رُؤوسا، ووطَّأتم لضيمِ المستضيمِ أكنافا، ورضيتم بأرغام المرغمِ آنافا، وصرتُم فرصةَ المفترسِ ونهزةَ المختلس، وحبًّا للإقطِ بلا سفا، قد أقامكم العزُّ من أوطانكم على شفا لا ترقبون الأيدَ إلا يد غاشمٍ تَخطَفكم، أو ريحَ عدوٍّ هاجمٍ تنسِفكم كالنعم بغير راعٍ، رَاحَتْ رائحة السباع فهي شريدةٌ طريدةٌ بكل قاع، والعدو يتملك بلادكم قاطناً، ويحتنك سوادكم آمنا، يَفكُّ عُرى

[105] Kerem el-Bustani, *el-Beyan*, (Beyrut: Mektebetü Sâdır, ts.), 63.

أمصاركم عروة عروة، ويدك ذرى دياركم ذروة ذروة، وأنتم من روح الله آيسون، ولكتب الآفات دارسون، قد أنستكم سنة العدو فيكم فرض الجهاد، وأعدمكم عدم البصائر محض الجلاد، كأنكم النساء وهم الرجال، أو كأن دينهم الحق ودينكم الضلال، حتى لقد شاب يقين العمرمنكم الإرتياب، وقال الجاهلون مالنا ندعو الله فلا نجاب، أجل إن الألسن بالدعاء ناطقة، ولكن القلوب للأهواء موافقة، فالدعاء لذلك محجوب، والرجاء منكوب، والعمل بالرياء مشوب، والحق لإضاعتكم إياه بالباطل مغلوب، فلا رحمة الأطفال ترقق عليها أكبادكم، ولا ألفة الأوطان تحقق عنها جهادكم، والله لو صفت الضمائر من كَدْرِ نفاقها، وانكفَّتِ السرائر إلى الثقة بخالقها، لأَعذَبَ لكم من الحياة مُرَّ مذاقها، ولحكم سيوفكم في قلل الأعداء وأعناقها، ولكن قل نصركم إياه فقل لكم النصير، ونبذتم كتابه وراء ظهوركم فخذلكم الظهير، واعتصمتم بغير حبله فكَبُرَ عندكم الصغير، وأفشيتم بينكم الفواحش ففشا فيكم التقصير، وحجبتم قلوبكم بالقسوة فلم يصل إليها التحذير، وأهملتم النفير إلى أعداء الله فاتصل إليكم منهم النفير، وأتيتم في ناديكم المنكر فآتاكم من الله النكير، ودعوتم من دونه لمن ضره أقرب من نفعه لبئس المولى ولبئس العشير، قال الله جل ثناؤه وقوله الحق المنير: "*أولمَّا أصابتكم مصيبة قد أصبتم مثليها قلتم أَنى هذا قل هو من عند أنفسكم إن الله على كل شيء قدير*. "[106]

Hutbenin Anlamı

Cihadın Zikredildiği Başka Bir Hutbe

Saltanatıyla kendisine itaat edeni şereflendiren, kendisine isyan edeni yalnız bırakan, nurunun deliliyle kendisine ibadet edeni hakikate yönlendiren, inkâr ederek küfürde haddi aşanı boğan Allah'a hamd olsun. Övülmesi gerektiği kadar Allah'a hamd ederim. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Onun ortağı yoktur. Allah'ın yaratması Allah'tan başka ilahın olmadığına delil oldu. Şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve elçisidir. Allah Teâla onu adaleti sağlamak, ümmetin koruyucusu olarak, yükselten ve yol gösteren ilmi öğretmek üzere ve düşmana karşı cihada harekete geçiren olarak gönderdi. Hz. Muhammet (s.a.v.) her şeyiyle davası için ve tevhit alanlarını korumak için mücadele etmekten geri kalmadı. Allah onu iman ile şereflendirdi. Onun getirdiği din diğer inanışları kahretti. Putları kırdı, haçları devirdi. Şeytanı zelil etti. Rahmanı memnun etti. Allah ona ve ailesine selat ve selam etsin. Sonrasında Allah ondan razı oldu. Kıyamet günü Allah onlara razı olmasından dolayı imanı ve güveni verir.

Ey insanlar! Canınızın tüm gücüyle mücadele etmiyorsunuz. Oysaki Allah sizin nefsinize sizden daha çok sahiptir. Öyle zor bir noktada duruyorsunuz ki böyle olunca Allah sizi tehlikeden korumaz. Oysa siz özünüz itibarıyla aydın kişilersiniz. Tabiatınızda hayır sahibisiniz. Kur'an'ın emirlerini yerine getiren insanlarsınız. O

[106] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte, 218-221.*

kitap akıl sahibi olarak size hitap ediyor. Emirlerini yerine getiren sorumlu kişilersiniz. Va'd ve vaidlerini doğrulayanlarsınız. Size verilen nasihatler günahınızı silmez. Ayetler kalplerinizin hastalığına şifa vermez. Darbı meselleri dinlemek sizi gafletinizden uyandırmaz. Mühletin uzun olması yol azığını hazırlamanız için sizi harekete geçirmiyor. Siz mühleti unutmak ya da ihmal zannediyorsunuz. Allah'ın hukukunu geçersiz kılmak için bir araya gelmiş gibisiniz. Sizden dolayı oluşan dinin boşluklarını yama yaptınız. Sözlerinizde güzellemeler yaparak erdemlik ve vefayı attınız. Kendi düşmanınızdan ve Allah'ın düşmanından gerisin geriye kaçtınız. Düşmanın hükmüne boyun eğerek razı oldunuz. Haramları sıradan görmeye başlayarak kabul ettiniz. Açık açık zillete boyun eğdiniz. Zalimin zulmüne zayıf tarafınızı hazırladınız. Burnunuzun sürtünmesine razı oldunuz. Yırtıcılara, avcılara korumasız iyi bir av oldunuz. Bu durum sizin şerefi izzeti bir kenara bırakmanıza ve vatanınızın uçurumun kenarına gelmesine sebep oldu. Güçlü bir düşmanın veya bir zalimin sizi dağıtmasını bekliyorsunuz. Aslanın kokusunu aldığı her yerde evsiz, korumasız ve çobansız sürü gibisiniz. Düşman vatanınızda kendi mülkü gibi yerleşiyor. Hepinizi yok etmek için korkmadan çalışıyor. Vatanınızın birliğini parçalıyor. Bir bir kalelerinizi yıkıyor. Siz Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesiyorsunuz. Sizi delalete düşüren şeylere dalmışsınız. Düşmana uymanız size cihadın farz oluşunu unutturdu. Basiretsizliğiniz size cellâdınızı görmenize engel oldu. Düşmanınız erkek siz de kadınmışsınız gibi davranıyorsunuz. Sanki onların yolu hak yol sizin yolunuz batılmış gibi davranıyorsunuz.

Cahilin yakini ile şüpheye düştünüz. Cahiller şöyle demeye başladı: Allah'a dua ediyoruz da neden icabet edilmiyor. Evet dillerde dua var ama kalpler heva ve heveslerine tabi olmuş durumda. Bu sebepten dolayı duaya icabet edilmiyor. Amele gösteriş karışmış, dua reddedilmiştir. Hakkı korumadığınız için batıl karşısında mağlup oldunuz. Kalpleriniz ne çocuklara olan merhametinizden dolayı yumuşuyor ne de vatan sevgisi için cihadı gerçekleştiriyorsunuz. Allah'a and olsun ki vicdanlarınız nifak kirinden temizlenirse, kalbiniz Allah'a güvenerek dönüş yaparsa o zaman hayatın acı tarafı size tatlı gelir, Kılıçlarınız düşmanın başına ve boynuna hükmeder. Ancak sizin onun dinine yardımınız azaldığı için onun da size yardımı azaldı. Allah'ın kitabına sırtınızı döndüğünüz için Allah da sizi yalnız bıraktı. Onun ipinden başkasına tutunduğunuz için küçük olan şey size büyük geldi. Kötülükler

aranızda yayıldığı için kusurlarınız da çoğaldı. Kalpleriniz katılaştığı için nasihatler kalplerinize fayda vermiyor. Allah'ın düşmanına karşı cihadı ihmal ettiğiniz için Allah'ın düşmanı size saldırıya geçti. Meclislerinizde kötülükler bulunduğu için Allah tarafından musibete maruz kaldınız. Allah'tan başkasına ve Kötülüğü faydasından daha çok olandan yardım istediniz. Allah'tan başka yardım istenen ne kötü dosttur. Şanı yüce olan Allah Teâla hak ve aydınlatıcı sözünde şöyle buyurdu: *" iki misline uğrattığınız bir musibet size isabet edince mi, "bu nereden" dediniz? De ki: "Bu başınıza gelen kendinizdendir." Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."* (Ali İmran3/165).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, bu hutbesinde müslümanların kur'anın muhatabı olduklarını, Allah'ın emirlerini yerine getirmede sorumlu olduklarını, va'd ve vaidi doğrulayıp va'd ve vaide inananlar olduklarını kendilerine hatırlatmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen haramlara bulaştıklarını Allah'ın verdiği ömür mühletini düşünmedikleri konusunda uyarıda bulunmaktadır. Ayrıca kendileri bu durumdayken düşmanın yurtlarında elini kolunu sallarayarak dolaştığını, müslümanları yok etmek için planlar yaptığını ve karşı planlar ve hazırlıklar yaparak kendilerini korumaları konusunda uyarılarda bulunuyor. Düştükleri bu olumsuz durumların sebeplerini gerekçeleriyle birlikte kendilerine anlatıyor. Başlarına gelen musibetlerin kendi elleriyle işlediklerinden kaynaklandığını ibret alınması gereken ayetler ile açıklıyor. Hutbenin geneline baktığımız zaman herkese yönelik bir sitem ve uyarı üslubunun hâkim olduğunu görüyoruz.

-Hatip, mukabele üslubunu kulandığını görüyoruz. الحمد لله معزِ من أطاعه بسلطانه ومذل من عصاه بخذلانه, Saltanatıyla kendisine itaat edeni şereflendiren, kendisine isyan edeni yalnız bırakan Allah'a hamd olsun. Zelil etmek ve şereflendirmek ile mukabele uslubunu kullanmıştır.

-Nefi üslubunu kullanmıştır. لايدفع الحذر عنكم, Sizi tehlikeden korumaz.

-Seci sanatını kullanmıştır. فالدعاء لذلك محجوب, Heveslerinize uymanızdan dolayı duanız icabet edilmiyor. والرجاء منكوب, İstekler geri çevrilmiştir.

-Cinas ve tezat sanatını aynı cümlede kullanmıştır. والمصدقون بوعده ووعيده, Va'd ve vaidini doğrulayanlarsınız. Va'd ve vaid kelimelerinde hem tezat sanatı hem de cinas vardır.

-Teşbih sanatını kullanmıştır. كالنعيم بغير راع, Çobansız sürü gibisiniz.

-Kinaye sanatını kullanmıştır. كأنكم النساءُ وهم الرجال , Sanki siz kadınsınız onlar erkek. Zayıflık ve güçsüzlükten kinaye yapmıştır.

2.5.12. Hutbe

خطبة أخرى في ذكر الجهاد

الحمد لله هاتكِ ستورِ الهيبةِ عمنْ عصاهُ، ومقابل الخليقةِ من أعمالِهِم بما أحصاه، الذي جعلَ العزَّ بطاعته معقوداً، والرَّجز بمخالفته موروداً، يَصِل بأُنْسِهِ حبلَ مَن أطاعَه، ويَكِلُ إلى نفسِه من ترك أمرَهُ وأضاعَهُ، أحمدُه على ما ساء وسرَّ، وأَعلمُ أنه إليه منهُ المفرُّ، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهادة وَفَّقَ لها الصفوةَ من عباده، وجعلهُم الأدلةَ على مرادِه، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله أرسله بدينٍ مرتضى، وسيفٍ منتضى، فحمى الحقيقةَ، وهدى الخليقةَ، وأطفأ نار الضَّلالَ، وخاضَ المكارهَ في طاعة ذي الجلالِ، صلى الله عليه وعلى آله البررة الأبدال صلاة دائمة بالغُدوّ والآصال، وسلم تسليما،

أيها الناس:

اعتصموا مِن تقوى الله بسببٍ مالَهُ انقطاع، واغتنِموا صالحَ الأعمالِ مادامَ في المُدَدِ اتِّساع، وَدَاوُوا أدْوَاءَ قلوبِكُم مادام في الْمُدَاوَاةِ إنتفاع، وخُذُوا لأنفسِكُم قبل هجومِ ما وقعَ به الإجماع، واشتغلوا بجدِّ زمانِكُم عن لَعِبِهِ، وبصِدْقِه عن كذِبه، واعملوا بما عَلِمْتُم من حدودِ كتابِ اللهِ وأدبِهِ، فإنَّما شرفُ العالِمِ بالعلم إذا عَملَ به، ومنفعةِ الموعوظِ بالوعظِ قبلَ عَطَبه، ولا تَنُوا في أمرِ المَعَادِ كما وُنِيتُم في أمرِ الجهاد، حتى فَجَئَكُم عدُوُّكُم قبل الإستعداد، فبلغَ من مَكروهِكُم أقصى المُراد، أَوَلَم تكونوا بسُتور عوافيَ الله مستورينَ! وفي بحورِ نِعمِهِ مغمورين! وعلى أعدائه وأعدائِكم منصورينَ! أيامَ كنتمْ بالتضافُرِ على ما يُرضِيه مشهورين."حتى إذا فشلتم وتنازعتم في الأمر وعصيتم من بعدما أراكم ما تحبون." جَدَّ بكم واللهِ الأمر وأنتم تلعبون، وأتاكمْ من حيثُ لا تحتَسِبون، وأرهبكُم بعدَ أن كنتُم تُرهِبون، أمطرَكُم من غمامِ العدوِّ دِيَما، وأصار دياركم بناره حُمَماً، وأعاد نعمه التي لم تشكروها نِقماً، فأصبحتم تَعضُّون الأناملَ عليها أسَفاً وندماً، أحلَّكُم الإغترار بالله أَوْهَى مَحَل، وأركبكُم مَركباً دُبرَ الظَّهر نقب الأَطل، وبوَّأكُم مُبَوَأ العاجِزِ الأذَل، ورماكُم بهذا الخطبِ الأَجَل، جزاءً بما كسَبتهُ أيديكمْ من إثْيانِ المناكِرِ في ناديكم، وقَطْعِكمْ متشابكِ الأرحام بسفك الدماءِ، وانتهاك الأموال الحرام، وأنتمُ اليومَ بزعمِكم كنانةَ الإسلامِ، التي يناضَلُ بها عن الحُرماتِ العِظامِ، أفلا عالمٌ يرجو للهِ وقارا، ألا عازمٌ يكشِفُ بالتشمير عن رأسه عاراً، ألا حازِمٌ تفيدُهُ العِبرُ اعتبارا، ألا قائمٌ في الله يغضبُ له انتصارا، هيهات هيهات! صُمّتِ الأسماعُ فلا مجيب، وعَمَّتِ الأوجاعُ مُذْ عَدَمَ الطبيبُ، وهبَّت بالكافةِ رياحُ الذنوبِ، فتركتِ الأجسامَ خاوية بغير قلوب، فوا أسفاهُ لو كان التأسفَ ينفعُ

على رجال أضلَّت طريقَ الحقِّ وهو مَهيع، فصارت بقوارع الأعداء تُقرَع، ومِن مرارات سوء القضاء تتجرعُ، إغْرَاضاً لما له صمُّ الجبال تتصدع، وأعظمَ مما حلَّ بها من ذلك ما تتوقع. جعلنا الله وإياكم ممَّن أنار بمصابيح الاعتبار فِكْرَه، وأدام على السَّراء والضَّراء شكْرَه، وأخذ من وقوع بأسه حذرَه، ولا جعلنا وإياكم ممن ينساهُ ويأمنُ مكرَه. إن أنفعَ ما رسخ في الضمير، وأجمعَ ما انتزع به غل الصدور، كلامُ خالقِ الخلقِ ومدبرِّ الأمور وتقرأ: "وما أصابكم من مصيبة فبما كسبت أيديكم ويعفو عن كثير."[107]

Hutbenin Anlamı

Cihat Konusunda Başka Bir Hutbe

Kendisine isyan edenin korku salışını yıkan, insanların yaptıkları amellere karşılığını veren, ona karşı gelene azap eden Allah'a hamd olsun. O Allah ki şerefi kendisine itaatle koşullandırandır. Kendisine itaat eden ile arasında ünsiyet bağı oluşur. Emrini terk edeni Allah onu kendi haline bırakır. Darlıkta da kolaylıkta da Allah'a hamd olsun. Muhakkak ki dönüşün ona olduğunu biliyorum. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur o tektir ortağı yoktur. O şahitlik ki kullarından temiz olanlarını muvaffak kılar. Allah o temiz kullarını doğru yolu gösterenlerden kıldı. Şahitlik ederim Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve resulüdür. Allah onu yükselen kılıç ve razı olunmuş bir din ile peygamber olarak gönderdi. O hakikati korudu, insanları doğru yola iletti. Küfür ateşini söndürdü. Zorluklarla mücadele ederek Allah'a itaat yolunda yürüdü. Ona ailesine ve iyi olan ashabına sabah akşam selât ve selam olsun. Ey insanlar! Devamlı kalacak olan Allah'ın dinine sarılın. Vakit varken Salih amel işlemeyi ganimet bilin. İlaçlarda fayda olduğu sürece hastalığı tedavi edin. Herkese gelecek olan ölüm gelmeden önce nefislerinizi ıslah edin. Zamanınızı ciddiye alarak değerlendirin. Yalanla değil doğrulukla meşgul olun. Allah'ın kitabından öğrendiğiniz edebe ve çizilen sınırlara riayet ederek amel ediniz.

Muhakkak ki âlimin kıymeti ilmiyle amel ettiği zaman bilinir. Anlatılacak olan konunun dinleyenlere faydası dinleyenlerin helakından önce olmalıdır. Cihat işinde tembellik yaptığınız gibi ahiret işinde de tembellik yapmayın. Böyle davranırsanız düşmanınız siz beklemediğiniz anda karşınıza çıkar. Size istemediğiniz kadar düşman geldi. Allah'ın koruması olan cihat ile kendinizi korumadınız. Allahın nimetleriyle donatılmışsınız. Sizin düşmanlarınıza ve Allah'ın düşmanlarına karşı Allah tarafından yardım görüyorsunuz. Allah'ın razı olduğu şeylerde size yardım

[107] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte*, 221-224.

ettiği topluluk olarak biliniyorsunuz. "*Allah, size sevdiğiniz galibiyeti gösterdikten sonra zaafa düştünüz…"* (Ali İmran3/152). Allah ciddi olarak size sorumluluk verdi siz oyunmuş gibi ciddiye almadınız. Neticesinde düşman size beklemediğiniz yerden geldi siz ona saldırır durumdayken o size saldırır duruma geldi. Düşmanın toz bulutu sürekli sizin üzerinize yağar oldu. Vatanınız düşmanın ateşiyle yangın yerine döndü. Şükretmediğinizden dolayı size verilen nimetler sizden alınan intikama dönüştü. Aldanmanızdan dolayı pişman olup parmaklarınızı ısırır hale geldiniz. Aldanmanızdan dolayı daha kötü bir konuma düştünüz. Allah sizi öyle bir deveye bindirdi ki o devenin sırtı devenin ayak çukuru gibidir. Zelil ve aciz olarak kalakaldınız. Bu büyük sorunuza karşılık sizi kendi ellerinizle kazandığınız cezaya maruz bıraktı. Memleketinizde münkerin işlenmesinden, sıla-i rahimi kesmenizden, kan akıtmanızdan, harama el uzatmanızdan dolayı cezaya maruz kaldınız. Bugün siz İslâmın koruyuculuğunu üstlenerek büyük olan haramlarla mücadele etmek durumunda kaldınız. Vakarlı ve Allah'tan korkan bir âlim bulunmaz mı, bu utancı giderecek güçlü bir insan yok mu, ibret alan basiretli kimse yok mu, Allah'ın dinine yardım eden ve Allah için öfkelenen yok mu? Heyhat! Kulaklar tıkalı ve cevap veren yok. Doktor olmadığı için ağrılar çoğaldı. Büyük günahlar herkes tarafından işlenmeye başlandı. Neticesinde bedenler kalpsiz kaldı. Ancak son pişmanlık fayda vermez. Hak yol açık olmasına rağmen bazı insanlar yoldan saptılar. Böylece düşmanın kılıç darbesini yemeye başladılar. Kaderin acı musibetlerini içtiler. Sessiz dağlar parçalanır gibi oldu.

Allah bizi ve sizi düşüncesi itibarlı ve aydın olanlardan, darlıkta da mutlulukta da kendisine daima şükredenlerden eylesin. Düştüğü durumlardan ibret alanlardan ve önlem alanlardan eylesin. Bizi ve sizi kendisini unutan ve hesabından emin olunan kişilerden eylemesin. kalbe fayda veren, kalpteki kötü duyguları çıkaran, mâhlukatı yaratan ve işleri idare den Allah'ın şu kelamıdır*: "Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle kazandıklarınız yüzündendir. Bununla beraber Allah yine de çoğunu affeder."* (Şura42/30).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, muhataplarına Kur'an-ı Kerime ve Allah'ın çizdiği sınırlara riayet etmelerini istemektedir. Ölüm gelmeden önce nefislerin ıslah edilmesi gerektiğini,

âlimlerin ilimleriyle amel etmeleri gerektiğini, cihat ibadeti için gösterilen tembelliğin ahiret için de gösterilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Cihat ibadetini aksatmalarından dolayı düşmanın saldırısına maruz kaldıklarını ve düşmanın memleketlerini ateş haline getirdiğini ve bu durumun meydana gelmesinde kendilerinin sorumlu olduklarını kendilerine hatırlatmaktadır. Bu durumdan kurtulmak için de ancak âlimlerin, önder ve güçlü insanların harekete geçip, insanları da arkalarına alarak kurtuluşun mümkün olacağını ifade ediyor.

-Üslup olarak baktığımız zaman hatibimiz, genel olarak vasat uzunlukta cümleler kullanmıştır. اعتصموا من تقوى الله بسبب ماله انقطاع, Devamlı olan Allah'ın takvasına (dinine) sarılın.

-Emir üslubunu kullanmıştır. واشتغلوا بجد زمانكم عن لعبه, Zamanınızı ciddiye alarak oyalanmadan değerlendirin.

-Nefi cümlelerini kullanmıştır. وأتاكم من حيث لاتحتسبون, Düşman beklemediğiniz yerden geldi.

-Cinas sanatını kullanmıştır. أرسله بدين مرتضى وسيف منتضى, Allah onu yükselen kılıç ve razı olunmuş bir din ile peygamber olarak gönderdi.

-Tezat sanatını kullanmıştır. وبصدق عن كذبه, Yalanla değil doğrulukla meşgul olun.

-Teşvik amaçlı cevap gerektirmeyen istifham üslubu kullanmıştır. أفلا عالم يرجو لله وقارا, Vakarlı ve Allah'tan korkan bir alim bulunmaz mı?أفلا قائم فى الله يغضب له انتصارا, Allah'ın dinine yardım eden, Allah için kıyam eden yokmu? Aynı zamanda bu ifadelerle hatip, muhatap kitlesine sitem etmektedir.

-Hatip, esefini belirten ifadeler de kullanmıştır. فوا أسفا لو كان التأسف ينفع, Üzgünüm ancak üzüntü fayda vermez.

2.5.13. Hutbe

خطبة أخرى في ذكر الجهاد

الحمد لله ملبس ما خلقَ إحسانَه، وَمُقْبِسِ من وَفَّقَ برهانَهُ، ومعطيَ من فسقَ عنانَه، ومُصْلي مَنْ مَرَقَ نيرانُه، الذي أنزلَ بالإعذارِ والإنذارِ قرآنَه، وألْزمَ فرْضَ الجهاد شيوخَه وشبانَهُ، فأعزَّ من لزِمَه وأعانَهُ، وأذلَّ من أهملَه وأهانَه، وأوجَبَ لمن خافَ مقامَهُ أمانَهُ، سبحانَه ما أعدلَ أحكامَهُ سبحانَه. أحمده حمْدَ منْ أطلقَ بالحمد لسانَه،

وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، شهادة من شرحَ بالتوحيد جَنانَه، وأشهد أن محمداً عبدٌ شرَّفَ شأنَه، ونبيٌّ أزلَفَ مكانَهُ، وأظهرَ بالنبوة سلطانَهُ، وأعلى في شرف الأُبوَّة بُنْيَانَهُ، ومَلأَ بالعدل محالَه وأوطانَه، وجعل المؤمنين أنصارَه وأعوانَه، حتى هَدَم من الكفر قواعدَهُ وأركانَه، وحطَّمَ أصنامَه وأوثانَهُ، صلى الله عليه وعلى آله صلاة ينيلُهُم بها رضوانَه، وَيُبَوِّئَهم بها يوم الفزع الأكبر جنانَه، وسلم تسليما،

أيها الناس:

إن الطرقَ إلى اللهِ واضحة، ولكنْ طريقُ الجهاد أقصدُها، وإنَّ فروضَ الكتاب لازمةٌ، ولكنْ فرض قتال ذوِي الإلحادِ أوْكدَها، فمالِ الجهاد فيكم مهملاً، وبابُ الإجتهاد دونَكم مُقفلاً، كأنكم لا تَجِدُونَ عن الفشل مَعْدِلا، ولا تَرَوْن غيرَ الحياةِ الدنيا مَنزلاً، يا حسرتا على نفوسٍ بالذلِّ راضية، وأمةٌ على غيرِ سَمْتِ الهُدى ماضية، قد أمْكَنتِ العدوَّمنها معاصِيها، واستحْكَمَ البلاءُ على قاصيها ودَانيها، فالمعروفُ مستورٌ، والمنكرُ مشهور،والحقُّ بالباطل مقهورٌ، والعدُوُّ عليها لخبثِ سرائرها منصور، قدْ غَلَبَ على الأمصار، وكَلِبَ على إخراب الدِّيار، آمنا أن تَحْفِزَ أَحَدَكُم الأنَفَةُ إليه، أو يَصولَ غضباً لله والإسلامِ عليه، وكُلَّما قُرِعَتْ بقوارع الوَعْظ أسماعكم أَبَتْهَا قلوبُكُم فقَلَّ بها انتفاعُكُم، أفَلا سامعٌ يسمعُ فيُجيب، ألا نازعٌ يُقلِعُ فيُنيب، ألا رامٍ يرشُقُ حقيقةَ الغرضِ فيُصيب، ألا محامٍ يبعثُهُ على جهاد عَبَدَة الصليب رأيٌ صليب، أين أهلُ العزائم والنيَّات، أين أبناءُ الصبرِ والثبات، أين حلفاءُ الصومِ والصلاة، أين ذوو الصدقَةِ والصِّلات، أين المشفقون من سوءِ البيَات، أين المحامون عنِ الحُرَم المصُونات، أين الناظرونَ بعيون البصائر إلى مصادر الغايات، أين المشتاقون إلى الحُور الحسان المُخَلَّدات، أين الهاربون من ثِقَل الأوزار والتبَعَات، أين الطالبون شرف المحيا والممات، أين الناشئون تحت خفق البنود والرايات، أين المُوفون بالعُهود والأمانات، أين حمال السور والآيات، أين المنعوتون في سورتَيِّ الأحزابِ والحُجُرات، هيهاتَ هيهاتَ هيهات! أصبح والله أهلُ هذه الصفات في بطون الفَلَوَات، وأصبحتُم بعدَهم رهائِن الشَّتات ضُلاَّلاً في مهالك الشهوات، مستسلمين لحلولِ المُثلات، أحياءً ولكنْ في الحقيقة كالأموات، تسلُكون سُبُلَ الفساد، وتتركون فضْلَ الجهاد، وتقعُدون عن ادِّخار الزَّاد، حتى يأتيَ وعدُ الله إن الله لا يخلف الميعاد، فأَطيبوا رحِمَكُم الله ما تزرعون، وأنفقوا في سبيل الله ما تجْمعون، وأَقلِعوا عمَّا عنه ستقلعون، وارجعوا إلى مَرْضاة مَن إليه غداً تُرْجَعُون، وتَفكَّروا في الموعَظَة فعساكُم تنتفعون،*" ولا تكونوا كالذين قالوا سمعنا وهم لايسمعون."* إلى قوله: *"ولو أسمعهم لتوَّلوا وهم معرضون."* صرَف الله نفوَسنا ونفوسَكُم عن قول المنكرات وفِعلِها، وجعلَ الاستعدادَ للمردَّ إليه أكبر شغلَها، ومَنَّ علينا وعليكم بالإجابة، وإن كنا غيرَ أهلِها، وأستغفرُ الله لي ولكم ولسائرِ المسلمين.[108]

Hutbenin Anlamı

Cihadın Zikredildiği Başka Bir Hutbe

Yarattıklarına ihsanı veren, Burhan'ına uyanı destekleyen, fasıklık yapana mühlet veren, dinden çıkanı cehennemde yakan Allah'a hamd olsun. O Allah ki Kur'an'ı uyarmak için ve uyarılana mazeret bırakmayacak şekilde indirdi. Allah,

[108] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte,* 228-232.

cihadı gençlere de yaşlılara da farz kıldı. Cihada sarılana yardım etti ve onu aziz kıldı. Cihadı ihmal edeni ve ihanet edeni zelil kıldı. Allah'tan sakınana Allah'ın güven vermesi vacip oldu. Hükmünde adil olan Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir. Dili hamd etmeye dönenin hamdi ile Allah'ı hamd ederim. Kalbi tevhit ile huzur bulmuş olanın şehadetiyle şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur o tektir ve onun ortağı yoktur. Ve şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) Allah'ın şanını yücelttiği kuldur ve kendisine yakınlaştırdığı nebidir. Peygamberlikle onun sorumluluğunu açıkladı. Onun onurunu ve kıymetini yüceltti. Vatanına ve bölgesine adaleti hâkim kıldı. Müminleri onun yardımcısı kıldı. Küfrün kurallarını ve putlarını kırdı. Selât ve selâm ona olsun. O selât ve selâm ashaba ve peygambere Allah'ın rızasını kazandırsın. Allah kıyamet gününde selât ve selâm sayesinde selametli bir yer olan cenneti versin.

Ey insanlar! Muhakkak ki Allah'a giden yollar çoktur ve bu yollar açıktır. Ancak en açık ve belirgin olan yol cihat yoludur. Kur'an'ın farzlarına sarılmak gerekir ancak kâfirlere karşı cihat etmek en önemlilerindendir. Aranızda cihat emri niye ihmal ediliyor? Cihat kapısı sizde kapalı gibi. Sanki başarısızlıktan başka yolunuz yokmuş gibi davranıyorsunuz. Dünya hayatından başka bir menzil yokmuş gibi düşünüyorsunuz. Zillete razı olmuşlara, doğru olmayan yolda yürüyenlere yazıklar olsun. Doğru olmayanların günahlarından dolayı düşman yer edindi. Yakına ve uzağa belalar yayıldı. Mar'uf gizlenmiş münker yayılmış durumda. Hakikat batılın içinde hakir olmuş. Düşman ümmete karşı kötülüklerinin gizlenmesiyle yardım görmüş. Düşman şehirlerde çoğaldı. Vatanınızı yıkmak üzere hiddetlendi ve kimsenin onu engelleyemeyeceğinden emin. Düşman her yerde özgürce dolaşıyor kimse Allah ve resulü için tepki vermiyor. Çünkü size ne zaman vaaz edilirse kulaklarınız duymaz oluyor kalpleriniz ondan etkilenmiyor. Vaazı duyup icabet eden yok mu, hata edip hatadan dönen yok mu, sizden konuşup da hakikati söyleyecek olan yok mu, Hristiyanlara karşı cihat etmeyi yönlendirecek itibarlı bir söz söyleyeniniz yok mu? Nerde sadık niyetli ve şeref sahibi olanlar, nerde sabır ehli ve kararlı olanlar, nerde namaz ve oruca dost olanlar, nerde Sadaka ve Sıla-i Rahim ehli, nerde uyuşukluğun kötülüğünden korkanlar, kıymetli şeyleri koruyanlar nerdeler, ahirette olacak şeylere ibret gözgüyle bakanlar neredeler, sonsuz güzellikte olan hurilere müştak olanlar nerede, ağır yüklerden ve günahlardan kaçanlar nerede,

hayatın ve ölümün şereflisini isteyenler nerede, dalgalanan bayrak ve silah altında büyüyenler nerede, emanete ve sözlerine riayet edenler nerede, hafızlar nerede, Ahzap ve Hucûrat sûresinde nitelendirilenler nerede? Maalesef! Allah'a ant olsun ki bu sıfatlarla nitelendirilenler yerin altındadır. Onlardan sonra siz parçalanmışlığın esiri olmuşsunuz. Şehvetlerden dolayı delâlete düşerek helak olanlardan oldunuz. Âhirette verilecek cezalara teslim oldunuz. Dirisiniz ancak gerçekte ölü gibisiniz. Yanlış yolda yürüyorsunuz. Cihadın faziletini terk ediyorsunuz. Hayırda bulunmuyorsunuz.

Allah vadini gerçekleştirir. Allah sözünden dönmez. Amellerinizi güzel yapın ki Allah size merhamet etsin. Biriktirdiklerinizden Allah yolunda infâk edin. Ölüm gelmeden önce yarın rızasını umacağınız Allah'a dönün. Başka şeyleri bırakın. Bu vaazı düşünün umulur ki faydalanırsınız. İşittik deyip işitmeyenler gibi olmayın. Allah Teâla şöyle buyuruyor: *"Allah onlarda hayır görseydi onlara işittirirdi, işittirseydi yine de aldırmaz arka dönerlerdi."* (Enfal 8/23). Allah bizi de sizi de münkerattan ve münkeratı işlemekten korusun. En büyük meşguliyetimiz ona dönüş hazırlığımız olsun. Layık olmasak ta bize icabet etsin. Allah beni sizi ve bütün Müslümanları bağışlasın.

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, bu hutbesinde Allah'ın Kur'an'ı Kerimi muhataplarına uyduracakları bir mazeret bırakmayacak şekilde uyarıcıyla birlikte indirdiğini hatırlatıyor. Allah'ın emri olan cihadın herkesi kapsadığını ve bu cihat emrine uyanın aziz olacağını, ihmal edenin ise zelil olacağını dinleyicilere aktarıyor. Allah'ın rızasını kazandıracak olan yolların çok olduğunu ancak cihat emrinin en açık ve en önemli yollardan biri olduğunu özellikle vurgulamıştır. Hatip, bu hutbesinde de cihat emrinin ihmal edildiğini, yenilgiyi kabullenmiş bir tavır içinde olduklarını, bu sebepten dolayı düşmanın yurtlarını işgal etme noktasına geldiğini, yapılan uyarılara kulak asılmadığını dile getirerek sitemini ifade ediyor. Hatip, insanları cihada ve düşmana karşı teşvik etmek için ve bu hatadan dönülmesi için soru üslûbuyla; cihat etmek isteyen yok mu, hakikati anlatan yok mu, şerefli olan yok mu, karar ehli yok mu, uyuşukluktan şikayet edenler nerede, kur'an'ın nitelendirdiği mücahitler nerede...? diye seslenerek insanları harekete geçirmeye çalışıyor.

-Hatip, genelde anlaşılır ve harekete geçirici cümleler kullanmıştır.

-Cümleleri mutavassıt uzunlukta kullanmıştır. أشهد أن محمداً عبده شرف شأنه, Şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.), Allah'ın şanını şereflendirdiği kuludur.

-Hutbe cihada teşvik etmek ve harekete geçirmek maksadıyla yapılmıştır. Ancak bu hutbeyi irad ederken hatip, emir üslûb ile birlikte cevap gerektirmecek şekilde soru üslûbuyla da yapmıştır. أين الموفون بالعهود والأمانات, Sözlerinde duranlar ve emanetlere riayet edenler nerede. Hutbenin önemli bir kısmında bu tarzda cümleler kurduğunu görüyoruz.

-Farklı bir tevkid üslûbunu kullanmıştır. Aynı kelimeyi iki sefer kullanarak cümleye te'kit özelliği kazandırıyor. سبحانه ما أعدل أحكامه سبحانه, Hükmünde adil olan Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir. Tevkid; tevkid iki şekilde gelir: Ya ismin tekrar edilmesiyle gelir ya da kastedilen aynı kelimenin başka bir kelimeyle ifade edilmesiyle gelir.[109]

-Seci sanatını kullanmıştır. أشهد أن محمداً عبده شرف شأنه, Şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.), Allah'ın şanını şereflendirdiği kuludur. ونبي أزلف مكانه, Allah'ın kendisine yakınlaştırdığı nebidir.

-Tezat sanatını kullanmıştır. والحق بالباطل مقهور, Hak batılda hakir olmuştur.

-Lafız olarak istifham üslûbunu kullanmıştır. أفلا سامع يسمع و يجيب, Sözü duyup da icabet eden yok mu?

-Teşbih sanatını kullanmıştır. أحياء ولكن فى الحقيقة كالأموات, Diriler ama gerçekte ölü gibiler. Burada "ك" harfi, harfi cerdir ve gibi anlamı katmaktadır.

-İktibas üslûbunu kullanmıştır. ولاتكونوا كالذين قالوا سمعنا وهم لايسمعون, Duyduk deyip duymayanlar gibi olmayınız.

[109] EbiBekr Muhammet b. Sehl b. Serrac, en-Nahvi el-Bağdadi, *el-Üsul fi'n-Nahvi*, 3. bs., thk: Dr. Abdulhüseyin el-Fetli, (Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1996/1417), 2: 19.

2.5.14. Hutbe

خطبة أخرى في ذكر الجهاد

الحمد لله مُمَزِّقِ ظلل البلاءِ عند إدْلِهْمامِها، ومُفَرِّقِ جُمَلِ الأعداء بعد التئامها، وَمُبَدِّدِ شمْلِ الفئة الكافرة حين انتظامها، ومؤيد العصبة الصابرة بِعِزِّ نَصْرِهِ أَوَان استسلامها. أحمده على بَأْسَاء أقضيته وإنعامها، وأرغب إليه في إلباس عافيته وإتمامها، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهادة تستدام النعم بدوامها، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله قادح زناد الهداية ورافع أعلامها، أرسله بِإِتْعَاس الكفرة وإرغامها، وَتَنْكِيس صُلبها وكسر أصنامها، فلم يزل صلى الله عليه وعلى آله مشمراً في إخماد ضرامها، مُجدًّاً في إبطال شرائعها وأحكامها، حتى أَقرَّ ملةَ الإسلام على دعامها، وحَسَمَ أطماع أعدائها بحُسامها، صلى الله عليه وعلى آله أُمَرَاءِ الأمَّة وحكَّامِها، صلاة تَنْصَرِمُ الأعدادُ قبل انصرامها، وسلم تسليما،

أيها الناس:

أجيدوا للقاء عدوِّكم عقد العزائم والحُبَا، واستشعروا الثبات لمكافحته تحت ظلال اللهاذم والظُّبَا، فقد بلغ سيله من دياركم أعلى الزُّبى، وطَمَّ بَحْرَه الوهاد منها والرُّبا، فهو خذله الله داءٌ لا تزيله أضاليل الرُّقى، ولا يمنع منه إلا الإعتصامُ بمعاقل التقى، فاتقوا الله عباد الله سراً وإعلانا، وادَّرِعُوا للجهاد في سبيله صبراً وإيمانا، فقد صار خُبَرَ العدوِّ عندكم عيانا، وأصبح الشك في إقْدَامِه عليكم إيقانا، ولا مُغِيث لكم من الاسلام يرتقب، ولا ناصر لكم من الأقوام يُنْتَدَب، ولا ملجأ غير الله يُحْتَسَب، فاصْطَحِبُوا طاعته وتقواه، فإنهما نعم المصطحب بهما تُنَالُ درجات السمو، ويُدالُ لمن لَزِمَهُمَا من العدو، واعلموا أنكم في أشرف منازل الدنيا منزلاً، وأكرم معاقل الإسلام معقلا، النائم فيه أفضلُ من القائم فيما سواه، والساهر في حراسته احتساباً لا تُبصرُ النارَ عيناه، يا له منزلاً قد شُرِعَتِ الجنانُ إليه أبوابها، وأُثْرِعَت الولدان لمصطفى الله فيه أكوابها، وطالعت الحورُ الحسان منه أحبابها، وَنُودِيَ هذه عَرُوسُ دارِ الْخُلْدِ فكونوا الآن خطابها، فأَرخِصوا في ابتياعها غوالي المهج، وَاعْتَلُوا بِتَمَلُّكِهَا عوالي الدرج، واغتنموا بمقارعة العدو قريبَ الفرج، فإن الله اجتباكم وما جعل عليكم في الدين من حرج، ألا فأوجبوا رحمكم الله صفقة بيع النفوس لمشتريها، وأقرضوا الأموالَ من يضاعفها لكم ويزكيها، وابذلوا الأرواحَ في سبيل من يَحْرِسُهَا عليكم ويقيها، ولا تَبْخَلُنَّ بها فإن أمره نافذ فيها، وقد قال عز من قائل في كتابٍ لا يأتيه الباطل: "*إن الله اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم*." الآيتين[110]

Hutbenin Anlamı

Cihadın Zikredildiği Başka Bir Hutbe

Her zorluktan sonra sıkıntıyı gideren, düşmanın bir söz etrafında birlik kurmasını, küfür tayfasını düzenli bir şekilde toplanmasını engelleyerek dağıtan ve müslüman olduktan sonra sabreden topluluğa yardım ederek kuvvetlendiren Allah'a

[110] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte, 232-235.*

hamd olsun. Zor kaderine ve verdiği nimetlere hamd olsun. Verdiği zorluklar ve nimetler için Allah'a sığınırım. Nimetlerin devam etmesine sebep olacak şehadetle şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur o tektir ve ortağı yoktur. Ve şahitlik ederim ki hidayet nurunu yakan ve bunu yayan Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve elçisidir. Allah onu küfrü zelil etmek ve yıldırmak için, haçı indirmek ve putları kırmak için resul olarak gönderdi. Hz. Muhammet (s.a.v.) küfrün ateşini söndürmek için daima mücadele içindeydi. Cahiliyenin kurallarını ve hükümlerini yok etmede çalışmasında ciddiydi. İslâm dinini temellerini sağlamlaştırıncaya kadar mücadele etti. İslâmın kılıcıyla İslâm düşmanlarının isteklerini bitirdi. Selât ve selâm ona, ailesine, ümmetin emirlerine ve hükümdarlarına olsun. Düşman biter ama ona selât ve selâm bitmez.

Ey insanlar! Düşmanla savaşmaya davet edildiğinde ciddiyetle sebat gösterin. Okların ve kılıçların gölgesinde düşmana karşı kararlı ve şuurlu olun. Diyarınızda sel çukurları doldurdu (düşman çoğaldı). Çukur yerler ve yüksekteki çukurlar doldu taştı (düşman her tarafı kuşattı). Düşman hastalık gibidir ve dua ederek bu hastalık gitmez. Müslüman takva sahibi olursa o zaman düşmanı men edebilir. Ey Allah'ın kulları gizliden de açıktan da Allah'tan sakının. Cihat için sabır ve imanı kuşanın. Düşman gözünüzün önünde ve kim olduğu bellidir. Düşmanın size saldırması konusunda hiç şüphe yok. İslâmdan bir şey beklemeyin ancak İslâmın emri olan cihadı yerine getirin. Başka insanların yardım etmesini de beklemeyin. Allah'tan başka sığınabileceğiniz bir yer de bulacağınızı zannetmeyin. Allah'a itaati ve takvayı dost edinin çünkü bu ikisi en iyi dosttur. Yüksek derecelere bu iki dost ile ulaşabilirsiniz. Kim bu iki dosta sarılırsa düşmana karşı yardım görür ve devlet sahibi olur. Bilin ki dünyanın en şerefli menzillerinden olan cihat meydanındasınız. En iyi yer İslâmın konumlandırdığı yerdir. O yerde yatan başka yerde ayakta olandan daha hayırlıdır. Sevabını Allah'tan bekleyerek İslâmı korumak için seher vaktinde uyumayan göze ateş dokunmaz. Cihat meydanında bulunan kişiye cennetin kapıları açılır. Allah'ın seçkin kullarının cennette kâseleri doldurulur. Güzel huriler cennetin kapısından mahbuplarına bakarlar. Ve şöyle seslenilir. Bu ebedi olan cennetin gelinidir. Şimdi siz bunun taliplisi olun. Canlarınızla kıymetli olan cenneti ucuza alınız. Cenneti mülk edinerek cennetin derecelerine basamak basamak yükselin. Düşman sıkıntısının belirmesi durumunda düşmanla savaşmayı iyi değerlendirin.

Allah sizi seçti ve size dinde zorlama çıkarmadı. Canları satın alanın bu alış verişine icabet edin. Malların karşılığını kat kat verene ve malları arındırana mallarınızı ve canlarınızı karzı hasen olarak verin. Canları koruyanın (Allah'ın) yoluna canlarınızı takdim ediniz. Bunda cimrilik etmeyiniz. Çünkü Allah'ın emri bunda etki etmiştir.

Aziz olan Allah'ın kitabındaki ayetlerde şöyle buyurulmuştur*: "Allah, müminlerden, canlarını ve kendilerine cennet vermek üzere satın almıştır. Allah yolunda çarpışacaklar da öldürecekler ve öldürülecekler. Bu, Tevrat ta da, İncilde de Kur'anda da Allahın kendi üzerine yüklendiği bir ahittir. Allahtan ziyade ahdine riayet edecek kim var? O halde yaptığınız alış veriş ahdinden dolayı size müjdeler olsun! Ve işte o büyük kurtuluş budur."* (Tevbe 9/111).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, bu hutbede düşmanın artık her yerde görünmeye başladığını neredeyse İslâm beldesini işgal edecek noktasına geldiğini düşmanın maksadının da zaten işgal etmek olduğunu etkili bir şekilde anlatıyor. Hatip, kuru müslümanlığın kendilerini kurtarmayacağını ancak İslâmın emrettiği cihat emrini yerine getirmeleri, Allah'a itaat etmeleri, takvaya sarılmaları, zorluğa karşı sabır ve sebat göstermeleri, düşmanı iyi gözlemleyip zayıf noktasını değerlendirmeleri halinde içine düştükleri bu zayıf durumdan kurtulacaklarını ve düşmana galip geleceklerini ifade ediyor. Bu mücadele esnasında canlarını vermeleri halinde cennet ve nimetleriyle mükâfatlandırılacaklarını bu durumu anlatan ayetleri okuyarak muhatap kitlesini bilgilendiriyor.

-Genel olarak hatip mutavassıt cümleler kullanmıştır.النائم فيه أفضل من القائم فيما سواه, Cihat meydanında uyumak başka yerde kaim olmaktan daha hayırlıdır.

-Emir üslûbunu kulanmıştır. فاتقوا الله عباد الله سراً وإعلانا, Ey Allah'ın kulları! Gizli ve açık her durumda Allah'tan korkun.

-Müradif kelimeler kullanmıştır. الحمد لله ممزق ذلل البلاء عند ادلهمامها, Her zorluktan sonra sıkıntıyı gideren Allah'a hamd olsun. ومفرقِ جُمل الأعداء بعد التئامها, Düşmanın bir söz etrafında birlik kurmasını engelleyen Allah'a hamd olsun, ومبدد شمل الفئة الكافرة حين انتظامها, Küfür tayfasını düzenli bir şekilde toplanmasını engelleyerek dağıtan Allah'a hamd olsun. ممزق, مفرق, مبدد Kelimeleri yakın anlamlı müradif kelimelerdir.

-İstiare sanatını kullanmıştır. وادرعوا للجهاد فى سبيله صبراً و إيمانا, Cihat için sabrı ve imanı kuşanın.

-Tezat sanatını kullanmıştır. وأصبح الشك فى إقدامه عليكم إيقانا, Düşmanın size saldırması konusunda hiç şüphe yok.

-Nida üslûbunu kullanmıştır. فاتقوا الله عباد الله, Ey Allah'ın kulları Allah'tan sakının. Kelimenin orijinali يا عباد الله'tır. "يا" harfi hazf olmuştur.

-Medh (övgü) üslûbunu kullanmıştır. فاصطحبوا طاعته و تقواه فإنها نعم المصطحب, Allah'a itaati ve takvayı dost edinin çünkü ikisi en iyi dosttur. نِعم Lafzı övgü üslûbudur. Bunun zıddı olan بِئس lafzı ise zemm (yergi) üslûbudur. نِعم ve بِئس: İki mazi fiildir. Övgü ve yergi uslubudur. Manada te'accuba benzerler.[111]

-İktibas üslûbunu kullanmıştır. فإن الله اجتباكم وما جعل عليكم فى الدين من حرج, Allah sizi seçti ve dinde size zorlama çıkarmadı.

2.5.15. Hutbe

خطبة أخرى في ذكر الجهاد

الحمد للهِ ذي النعمِ اللِّطَافِ في البلايا الْكِثَافِ، والمِنَنِ الضّواف على البرايا الضِّعاف، الذي فاتَ حُدودَ النعوتِ والأوصاف، وأقامَ ما خلقَ بالعدل والإنصاف. أحمَدُه حمدَ مَن وُفِّقَ للاعتراف، وأشهدُ أن لا إله إلا الله وحدَه لا شريك له خلافاً على أهل الخِلاف، وأشهدُ أن محمداً عبدُه ورسولُه نقَّلَه في الأصلاب الشِّراف، والأرحامِ النِّظاف، حتى أخرَجَه من مُصاصِ عبدِ المطلبِ بنِ هاشمِ بنِ عبدِ مَناف، فهدى به سُبُلَ العفاف، وأرْدَى به ذَوِي الزيغ والانحراف، وأذل به عِزَّ هُبَلَ ونائلةِ وأساف، صلى الله عليه وعلى آله صلاةً دائمةً بلا انصراف وسلم تسليما،

أيها الناس:

إن تقوى اللهِ خيرُ سبيل، من لَزِمَها أدَّتْه إلى خير مَقيل، ومن سئِمها عَمِيَ عن الدليل، ومن حُرِمَها باء بالندمِ الطويل، بها يوقى الوَلِيُّ حَذَره، ويُولي العدوُّ دُبُرَه، وينصر الله من نصره، ويَفُلُّ حَدَّ من حادَّه وكفره، فاتقوا اللهَ عبادَ اللهِ تقوى ذوي العقول، المشهورين بخَلْعِ القبول، ودعوا التمسكَ بخُدَعِ الأباطيل، والخوضَ في مُهالكِ القالِ والقيل، فقد تبلج لكم من الحق سافرُه، وتوجَّهَ لنصرِ دين الله ناصرُه، وأقبلت إليكم من كل فج عساكرُهُ، فكونوا عباد الله ممن يؤازرُهُ على عدو الله ويضافرُه بزماعِ المُعِدِّين، وإسراعِ المُجدِّين، وثباتِ المتحققين، ونيات المتقين، عندَ اغبرار الأفق، واحمرار الحدَق، وانهمار العرق، وارتكاب طبقٍ عن طبق، وازدلاف الزُّحوف،

[111] El-Bağdadi, *el-Üsul fi'n-Nahvi*, 1: 111.

والْتِفَافُ الصفوف، واختلاف السيوف، والانصراف من الحتوف إلى الحتوف، إذا تَدَاعَتِ الأَقْرَانُ إلى النزال، وأبطل حُكمُ الصوارمِ حُكمَ النبال، وَحُسْن التجاهلُ باللَّمم البجال، وحامت عُقابُ المنايا على الأبطال، وتساقتِ الكُماةُ بينها كؤوسَ الآجال، وفصَمت بحقائقها عرى الآمال، وسَلَتِ النفوسُ عن الأولاد والأموال، وَابْتَاعَتْ من الله دارَ المآلِ بدار الزوال، هنالك فأقدِموا ولا تحْجِموا، واهجُموا ولا تستسلموا، كِفاحاً بالصِّفاح، واجتياحاً بالرماح، حتى يسطعَ شهابُ الإيمان، وتنصدعَ شعابُ البهتانِ، فإن الشيطانَ ينكُص حينئذٍ على عقبيه، ويبرأُ ممن نعق به فاستكانَ إليه، وتلوحُ من الحق أنوارُه، ولا يَعصِمُ الفارَّ من القدر فِرَارُه، فأقبلوا رحمكمُ اللهُ على جهاد العدوِّ يُدِمِ اللهُ إقبالكم، وأخرجوا حقَّ اللهِ من الأموال يُثمرِ اللهُ أموالكم، وأصلحوا فساد الأعمال يُصلِحِ اللهُ لكم أحوالكم، وأهينوا النفوسَ في سبيل الله يُكرِمِ اللهُ مآلَكُم، وَحَصِّنُوا بالصبر الجميل حُرَمَكم وأطفالَكم، *وإن تتولوا يستبدل قوماً غيرَكم لا يكونوا أمثالَكم*. جعلنا الله وإياكم ممن حمى أنفه غضباً لله ورسوله، وجاهد بنفسه ومالِهِ في سبيله، واحتقب زاداً كافياً ليوم رحيله، وأخذ للموت أُهْبَتَه قبل نزوله. إن أحسن ما وَعَظَ به خاطب، وأنفعَ ما رغِبَ في استماعِه راغب، كلامُ من لا يغلبه غالب وتقرأ: "*الذين اخرجوا من ديارهم بغير حق*."الآيه[112]

Hutbenin Anlamı

Cihat Konusunda Başka Bir Hutbe

Büyük sıkıntıların yanında lütuf da veren, zayıf insanlara çok nimet veren Allah'a hamd olsun. O Allah ki tavsif edilecek sıfatlardan çok ötedir. Yarattıkları için adaleti kaim kıldı. Kelime-i tevhidi getirme muvaffakiyetine erenin Hamdi ile Allah'a hamd olsun. Küfür ehlinin hilafına şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur o tektir, onun ortağı yoktur. Şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve resulüdür. Allah Teâla onu en şerefli sulb ve en temiz rahme nakletti. Onu Abdi Menaf b. Hişam b. Muttalib'in en temiz ve en saf soyundan çıkardı. Allah Tela Hz. Muhammet (s.a.v.) ile insanları en doğru yola iletti. Onunla hak yoldan sapanları yıktı. Onunla Hubel, Nile ve Asaf putlarını zelil etti. Ona ailesine daima selât ve selâm olsun.

Ey insanlar! Allah'a karşı takvalı olmak en hayırlı yoldur. Kim takvayı edinirse takva onu en hayırlı sonuca götürür. Kim ki takvayı kötülerse hakikate karşı kör olmuştur. Kim takvadan mahrum olursa uzun ve büyük pişmanlık yaşar. Allah'a dost olan takva ile uyanık olur. Düşman geri gider. Allah'ın dinine yardım edene Allah da ona yardım eder. İnkâr edeni ve haddi aşanı Allah yenilgiye uğratır. Ey Allah'ın kulları! Akıllı insanların, makbul ve bilinmiş kişilerin takvasıyla takvalanın. Batıl ve aldatıcı

[112] El-Cezairi, *Divan Huteb İbn Nübâte, 235-237.*

şeylere tutunmayı bırakın. Helâka götüren söylentilerle uğraşmayın. Muhakkak ki hakkın açık tarafı size göründü. Kim Allah'ın dinine yardım ederse Allah ona yardım eder. Düşmanın askerleri her yönden size yöneldi. Ey Allah'ın kulları! Allah'ın düşmanlarına karşı yardım edenlerden olunuz. Savaşa hazırlananların cesaretiyle, ciddi olanların hızı ile kararlı olanların samimiyeti ile muttakilerin samimi niyetleri ile yardım edenlerden olunuz. Ufuğu toz bulutu kapladığı zaman, gözün çevresi kızardığı zaman, ter aktığı zaman, halden hale geçildiği zaman, savaşanlar vuruşmak için birbirine yaklaştığı zaman, saflar dönmeye ve ilerlemeye başladığı zaman, kılıçlar birbirine karıştığı zaman, ölüm her yerden gelmeye başladığı zaman, arkadaşlar savaşa çağırıldığı zaman, kılıç oktan daha güçlü olduğu zaman Allah'ın düşmanına karşı savaşanlara yardım edenlerden olunuz. O an alınlarda saçlar toplanır. Savaşanların başlarına kuşlar döner. Savaşanlar, birbirine meydan okuyarak birbirlerine ölümü sunarlar. Ecel ipi savaşın hakikati ile kesilir. Savaşanlar evlat ve mallardan umudunu kesti. Dünya karşılığında âhireti Allah'tan satın aldı. O zaman cihat meydanına atılın ve geri dönmeyi düşünmeyin. Hücum edin ve teslim olmayın. Kılıç ve oklar ile sınır ötesi savaşın. Ta ki imanın ışıkları yayılınca kadar, küfrün dalları kırılıncaya kadar savaşın. İşte o zaman şeytan topukları üzerine oturur. Şeytan arkadaş oldukları kâfirlere ben sizden beriyim (uzağım) der. O zaman Hakikatin nuru yayılır. Kaderden kaçanın kaçışı onu kurtarmaz. Düşmana karşı cihat etmeye devam edin ki Allah'ın size olan yardımı ve merhameti de devam etsin.

Mallarınızdan Allah'ın hakkını ayırın ki Allah mallarınızı bereketlendirerek çoğaltsın. Kötü amelleri düzeltin Allah da sizin hallerinizi güzelleştirsin. Allah yolunda nefsinize uymayın ki sonuçta Allah size ikramda bulunsun. Savaşta çocuklarınızın ve eşlerinizin özlemine sabredin ki sonrasında zaferle onları korumaya almış olursunuz. *"...Eğer siz haktan yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir kavim getirir. Sonra onlar sizin gibi olmazlar."* (Muhammet 47/38). Allah bizi de sizi de Allah ve resulü için öfkelenen kullarından eylesin. Canıyla ve malıyla Allah yolunda mücadele eden kullarından eylesin. Ahiret için kendisine yeterli azık koyanlardan eylesin. Ölüm gelmeden önce ölüme hazırlık yapan kullarından eylesin. Hatibin vazettiği en güzel hitap, işitenin faydalandığı en güzel hitap, hiçbir galibin kendisine galip gelemeyeceği olan Allah'ın kelamıdır. *"Onlar, "Rabbimiz Allah'tır." "Demelerinden başka bir sebep olmaksızın haksız yere yurtlarından çıkarıldılar.*

Eğer Allah insanların bir kısmını bir kısmı ile def etmeseydi manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan mescitler elbette yıkılırdı. Şüphesiz Allah kendi dinine yardım edene yardım edecektir. Şüphesiz Allah çok güçlüdür. Çok izzetlidir, her şeye galiptir." (Hac 22/40).

Hutbenin Edebi Açıdan Tahlili

Hatip, Allah yolunda cihat etmek için ve düşmana karşı savaşmak için hitap ettiği kitleyi savaş meydanında karşılaşacakları olayı adeta gözlerinin önüne resmediyor. İhtimaldir ki hatip savaşacak olan askerlere hitap ediyordur. Küfrün beli kırılıncaya kadar imanın hakikatleri yayılıncaya yakadar savaşa devam etmelerini ve geri dönmeyi düşünmemelerini öğütlemektedir. Bu mücadele ve sabrın sonunun zafer olacağını ve böylelikle dünya ve ahiret saadetinin elde edileceğini vurgulamıştır.

-Hatip bu hutbesinde genelde kısa cümleler kullanmıştır. إن تقوى الله خير سبيل, Allah'a karşı takvalı olmak en hayırlı yoldur. من لزمها أدته إلى خير مقيل, Kim takvayı edinirse onu en hayırlı sonuca götürür.

-Cinas sanatını kullanmıştır. الذي فات حدود النعوت والأوصاف, O Allah ki tavsif edilecek sıfatlardan çok ötedir. وأقام ما خلق بالعدل والإنصاف, Yarattıkları için adaleti kaim kıldı.

-Seci sanatını kullanmıştır. الحمد لله ذي النعم اللطاف فى البلايا الكثاف, Büyük sıkıntıların yanında lütuf da veren Allah'a hamd olsun. والمنن الضواف على البرايا الضعاف, Zayıf insanlara çok nimet veren Allah'a hamd olsun.

-Mukabele üslûbunu kullanmıştır. وابتاعت من الله دار المآل بدار الزوال, Dünya karşılığında ahireti Allah'tan satın aldı.

-Tevkit üslûbunu kullanmıştır. إن تقوى الله خير سبيل, Allah'a karşı takvalı olmak en hayırlı yoldur.

-Emir üslûbunu kullanmıştır. فاتقوا الله عبادَ الله تقوى ذوي العقول, Ey Allah'ın kulları! Akıllı insanların, makbul ve bilinmiş kişilerin takvasıyla takvalanın.

-Tevriye sanatını kullanmıştır. وتوجه لنصر دين الله ناصره, Kim Allah'ın dinine yardım ederse Allah ona yardım eder. Hem Allah'ın dinine yardım etmek anlamı var hem de

Nasirüddin adındaki lidere yardım etmek anlamı var. Tevriye, konuşan kişinin konuşmasında bir kelimeyi iki anlama gelecek şekilde kullanmasıdır.[113]

-Kinaye sanatını kullanmıştır. وحامت عُقابُ المنال على الأبطال, Savaşanların başına kuşlar döner. Ölümden kinaye yapılmıştır.

-İktibas üslûbunu kullanmıştır. وإن تتولوا يستبدل قوماً غيركم ثم لايكونوا أمثالكم, ″...Eğer siz haktan yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir kavim getirir. Sonra onlar sizin gibi olmazlar.″

-Şart üslûbunu kullanmıştır.

وأصلحوا فساد الأعمال يصلح اللهُ لكم أحوالكم, Kötü amelleri düzeltin Allah da sizin hallerinizi güzelleştirsin.

-Tezat sanatını kullanımıştır. وأذلَّ به عزَّ هُبَلَ ونائلةَ و أساف, Onunla Hubel, Nile ve Asaf putlarını zelil etti.

2.6. İBN NÜBÂTE'NİN DİĞER KONULARDA İRAD ETTİĞİ BİR KAÇ HUTBESİ

2.6.1. Dünyayı Yerme ile İlgili Hutbesi

خطبة في ذم الدنيا

الحمد لله الكريمِ طَوْلُهُ، العظيم صَولُه، المرهوبِ عدلهُ، المطلوبِ فضلُهُ، الذي تَسَرْبَلَ بالعزّ والجلال، وتفضّلَ بالجودِ والنّوالِ، وبايَن فِطرَهُ في جميع الأحوال، و شَمَلَ طائِعَهم وعاصيَهم بالأفضالِ، أحمدُه على مشهورِ نعمِهِ ومستورِها، وموفورِ قِسَمِه ومقدورِها، وأشهدُ أن لا إله إلا اللهُ وحده لا شريكَ له شهادةً من صدَف بشهادته عن الإلحاد، وأحرز قصباتِ السَّبْق يومَ المعادِ، وأشهدُ أن محمداً عبده ورسوله أرسلهُ نعمةً على مَنْ أَفرَدَ ووحَّد، ونقمةً على من جحدَ وأَلْحد، فبلّغَ النّذارة، وأحسنَ العبارة، وجاهد في الله حقَّ جهادِهِ، ومَحَضَ النصيحةَ لعبادِهِ، حتى لَأمَ شِعْبَ الإيمان فأوثقَهُ، وهزمَ حزبَ الشيطانِ ففرّقهُ، وأرتَجَ باب الطغيانِ فأغلقَهُ، وأسرجَ نورَ البرهان فَأَلَقَهُ، فصلى الله عليه وعلى مَن آمنَ به وصدّقهُ، كما اختارَهُ لإقامةِ دينه ووفّقه، وسلّم تسليما،

أيها الناس:

الحَظُّوا الدنيا بعُيونِ بصائرِكم فقد كشفتْ لكم عن مساويها، واحفظُوا عنها تلخيضَ عظاتها فقد أعلنتْ بها لمن يسمعْها منكم ويَعِيَها، واحتسبوا نفوسَكم فقد أفصحَ عندكم بالإزعاجِ ناعِيهَا، وتَأَهَّبوا لهجومِ الآخرةِ فقد فَجَئَتْكم بما

[113] Yusuf es-Sameyli, *Cevahiru'l-Belağa fi'l-Me'anî ve'l-Beyan ve'l-Bedî'* , t.f: Seyyid Ahmet el-Haşimi, (Beyrut:Sayda, ts.), 299.

فيها، واعلموا أنكم مَحَاسَبون بمثاقيلِ الذرّ فصححوا الحسابَ، وَآيِبُونَ عن الدنيا فأصلحوا المآب، ولا تغتَرُّوا بمدة بقاءٍ أطولُهُ قصيرُ، ولا تثقوا بِخُدَعِ دهرٍ عادتُهُ التغيير، وقدّموا العملَ فقد أَزِفَ المسيرُ، واغتنموا المُهَلَ فأَمَدُهُ يسير. بينا أحدُكم ممتطياً ظَهْرَ أَمله، رافلاً في ذيولِ مَهَلِهِ، غافلاً عن حلولِ أجله، مشتملاً من دنياه مُرُوطَ جَذلِهِ، مُعمِلاً فيها دقائقَ حِيَلِهِ، مُدْخلاً في قوله وعملهِ، إذا ألقتِ المُنونُ في عنقهِ عقْدَ أَسارِها الذي لا يُحلُّ، وأرهفتْ للفتكِ به حدَّ شِفارِها الذي لا يُفَلُّ، وتخطّتْ إليه أيقاظَ أحراسِهِ، وجَرتْ من نفسه مَجاريَ أنفاسِهِ، واقتلعَتْ قواعِدَ عُمُرِهِ من أساسِه، واختطفَتْهُ من بين عُوّادٍ وجُلاَّسِهِ، فأصبح هالكاً مُضاعاً بعد أن كان مالكاً مُطاعاً، أسيرَ جَدَثٍ، ذليلاً فقيراً إلى العمل القليل، لا يَلْوِي على أحد ولا يُلوى عليه، مشغولاً عمَّا خلّفه بما بين يديه، مطوّقةً في عنقهِ جملُ أعمالهِ، مفرّقةً بيد البِلى وُصَلُ أوْصَالهِ، موزَّعاً في ظُلُماتِ الأرضِ بين حشراتها، ملفّعاً من قُبْح سوالفهِ بحسَراتِها، موقوفاً على الصيحةِ الناشرة للخلائق والصرخةِ الحاشرة إلى محلّ الحقائق. فيا أهل الكبائر لا يَأمنُ عذابَ الله إلا من تاب إليه واستغفره، ويا أهل الصغائر أمَا سمعتمُ اللهَ يقول: *"ومن يعمل مثقال ذرةٍ شراً يرهُ."* الزلزالة.٨ فرحمَ اللهُ امرءاً صحح حسابه، وأَصلح مَآبَه، وشَحَنَ بالحسناتِ كتابَه، وأَعَدَّ لمسَائِلِهِ جوابَهُ قبلَ ذهولِه بِمُعَايَنَةِ اليوم العسير، وعَرْضِ عمَلِهِ على النَّاقدِ البصيرِ، ومناقشتهِ على النقير والقطميرِ، يومَ عَلْنِ الأسرارِ، وهُتكِ الأستار، يومَ زَلَلِ الأقدامِ، وشُخوصِ الأبصارِ، يوم قَصْم الظهور بثقل الأوزارِ، يومَ يُعرفُ المجرمونَ بسواد الأبشارِ، يوم يُدالُ للأخيارِ من الأشرار، *يومَ تُبدّلُ الأرضُ غيرَ الأرضِ والسمواتُ وبرزوا للهِ الواحدِ القهار*. ثبّتنا اللهُ وإياكم بالقول الثابتِ في الحياةِ الدنيا وفي الأخرة، وألبَسَنا وإياكم أثوبَ نعمِه الفاخرةِ، ومَنَّ علينا وعليكم بكريمِ عفوِه، وأعاذَنا وإياكم من أليمِ سطوِه. إن أنفعَ ما أُنصِبتَ له، وعُمِلَ بما فيه، وقُمِعَتِ الأهواءُ بضمْنِ زواجرِهِ ونواهيه كلامُ مبتدئِ الخلق وباريهِ. ويقول: *"إذا زلزلت الأرض زلزالها وأخرجت الأرض أثقالها وقال الإنسان مالها يومئذٍ تحدث أخبارها بأن ربك أوحى لها يومئذ يصدر الناس أشتاتاً ليروا أعمالهم فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره ومن يفعل مثقال ذرة شراً يره"* ويقول: *"الذين أخرجوا من ديارهم بغير حق."*[114]

Anlamı

Keremi çok olan, azameti çok olan, adaletinden korkulan, fazileti istenen, Allah'a hamd olsun. O Allah ki izzet ve yücelikle kuşanmıştır. Cömertçe vererek fazilet sahibi oldu. Bütün durumlarda yarattıklarından özellik olarak farklı oldu. Kendisine itaat edene de isyan edene de fazla fazla verdi. Gizli ve açık olarak, çok olan ve kısımlandırılan nimetlerinden dolayı Allah'a hamd olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur o tektir. Onun ortağı yoktur. Öyle bir şehadet ki insanı küfürden uzaklaştırır. Kıyamet günü yarışı ve imtihanı kazandırır. Şehadet ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve elçisidir. O, tevhide ve Allah'ın birliğine inanan için bir nimettir. Kâfir olan ve inkâr eden için bir cezadır. O, en güzel sözle uyarıda bulunup insanları tebliğ etti. Layıkıyla Allah için cihat etti. Allah'ın kullarına en

[114] Hayru'l Mikdad, Divan Huteb İbn Nübâte, 435-438.

güzel ve en temiz nasihatı yaptı. İman ehlinin birliğini kuruncaya kadar bu mücadelesini sürdürdü. Hizbuşşeytanı hezimete uğratıp dağıtıncaya kadar cihat etti. Zulmün kapısını kapatarak kilitledi. Ve imanın nurunu yakarak ateşledi. Ona inanan ve onu tasdik edene selât ve selâm olsun. Dini kaim kılması için Allah onu peygamber olarak seçti ve onu muvaffak kıldı.

Ey insanlar! Dünyaya ibret gözüyle bakın o zaman dünyanın kötülüklerini göreceksiniz. Dünyanın size sunduğu mevzulara iyi bakın. Sunduğu mevzulara kulak verip anlayan için açıkladığı önemli şeyler vardır. Nefsinizi hesaba çekin. Çünkü ölümü haber verenin hüznü belirdi. Kıyamet gününe hazırlanın çünkü kıyamette ansızın önünüze çıkacak şeyler var. Bilin ki zerre ağırlığınca da olsa hesaba çekileceksiniz. Mizanın sevap kefesi ağır gelecek şekilde amel işleyin. Dünyadan âhirete göçeceksiniz dolayısıyla güzel ameller işleyin. Dünyada çok uzun kalacağınıza aldanmayın çünkü dünya hayatı çok uzun değildir. Zamana aldanmayın devran sürekli dönüyor. Âhirete gidiş zamanı gelir dolayısıyla iyi amelinizi önceden gönderin. Zamanın kıymetini bilin çünkü zaman kısadır. Sizden biriniz eğer sırtına yaslanmış ve umursamaz bir şekilde yaşıyorsa, bu zaman zarfında nimet içinde yaşıyorsa, ölümün geleceğini düşünmeyip özel günün kıyafetini giyiyorsa, dünyada hilenin inceliklerini gözlemliyorsa, işinde ve sözünde fesatlık yapıyorsa boynuna dolanan ölüm ipi çözülmez. Jilet gibi bilenip keskin olan ölüm ile mutlaka karşılaşır. Onu uyaran ve koruyan korumaları onu koruyamaz olur.

Ölümün vücudunda gezindiğini hisseder. Yaşam belirtileri kökünden sökülür. Ölüm onu beraber oturduklarının arasından söker alır. Sözü dinlenen bir kişi iken hapsolmuş zelil bir cesede döner. Az bir iyi amele dahi ihtiyaç duyar. Ancak ne kimse ona bakar ne de o kimseye bakabilir. Boynuna amelinin kalın ipi geçirilmiştir. Çektiklerinden dolayı Kendinden sonrakileri düşünemez. Bütün cesedini kapsayacak şekilde bedeninde çürüme başlar. Haşereler arasında karanlıkta parçalanmış olur. Kötü amelleriyle ve pişmanlıklarıyla beze sarılmış durumda bekletilmektedir. İnsanların kabirden çıkmaları için ve haşr meydanına getirilmeleri için Sur'un üfürülmesini bekliyor olacak. Ey büyük günah işleyenler! Allah'ın azabından ancak tövbe ve istiğfar edenler kurtulur. Ey küçük günah işleyenler! Duymadınız mı Allah Teâla şöyle buyuruyor: *"kim zerre miskali şer işlerse karşılığını görecektir."* (Zilzal 99/8). Hesabını doğru yapana, döneceği yer için iyilik yapana, amel defterini iyilikle

doldurana, sorulacak olan sorulara cevap hazırlayana, kıyamet gününde gözleri dehşete kapılmadan önce hayrete düşene Allah onlara merhametini esirgemesin. Amellerin sarraf inceliğiyle inceleyene arz edilmeden, en küçük ve en basit ameller tartışmaya açılmadan; gizliliklerin ilan edildiği gün, perdelerin çekildiği gün, ayakların kaydığı gün, gözlerin yerinden fırlayacağı gün, günahların ağırlığından bellerin kırılacağı gün, derilerinin yanmasından dolayı oluşacak olan yanıklardan günahkârların bilineceği gün, hayırlı insanların şerli insanlardan hakkını alacağı gün Allah rahmetini esirgemesin. *"O gün yeryüzü başka bir yere, gökler başka göklere çevrilecek ve bütün varlıklar, kabirlerinden çıkıp bir ve gücüne karşı durulmaz olan Allah'ın huzuruna toplanacaklar."* (İbrahim14/48).

Allah dünyada ve ahiratte bizi ve sizi iman üzere sabit kılsın. Övgüsüne ve nimetlerinin sevabına nail eylesin. Bize affının cömertliğinden ihsan etsin. Bizi ve sizi acı veren azaptan korusun. Kendisiyle amel edilen ve dikkatle dinlenen, emir ve yasaklarına uyularak heva ve hevesleri durduran, mahlûkatı yaratan Allah'ın şu kelamıdır: *"Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığında ve yer ağırlıklarını dışarı attığında ve insan, "Ne oluyor buna!" dediğinde; O gün yer, bütün haberlerini rabbinin ona vahyettiği şekilde anlatır. İşte o gün insanlar yaptıkları kendilerine gösterilsin diye (bulundukları yerden) farklı gruplar halinde çıkarlar. Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür."* (Zilzal 99/1-8).

2.6.2 Kıyameti Hatırlatma İle İlgili Hutbe

خطبة في التذكير بيوم القيامة

الحمد لله القديمِ السابق، الحكيمِ الخالق، الكريمِ الرازق، العليم الصادق، الذي جعل النُّطقَ بتحميده زيادةً في النعم، والإفضال والصدقَ في توحيده زيادةً عن دار الوَبال، أحمدُهُ على شمولِ نعمهِ الجزيلةِ، وأعوذ به من حلولِ نقمِهِ الوبيلة، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهادةً مَنْ سَلِمَ من الشك توحيدَهُ، وعَلِمَ أنه هوأبدأهُ ثم يعيدُهُ، وأشهد أن محمدًا عبده المرسلُ بأوضح الأنباء والدلائل، و نبيُّهُ المبعوثُ مِنْ أفصح الأحياء والقبائل، إلى أمة ضالةٍ عن قصدِ سبيلِها، عَالةٍ مِن وِرْدِ أضاليلها، قابلةٍ لعبادهِ صُلبَها وتماثيلَها، مُجادلةٍ بزور كَذِبها وأباطيلها، فلم يَزَلْ صلى الله عليه وسلم باذلاً نفسَهُ في استنقاذها مِن هُوّةِ العبِّ، عادلاً بها إلى سبيل نجاتها بالرَّغَبِ والرّهب، حتى خَبرَ الإمانَ جاهلُهُ، وهجرَالبهتانَ قائلُه، وأقرّ بكلمة الإخلاصِ مَن أنكرها، وجهرَ بها من طال ما ألحدَ فيها

وكفرَها، صلى الله عليه وعلى آله أفضلَ الصلوات وأطهرَها، وأعمّها بركاتٍ عليهم وأغْزرها وسلم تسليما، أيها الناس:

إن الموتَ غمامٌ طبّقَ الخلْقَ سحابُه، و حُسامٌ أزهقَ النفوسَ ذُبابُه، وغرابٌ بيِّنٌ لا يَغِبّ نعابَه، و داعي شتات سُرعةُ الإخماض جوابه، قد كدّر اللذاتِ قبلَكم على أهلها، ونكّر معارفَ الأمم الخاليةِ بتشتيتِ شملِها، فغادَرهم رفاتاً بين أطباقِ الثرى، وأبقى ديارَهم عِبَراً لمن يسمع و يرى، فهل لأحدٍ منكم بدفعه إذا يمّمه يَدان، أم بيديه مِنْ مفاجأته كتابُ أمانٍ، أم لا تقنعُ من غيره بنظرِ العيان، أم ضمِنَتْ له الأ يامُ إنظارَه فوثقَ منها بالضمان، كلاّ إنها لغفلةٌ قد شملت الخلائق، وغِرّةٌ وقد سترت الحقائق، وتسويفُ سفرٍ مؤذنٌ بالرحيل، لَيُعْرفنَّ غِبهُ وتضعيفُ أمرٍ واقعٍ عمّا قليلٍ لِيَجِلّنّ خطْبُهُ، فتزوّدوا - رحمكم الله – زاداً يَقطعُ بكم مشقّةَ سفركم، ومهّدوا لنفوسِكُم مهاداً قبل حلولِ حُفَرِكم، فحينئذٍ تُطوى الصحائفُ على ما أُودِعَتْ من الأعمال، و تُسلَى النفوسُ عن الذخائر والأموال، وتُرْتَهَنُ بسوَالِفِ الأفعال والأقوال، وتطولُ رقدَتُها إلى يوم المآل، هنالك يَجِفُّ بما سطّره في الكتاب القلمُ، ويحيقُ الندمُ بمن قصَّرَ إن نفع الندم، وتنقصِمُ بما حَمَلَتْهُ الظهور، وتنفَطِرُ السماءُ بأمر سامِكها وتمورُ، وتشخص الأبصار لِهَوْل ماعاينت و تمور، وتسقطُ قوى المتجبرين وتخور، وتخسرُ تجاراتُ المُسِيئين وتبور، ويبرُز لرد المَظَالِمِ حاكمٌ لا يظلِمُ ولايجور، فمنَ القائمُ بجوابهِ إذا فاتشَ وسأل، أم مَنِ السالمُ من عذابه أنْ ناقشَ وعدل، هيهاتَ! أُفحمتِ الفُصَحاءُ حينئذٍ ونطقَتِ الجلودُ، واستسلمَتِ الزُعماءُ وتفرّقتِ الجنود، وابيضّت وجوهٌ واسودّت وجوه، ونُبِّئ العالَمُ بما عَمِلوه، وصُلِي الظّالمون بنار الجحيم وخسئوا أذلّة في العذابِ المقيم، وحصَلوا على تواصل الشهيقِ والزفير، وتصدّعتْ قلوبُهم بموجع التقريرِ، وسألهم خزنتُها عن النذير فأقرّوا بالنذير. *"وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي اَصْحَابِ السَّعِيرِ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقاً لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ."* أعاذَنا الله وإياكم من سطواتِ ناره، ووفّقنا وإياكم للعمل بإيثاره، ولا حرمنا وإياكم روحَ جنتهِ في جواره. إنّ أحسن ما جدّده الرّجْعُ، ووعاه القلبُ والسمعُ، كلامُ من بيده الضرُّ والنفعُ. *"مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُوماً مَدْحُوراً وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورا كُلاًّ نُمِدُّ هٰؤُلَاءِ وَهٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ محظورا."* [115]

Anlamı

Ezel olan, her şeyin önüne geçen, Hekim olan, Hâlik olan, Kerim olan, Rezzak olan, Âlim olan, Sadık olan Allah'a hamd olsun. O Allah ki onu hamd etmek nimet ve faziletin artmasına sebep olur. Tevhitte sadakat göstermek cehennemden uzaklaştırır. Verdiği nimetlerinin çokluğundan dolayı ona hamd ederim. Vebale sebep olacak cezadan ona sığınırım. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir onun ortağı yoktur. O şahadet ki Allah'ın bir olmamasından oluşacak şüpheden selâmete erdirir. Şahitlik ederim ki Hz. Muhammed (s.a.v.) Onun en açık delil (Kur'an) ve haberlerle gönderilmiş kuludur. Hz Muhammet (s.a.v.) onun en fasih konuşan bölge kabilesinden gönderilmiş nebisidir. Nasıl su içeceğini bilmeyen bir

[115] Hayru'l Mikdad, *Divan Huteb İbn Nübâte*, 426-428.

deve gibi delalete sapmış bir topluma nebi olarak gönderilmiştir. O topluluk cahilliklerinden dolayı putlara ve Haça tapar, yalan ve batıl inançlarıyla peygamberimizle mücadele ederler. Peygamberimiz (s.a.v.) ümmetini sıkıntıdan kurtarmak için fedakârlık göstererek mücadele etti. Terğib ve terhib ile ümmetin kurtuluşu için ümmete doğru yolu gösterdi. Onları cahiliye bataklığından imana yönlendirdi. Buhtanı onlara terk ettirdi. İnkârdan sonra imanı takrir ettirdi. Uzun süre inkârda olanların kalbinde iman zuhur etti. Salâvatın en faziletlisi, en temizi, en bereketlisi ona ve ailesine olsun.

Ey insanlar! Muhakkak ki ölüm, kuşatıcılığıyla bütün mâhlukatı kuşatan ve örten bir bulut gibidir. Ölüm canları keskin tarafıyla kesen bir kılıç gibidir. Ölüm çığlığı olan ve çığlığı susturulamayan bir karga gibidir. Ölüm çok anidir. Ölüm sizden önce dünya hayatının lezzetine dalanların hayatını acı ve çekilmez kıldı. Tanınmış toplumları yok etmesiyle bilinmez hale getirdi. Ölüm onları ölmüş bir şekilde toprağın altına bıraktı. Memleketlerini de onları bilenler ve tanıyanlar için de ibret olarak bıraktı. Ölüm size geldiğinde sizden herhangi biriniz onu eliyle itebilir mi? Veya ölüm ansızın gelmeden önce elinde emân belgesi olan var mı? Başkasının ölümünü gözünle görüyorsun ama sana geleceğine ihtimal vermiyorsun. Ölüm zamanının gelmemiş olması mı sana bu güveni veriyor. Hayır! Muhakakk ki bütün mâhlukat ölüme karşı gaflet içindedir. Gaflet herkese yayılmış durumda. Netice bellidir ölüm ona da gelecek ama hep sonra gelecek sonra gelecek diyerek gaflete düşer. Ölüm vaki olacak ama onu basit olarak görüyorsun. Kısa bir zaman sonra da netice gerçekleşince büyük bir şey olduğunu göreceksin. Azığınızı artırın ki seferiniz kolay olsun. Nefislerinizi mezara girmeden önce ıslah edin. O gün amellerin yazıldığı amel defterinin sayfaları kapatılır. O gün insanlar, erzak ve mallardan istifade edemez. Geçmişte söylenen sözler ve işlenen amellerden dolayı insan rehin alınır. Kıyamet gününe kadar uykuda kalır. Orada kalemin amel defterine yazdıkları kurur. Kusur edeni pişmanlık sarar ancak pişmanlık ona fayda vermez. Sırtların yüklendiği günahlar ağırlığından dolayı sırtları kırar. Yaratanın emriyle gök parçalanır. Gözler gördükleri şiddet ve dehşetten dolayı sağa sola bakarak yerlerinden fırlayacaktır. Zalimlerin kuvveti son bulur. Günahkârlar yaptıklarından dolayı hüsrana uğrarlar. Allah insanlar arasındaki hakkı sahiplerine verir ve kimseye zulmetmez. Allah sorgular ve hesap sorarsa kim karşı koyabilir? Adil olarak hesap

sorduğunda günahkârlardan kim kurtulabilir? Heyhat! Fasih konuşan hatipler bile o gün konuşamaz olur. Çünkü o gün konuşacak olan organlardır. Liderler teslim olur, onlara uyanlar onlardan uzaklaşır. Bazı yüzler ak olur bazı yüzler kararır. İnsanlar yaptıkları amellerle hesaba çekilir. Zalimler devamlı bir azapla cehennemde yanarak zelil olurlar. Cehennemde kalıcı olacaklar. Verilecek karardan sonra kalpleri acı ile parçalanacak. Cehennemin bekçisi onlara kendilerini uyaran peygamberin gelip gelmediğini sordu onlar da geldiğini ikrar ettiler. *"Derler ki" eğer biz dinleseydik yahut düşünüp anlasaydık şu çılgın ateşin halkı arasında bulunmazdık."* (Mülk 67/10). "*Böylece günahlarını itiraf ederler. Artık o çılgın ateş halkı Allah'ın rahmetinden çok uzak olsunlar."* (Mülk 67/11).

Allah bizi de sizi de ateşin şiddetinden korusun. Nefsine karşı Allah'ı tercih etmede muvaffak kılsın. Cennetinden ve ona yakın olmaktan bizi mahrum etmesin. En iyi ve devamlı tekrarlanan söz, kalplerin ve kulakların anladığı söz, faydanın ve zararın kendisinde olduğu Allah'ın şu sözüdür: *"Kim bu geçici dünyayı isterse burada istediğimiz kimseye dilediğimiz şeyleri veririz; sonra da onu cehenneme göndeririz; oraya kınanmış ve kovulmuş olarak girer."* (İsrâ 17/18). *"Kim de âhireti ister ve bir mümin olarak âhiret için ona yaraşır bir çabayla çalışırsa işte böylelerinin çabaları karşılık görecektir.*" (İsrâ 17/19). *"Hepsine, bunlara da ötekilere de rabbinin ihsanından kesintisiz veririz. Rabbinin ihsanı sınırlı değildir."* (İsrâ 17/20).

2.6.3. Kıyamet Gününe Hazırlanma İle İlgili Hutbesi

خطبة في الاستعداد ليوم المعاد

الحمدُ لله الكافية نعمتُهُ، الشافية حكمتُه، الذي من تمسَّك بحبله عَصَمَهُ، ومن تعرّض لصَولِه قَصمَه، ومن لجأ إليه أكرمَه، ومن تكبّر عليه أَصْغرَه وأرغمَه، أحمده بمحامده الشرائف على حسن مننه السوالفِ، حمداً يُوجبُ المحبوبَ من أنعامه، ويُذهِبُ المرهوب من انتقامه، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريكَ له شهادةً يسعَدُ قائلُها ببلوغ إرَبِه، ويبْعُدُ من أخلَصَ بها عن دار غضبه، وأشهد أن محمداً عبده ورسولُهُ، أرسلهُ بالنور الزاهر، والحقّ الظاهر، والشرع الفاخر، إلى كلّ باد وحاضر، فأقام الحقّ وعدَلَهُ، وآثَرَ الصّدقَ واستعملهُ، حتى تمّم الله به الدين وأكمله، ثم نقلَهُ إلى نفيس ما أُعدّ له، صلى الله عليه وعلى من آزرهُ ووصَله، صلاةً تبلّغه في القيامة أملهُ، وتختمُ بالسعادة عمله، وسلم تسليماً،

أيهاالناس:

احضروا بصفاء الأذهان لعظاتِ الزمان، فقد لخصَها على قِدَمه لمستمعيها، واشترُوا دار الأمان بتقاة الرحمان، فقد أرخصها بكرمه لمبتاعيها، وتدبّروا قوارعَ القرآن ببصائرالإيمان تكتفوا بزواجر نواهيها، وادرؤوا سوابقَ العصيان بلواحقِ الإحسان تسلَموا من دوائر دواهيها، ولا تركنوا إلى الدنيا فليست لكم دارَ قرارٍ، واغتنموها فإنها سُوقُ متجرٍ للخِيَرَةِ الأبرار، فإنكم تُظهرونَ ذَمَّها وعقدَكُم إيثارها، وتَسكنونَ إلى خُدعِها وقد خفّ بكم حِذارُها، وتطمئنُّونَ بها وقد أَوْجَفَ بكم إنذارها، وتستبعدون حلولَ الدارِ الأُخرى وقد قَرُب منكم مزارَها، ألا وإنه مَن باعَ آخرتَهُ بحُطام الدنيا خسرت كرّتَه، ومن رضيَ بعاجلتهِ داراً طالت حسرته، ومن أضاعَ حظّهُ من التورّعِ عن شُبُهاتِها عَظُمَتْ مُصيبتُه، ومن أطاعَ نفسهُ في تناولِ شهواتها جلّت رزيئتُهُ، فيا ذا الأجل المشيِّدِ إنّ كرورَ الأيام عليه قد هدَمَه، وياذا الأمل البعيد إن حضور الحِمامِ لديه قد قصّرهُ و قصَمَه، ويا ذا العمل المخفيّ إنَّ عالِمَ السرِّ والعلانيةِ قد عَلِمَه، ويا ذا الزللِ المسنيّ إنّ الرقيبَ في صحيفتِكَ قد سطّره ورقَّمه، ويا جاعلاً عِرْضَ أخيه غَرَضَ معايِبَهُ ليثلِمَهُ إنَّ خصمك اللهُ الذي لا تَقدرُ أن تَخصِمَه، ويا مَنِ استولى بالقدرة على ظُلْمِ منِ استضعفهُ فظلمه احْذَرْ عقوبةَ مَن أحصى كلَّ شيئٍ فعلِمَه، ويا آكلَ الربا خِلافاً على مَن حرّمه إنَّ طعامكَ الزقّومُ غداً والويلُ لمَنْ طَعِمَهُ، ويا راقداً على مهادِ الغفلةِ والموتُ الوحي قد دهمه تيقّظْ من سِنَةِ غفلتكَ قبل أن يعوزك الإمكانُ فتعدِمَهُ، ويا من استظهرَ كتابَ اللهِ فقرأهُ وأَحكمهُ ما آمَنَ بالقرآن من استحلّ محارِمَه، و يامن أزلّ الباطلُ عن الحق قدَمَهُ سَدّدْ أَوْدَكَ فكلٌّ قادمٌ على ما قدّمه قبل أن تصبِّحَك المنيّة أسيرَ حنَيْنٍ، وتَذَرَكَ للناظرين أَثَراً بعد عينٍ، قبل أن ينشرَكَ من طيِّ ترابِكَ ناشر، ويُحضِرُكَ لفصل حسابك مَلِك قادر، ويجمعُ لكَ من زللك الأوّلُ والآخرُ، فترى ماغابَ عنكَ من عملكَ هو الحاضر، هنالكَ أَحرَزَ قَصَباتِ السّبق مَن برّزَ و سبَقَ، وصدَقَ اللهُ وعْدهُ من أوفى بعهدِهِ وصدقَ، وطابَ مقيلُ من أصلحَ العملَ وأطابَ، وخسرَ المسرفُ المسوِّفُ وخابَ، وقُسِمتِ الجنّةُ والجحيمُ بين المستقدمين منكم والمستأخرين. "وَنَادٰٓى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَٓاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَۙ." الأعراف50

وهبَ الله لنا و لكم الأمانَ مِن سطوتِهِ، وأوجبَ لنا و لكم الغُفْرانَ برحمته، وجعلنا وإيّاكاً ممن أحسنَ عَمَلَهُ فَحَرَزَهُ، وأرصدهُ ليومِ فقرِهِ وفاقتهِ فذخِره. إنّ أحسن ما لفظَ به اللسان، وأوضحَ ما ترجمَ عنهُ البيانُ، وأحقّ عَلِمَهُ الإنسان، كلامُ من لايدركه العيان."اَفَمَنْ يُلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَنْ يَاْتِي اٰمِناً يَوْمَ الْقِيامَةِۜ اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْۖ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ." فصلت (٤٠)[116]

Anlamı

Nimetleri yeterli olan, hikmeti şifa olan Allah'a hamd olsun. Kim onun ipine sarılırsa Allah onu korur. Kim Allah'a karşı gelirse onu helak eder. Kim ona sığınırsa ona ikramda bulunur. Kim de ona karşı kibirlenirse onu zelil ederek yüzüstü süründürür. Kendini övdüğü şekilde ona hamd olsun. O hamd ki Allah'ın istenen nimetlerinin verilmesine sebep olur. O hamd ki Allah'ın istenmeyen azabını

[116] Hayru'l Mikdad, *Divan Huteb İbn Nübâte*, 429-431.

uzaklaştırır. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur o birdir ortağı yoktur. Kim o şehadeti yerine getirirse ihtiyaç duyduğu şeye nail olur. Kim şehadette ihlâs gösterirse şehadet onu azaptan uzaklaştırır. Ve şahitlik ederim ki Hz. Muhammet (s.a.v.) onun kulu ve elçisidir. Allah onu açık bir nur ile açık bir hakikat ile, iftihar edilecek bir şeriat ile her göçebeye ve yerleşik hayata geçene peygamber olarak gönderdi. Hakikatı düzelterek kaim kıldı. Sadakati seçerek onunla amel etti. Taki Allah dinini tamamlayıp kemale erdirinceye kadar. Sonra Allah Teâla onu en güzel makama yükseltti. Hz. Muhammet'e (s.a.v.), ona yardım edene ve onu ziyaret edene selât ve selâm olsun. O selât ve selâm kiyamette kişiyi emeline ulaştırsın. Ameli o kişiye mutluluk kazandırsın.

Ey insanlar! Sakin zihinle zamanın mesajı olan Kur'an'a kulak verin. Muhakkak ki ona kulak verenin önüne zamanın mesajı özet olarak karşısına çıkar. Allah'a karşı takvalı olarak daru'l imanı satın alınız. Muhakkak ki Allah Teâla'nın keremi ile daru'l imana tabi olanlar için onu ucuz kılarak kolaylaştırdı. Kur'an'ın uyarılarını iman basiretiyle düşünün böylece Kur'an'ın yasaklarından uzaklaşırsınız. Günahtan hemen sonra iyilik yaparak günahın kötülüğünden kendinizi koruyun. Böylece büyük felaketlerden kendinizi korunursunuz. Dünyaya aldanmayın çünkü dünya sürekli kalacağınız yer değil. Dünyayı iyi değerlendirin çünkü hayır yapmak isteyen hayır ehli için iyiliğin ticaret yeridir. Dünyanın kötü gidişatından bahsedersiniz ama dünyayı tercih ederek dünyanın aldatmacalarına kanmışsınız. Dünyada sakınılması gereken davranışlar sizi kuşatmış durumda. Dünyaya güvenmişsiniz ve dünyaya karşı uyarılar sizi telaşlandırıyor. Ahiretin geleceğini uzak görüyorsunuz. Ancak onu görmek yakındır. Kim ki dünyanın basit işleriyle ahiretini satarsa ahirete dönüşü hüsranlı olacaktır. Kim dünyayı mesken edinirse sonunda pişmanlığı çok olur. Kim şüpheli şeylere karşı Allah korkusunu kaybederse ve nasibini yitirirse cezası büyük olur. Kim nefsinin şehvetlerine uyarsa musibeti büyük olur.

Ey uzun yaşayacağını düşünen kişi! Günlerin sürekli devretmesi uzun yaşamın sonunu getirir. Ey uzun emel sahibi! Ölümün gelmesi uzun emelini böler ve kısaltır. Ey kötü emelini gizleyen! Muhakkak ki Allah Teâla gizli olanı ve açık olanı bilir. Ey hata yapan ve yaptıklarının unutulduğunu zanneden kişi! Muhakkak ki seni gözeten senin yaptıklarını sıralayarak kaydetmiştir. Ey Müslüman kardeşinin ırzını kötüleyen ve insanların ondan bahsetmesine sebep olan kişi! Muhakkak ki senin düşmanın

Allah olacaktır ve ona güç getiremezsin. Ey zorla gasp ederek zayıf gördüğüne zulmeden kişi! Her şeyi bilen ve kaydedenin cezasından sakın. Ey faizi haram kılanın emrine uymayarak faiz yiyen kişi! Yarın senin yediğin bu faiz zakkum olacaktır. Onu yiyene yazıklar olsun. Ey gaflete ve hızla gelen ölüme karşı derin uykuda olan kişi! Muhakkak ki gaflet uykusundan baskınla uyandırılacaksın. Ve çok ihtiyaç duyacağın kurtuluşuna olanak sağlayacak bir şey bulamazsın. Ey Allah'ın kitabını ezberleyen ve hükümlerine göre okuyan, Kur'an'ın haram kıldıklarını helal sayan ve Kur'an'a göre iman etmeyen, adımını hak tarafa değil, batıl tarafa atan kişi! Herkes önden gönderdiğinin hesabını vermeye gelmeden önce, ölüm sana gelmeden ve seni eli boş bırakmadan önce, arkada kalanlar ölümüne bakıp ve seni terk etmeden önce, Sûra üflenmesiyle yerin altından çıkma zamanı gelmeden önce, kadir olan Allah seni en ince detaya kadar hesap soracağı zaman gelmeden önce, en baştan en sona kadar bütün hatalarının toplanıp önüne konulmadan önce hatanı düzelt. Buradan görmezden geldiğin hatan orada karşına çıkar.

Allah Teâla sözünde durana ve sadakat gösterene karşı verdiği sözü tutacaktır. Kim amelini güzelleştirirse ve Salih amel işlerse kalacağı yer güzel olur. Erteleyenler ve müsrifler hüsrana uğrar. Güzel amel işleyenlere cennet nasip olur, kötü amel işleyenlere cehennem hak olur. *"Cehennemdekiler, cennettekilere! ''Bize biraz su akıtın veya Allah'ın size verdiği rızıktan bize de verin'' diye seslenirler. Cennettekiler de, ''Allah bunların ikisini de kâfirlere haram kıldı'' derler."* (Araf 7/50). Allah bize de size de gücüne karşı güven içinde olmayı nasip etsin. Bize de siz de rahmetiyle bağışlanmayı nasip etsin. Bizi de sizi de amelinin kendisini koruduğu, çok ihtiyaç duyduğu anda ona yetişecek ve onu kurtaracak bir azık olarak nasip etsin. Dilin en güzel şekilde telaffuz ettiği kelâm, beyanın en güzel şekilde izah ettiği kelâm, insanın en iyi bilmesi gerektiği ve gözlerin idrak edemediği yüce Allah'ın şu kelamıdır: *"...O halde ateşe atılacak olan mı daha hayırlıdır, yoksa kıyamet günü güven içinde gelecek olan mı? İstediğinizi yapın. Şüphesiz ki Allah yaptığınız şeyleri hakkıyla görür."* (Fussilet 41/40).

SONUÇ

Abbasiler Dönemi'nde Diyarbakır bölgesi çok ciddi bir şekilde Bizans'ın baskınlarına maruz kalıyordu. Aynı zamanda bölgede yaşanan iç karışıklıklar ve devlet otoritesinin zayıflaması, bölgeye istikrar kazandıracak birinin çıkacağı beklentisini oluşturuyordu. Abbasi Halifeliği'nin bölgedeki gücü zayıflarken Hamdanilerin gücünün her geçen gün artmasından dolayı Bizans'la yapılan mücadelelerin gerçekleştirilmesi Seyfüddevle'nin başında olduğu Hamdani Devleti'ne kalmıştı. Hamdanilerin liderlerinden olan Seyfüddevle'nin gaza ve cihat anlayışıyla, özellikle Bizans'a karşı göstermiş olduğu yoğun mücadele bölgenin istikrarı ve korunması açısından önem arz etmekteydi. Seyfüddevle önemli bir devlet adamıydı. Kurdurduğu ilim meclislerinde dönemin önemli âlimlerini bulundurmuş, onlara gösterdiği hürmet ve taltifle onları sürekli kendine yakın tutmuş, onların bilgi ve tavsiyelerinden istifade etmiştir. Bu durum dönemin önemli âlimlerini Seyfüddevle'nin sarayına teveccüh ettirmiştir. Böylece Hamdani Devleti'ni ve devletin hâkim olduğu bölgeyi ilim ve kültür merkezi haline getirmiştir.

İlim, ahlak, adalet, kültür ve sanatta ilerleyen toplumların ve devletlerin itibar ve güç kazanmaları kaçınılmaz olur. Toplumun eğitilmesi, topluma birlik ve beraberlik ruhunun kazandırılması ve toplumun kendi değerlerine sahip çıkabilecekleri bir bilinç kazandırılması çok önemlidir. Bahsi geçen erdemlerin topluma kazandırılması sorumluluğu ise toplumun önde gelen âlimleri tarafından yerine getirilmelidir. Seyfüddevle'in sarayında bulunmuş ve saray hatibi olarak anılan, hayatını, özellikle cihat ile ilgili hutbelerini incelediğimiz İbn Nübâte el-Hatibi bahsi geçen devletin ve dönemin önemli simalarından birisidir. Hatibin hutbelerinde kullandığı dil ve kullandığı argümânları incelediğimizde toplumun içine düştüğü hataları doktor hassasiyetiyle teşhis ettiğini, bu hataların ve hastalıkların düzeltilmesi için çözüm yollarını etkili bir üslûpla dile getirdiğini gördük. Belagâtındaki güzellik ve etkileyicilik, hutbe lafızlarırının hutbenin içeriğiyle uyumu ve anlam bütünlüğünü oluşturacak şekilde kelimeleri sıralayışı adeta incilerin yan yana dizilişini anımsatmaktadır. Hatip topluma birtakım değerleri kazandırmak için edebi bilgisini sonuna kadar kullanma çabası içerisinde olmuştur. Nitekim hatip, hutbelerini muhataplarına karşı söylerken onlarda gördüğü eksiklikleri ve hataları çekinmeden söyleyerek zaman zaman eleştirel ve etkileyici bir belagât uslûbu

kullanmıştır. Hatip, toplumda gördüğü dağılmışlık görüntüsünü, ye'si ve umutsuzluğu dağıtmak için ayet ve hadislerden örnekler getirerek topluma birlik, umut ve güveni aşılamaya çalışmıştır. Toplumun birliğine ve dirliğine zarar verebilecek hususlara, Allah'a kulluk etmedeki bazı noksanlıklara değinerek toplumu bu anlamda düzeltme ve uyarma yoluna gitmiştir. Nitekim toplumda zaman zaman zayıflayan emr-i bi'l ma'ruf nehiy 'ani-l münker, nefsin tezkiyesi, ibadetlere bağlılıkta gösterilecek ihlâs, günahların açıktan ve gizliden işlenmesinin ümmete verdiği zararlar vb. mevzuların düzeltilerek Allah'ın rızasına uygun bir şekilde uygulanması konusundaki hassasiyeti, etkileyici bir üslûpla kullanarak dile getirmiştir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hamdani Devleti'nin liderlerinden olan Seyfüddevle, Bizans'a karşı yoğun mücadeleler vermiştir. Bu mücadeleler sırasında askerlerin ve halkın motivasiyonunu canlı tutmak, Allah'ın emri olan cihada askerlerin katılımını sağlamak, cihat meydanında askerleri cesaretlendirmek için hararetli konuşmalar gerçekleştirmiştir. Yaptığı bu konuşmalar askerlere ve arkada kalanlara önemli bir moral kaynağı olmuştur. Cihada katılamayanların da -cihada katılanlar için manevi destek vermek başta olmak üzere- cihada katılanlar kadar sorumluluklarının olduğunu kendilerine hatırlatacak söylemlerde bulunmuştur. Nitekim Seyfüddevle'nin, Bizans'a karşı yaptığı Bağra ve Maraş Savaşı, Gazvetü'l-Musîbâ, Durus Savaşı, Hades Savaşı, Halep'in istilası gibi savunma ve taarruz savaşlarında hatibimizin halkı ve askerleri cesaretlendirmede etkili olduğu kanısına varıyoruz. Hatibin bir hutbesinde "Düşmanın askerleri sahrayı kaplasa bile, gök düşmanın sancakları ile dolsa bile sizi korkutmasın. Çünkü galip gelerek zafer elde edecek olanlar, Allah'ın kendilerini sabit kıldıkları ve kendilerine yardım ettikleri kişiler olacaktır. Allah'ın farz olan cihadını yerine getirin. Allah dilerse onları yenerdi ancak bir kısmınızı bir kısmınızla imtihan ediyor." şeklindeki ifadesiyle savaş neticesinde yaşanan mağlubiyet ve sıkıntılardan sonra halkı teskin edip halkın toparlanmasına katkı sağlayarak cesaretlendirici ve yüreklendirici telkinlerde bulunmuştur.

Halep'in istilası sonrasında Seyfüddevle, Halep'i yeniden inşa etme çabasına girerek hatibi İbn Nübâte'yi ordu ile birlikte Bizans'a karşı gazaya gönderdi. Bu gazadan başarı ile döndüklerini kaynaklarımız kaydetmiştir. Seyfüddevle, Bizans'a

karşı yaptığı savaşlarda zaman zaman mağlubiyetler yaşamıştır. Bu mağlubiyetlerin yaşanmasında Bizans'ın çok güçlü ve kalabalık askerle savaşa gelmesinin yanı sıra Hamdani Devleti'nin yakın çevresinde bulunan devletlerle siyasi çekişmeleri ve zaman zaman Seyfüddevle'nin yakınında bulunan bazı devlet adamlarının ihaneti de etkili olmuştur. Hatibimizin hutbelerinin içeriğinden de bu ihanetin var olduğunu açık bir şekilde görmekteyiz. Bu ihanet ihtimaline karşı da müslümanların ve devlet büyüklerinin daima uyanık olması gerektiğini hatırlatan açıklamalarda bulunmuştur. Seyfüddevle ve hutbelerini incelediğimiz İbn Nübâte el-Hatibi dönemini etraflıca düşündüğümüz zaman "Tarih tekerrür eder." sözünü hatırlatıyor bize. O dönemde de müslümanlar saldırı altındaydı, yaşadığımız dönemde de müslümanlar benzer saldırılara maruz kalmaktadır. Buna karşılık yaşanan benzer olaylardan ibret alınması gerekir diye düşünüyoruz. Dönemin hatibi ve âlimi olan İbn Nübate el-Hatibi'nin hutbelerindeki etkileyici ve ateşleyici anlatımı ile o dönemde yapılan saldırıların püskürtülmesi ve başarı elde edilmesinin etkisi elbette ki yadsınamaz. Bu çalışmamızda hatibimizin önemli gördüğümüz bu hutbelerinin içeriğindeki mesajlardan ve uslûbundan elbette istifade edeceğimiz yönler mevcuttur. Tahlil etmeye çalıştığımız bu hutbeler birçok yönüyle günümüz hatiblerine ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Akyol, Edip. "Hamdâniler'de (905–1004) Dinî ve Entelektüel Hayat", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C: I, (2017), 98-115.

Akyol, Edip. *Seyfûddevle ve Anadolu Seferleri*. (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

Aslan, Ahmet. *Bedîî Sanatların Şairi El-Hasan b. El-Farikî'nin Hayatı ve Şairliği,* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012).

Aristotales, *Retorik*, Çevirmen Mehmet H. Doğan, 1. bs., (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995).

Akan, Başak. *Diyarbakır Silvan Gazi ilkokulu (Bedri Bey Konağı) Koruma Önerisi,* (Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019).

Aslan, Ahmet. *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi,* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012).

Ahmet b. Faris b. Zekeriyya, Ebi Hüseyin. *Mu'cemu Mekayisu'l- Lugati*, 1.Cilt, (Darü'l-Fikr, miladi/1979, hicri/1399).

Borklaman, Karl. Tercüme Abdulhalim Neccar, *Tarihû'l-Edebû'l-Arabî*, (Daru'l-Mearif, 4.bs., miladi/1119).

Bin Hişam, Muhammet Abdülmelik. *Siretü'n-Nebi* (s.a.v.), thk: Mecdi Fethi es-Seyyid, 1. bs., (Batantâ: Darü's-Sahabeti li't-Türasi, miladi/1995, hicri/1416).

Demircan, Adnan. "Müslümanların Fethinden Mervanîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfârikîn", *İstem dergisi*, (Yıl: 9, Sayı: 17, 2011), 10-21.

Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dini kavramlar sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşeri Başkanlığı Yayınları, 2006).

Dayf, Şevki. *Tarihu'l –Edebî'l-'Arabî (el-'Asru'l-Câhilî),* (Kahire: Nşr, Dâru'l-Mearif, 1960).

es-Sallabî, Ali Muhammet Muhammet. *Osman Bin Affan (r.a.), Şahsiyetuhu ve 'Asruhu,* 1. bs., (Kahire/Mısır: Daru't-Tevzî' ve'n-Neşru'l-İslamiyye, miladi/2002, hicri1423).

el-Hatip, Ahmet. *Ömer İbn. el-Hattâb (Hayatuhu, İ'lmuhu ve Edebuhu),* 1. bs., (miladi/1986, hicri/1406).

el-Carim, Ali-Emin, Mustafa. *el-Belağetü'l-Vâdiha*, (Darü'l-Mearif, ts., 210).

el-Cedi', Halid b. Muhammed. *Huteb İbn Nübâte El-Farikî*, Külliyetü'l-Luğatu'l-Arabiyye, Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi-Riyad, Alemu'l Kutüb, Mecmua 27, (er-Rabian – el-Cemadiyan, hicri/1427).

el-Cezairi, Şeyh Tahir Efendi, *Divan Huteb İbn Nübâte*, basım, Beyrut gazetesi, Beyrut, ts.

ez-Zehebi, El-İmam Şemseddin, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru'l-İ'lamu'n- Nubela,* 2. bs., (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, miladi/1984, hicri/1404).

en- Nasır, Muhammet Züheyr b. Nasır. *Sahihu'l-Buhari,* 1. bs., (Dar Tavk en-Necat, 1422h).

et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târihu'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*, thk: Muhammed Ebu'l –Fazl İbrahim, (Kahire/Mısır: Daru'l-Mearif, 1119).

el-Bağdadi, Ebibekr Muhammet b. Sehl b. Serrac en-Nehvi. *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk: Dr. Abdulhüseyin el-Fetli, 3. bs., (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, miladi/1996, hicri/1417).

el-Bağdadi, Ebibekr Muhammet b. Sehl Serrâc en-Nahvi. *El-Üsul fi'n-Nahvi*, thk: Dr. Abdulhüseyin el-Fetli, 3. bs., (Beyrut: Müessetü'r-Risale, miladi/1396, hicri/1417).

Ebibekr Muhammet b. Sehl b. Serrac, en-Nahvi el-Bağdadi, *el-Üsul fi'n-Nahvi*, thk: Dr. Abdulhüseyin el-Fetli, 3. bs., (Beyrut: Müessetü'r- Risale, milad/1996, hicri/1417).

el-Bustani, Kerem. *el-Beyan*, (Beyrut: Mektebetü Sâdır, ts.).

es-Sameyli, Yusuf. *Cevahiru'l-Belağa fi'l-Me'anî ve'l-Beyan ve'l-Bedî'*, t.f, Seyyid Ahmet el-Haşimi, Beyrut: Sayda, ts.

Feyyaz, Süleyman. *en-Nahvu'l-Asri Delil Mebsat li kavai'di'l-Lüğati'l-Arabiyye*, 267, ts.

Huteyti, Ahmet. *Ömer İbn el- Hattab*, 1. bs., t.f, Muhammet Ziya, (Beyrut: Daru'l-Fikre el-Lübnaniyye, 1991).

Hallikan, Ebi Abbas Şemseddin Ahmed, b. Muhammed b. Ebibekr. *Vefayat'ul-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, (Beyrut: Dar sadır, 1972).

Hayru'l Mikdad, Yasir Muhammet, *Divan Huteb İbn Nübâte*, Muharrem hicri/1436 baskısı, Şam Vaizler Derneği, Kasım 2014.

Haddarah, Muhammet Mustafa. *Fi'l-Belağeti'l- Arabiyye*, 1. bs., (Lübnan/Beyrut: Daru'l-Ulumu'l-Arabiyye, miladi/1989, hicri/1409).

Işık, İhsan. *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar,* 1. bs., (Ankara: Elvan Yayınları, 2014).

İbnü'l-Ğazi, Şemseddin ebi'l-Meali Muhammed b. Abdurrahman. *Divânü'l-İslam,* thk: Seyyid Kesrevî Hasan, 1. bs., (Lübnan/Beyrut: Darül Kütübü'l-'İlmiyye, hicri/1411h, miladi/1990).

İbn-i Hişam, Muhammed b. Ahmet Hüseyin el-Hatip. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam Tedmuri, 2. bs., (Beyrut: Daru'l- Kitabu'l-Arabi, Miladi/1990, hicri/1410).

İbn Menzur, *Lisanu'l-'Arab*, thk: Abdullah Ali el-Kebir, Muhammet Ahmet Hasebullah, Haşim Muhammet eş-Şazi, (Kurniş en-Nil, Daru'l-Mearif, 1119).

İbnü'l–Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, 2. bs., çev. Mehmet Emin Bozarslan, (İstanbul: Koral Yayınları, 1990).

Kaya, Âmine. *Tarihsel Süreç İçerisinde Silvan (Meyyafarikin) Şehrinin Gelişimi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı, 2018).

Kahyaoğlu, Yasin. *Çeşitli Yönleriyle İslâm Medeniyeti*, 1. bs., (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017).

Kazancı, Ahmet Lütfü. *Peygamberimizin hitabeti*, 2. bs., (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012).

Kahyaoğlu, Yasin-ez-Zülli, Züheyr, *Kutuf Zeheb Min Belağeti'l-Arab*, (İstanbul: Nida Yayınları, 2019).

Kılıç, Hulusi. "İbn Nübâte el- Hatîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi, 1999), 20: 232-233.

Sönmez, Nesim. *Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2013).

Silvan Tarihçesi /T.C/ Silvan Belediyesi, ''https://www.silvan.Bel.Tr/silvan-tarihçesi'' (erişim: 30/12/2018).

Tellioğlu, Ömer. *Müneccimbaşı Ahmed B. Lutfüllah'in Cami'ü'd-düvel'inden Hamdaniler Kısmının Metin Neşri ve Tercümesi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994).

Tokuş, Ömer. "Halep Hamdanileri Sarayında Bulunan Filozof, İlim Adamları ve Şairler", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı dergisi*, (Sayı: 202, Şubat 2013), 3-10.

Taşan, Yusuf. *Dini Tebliğde Hutbe'nin Yeri ve Hz. Peygamber'in Hutbe Tarzı*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, "Geniş Özetler Kitabı", (Diyarbakır: Şarkıyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayını, Kasım 2017).